

**KUCHUNGUZA UFASIHI SIMULIZI UNAOJITOKEZA NDANI YA HADITHI
ZA KUSADIKIKA NA ADILI NA NDUGUZE**

MUHAMMED ALI SALIM

**TASINIFU ILIYOWASILISHWA KWA AJILI YA KUTIMIZA SEHEMU YA
MASHARTI YA KUTUNIKIWA SHAHADA YA UZAMILI YA CHUO KIKUU
HURIA CHA TANZANIA**

2015

UTHIBITSHO

Walioweka saini hapa chini wanathibitisha kuwa, wameisoma Tasnifu hii iitwayo: *Kuchunguza Ufasihi Simulizi unaojitokeza Ndani ya Hadithi za Kusadikika na Adili na Nduguze*, na kupendekeza ikubaliwe na Chuo Kikuu Huria cha Tanzania kwa ajili ya kukamilisha masharti ya kupatiwa Digrii ya Uzamili M.A (Kiswahili) ya Chuo Kikuu Huria cha Tanzania.

Mohamed Omary Maguo

(Msimamizi)

Tarehe

HAKI MILIKI

Tasnifu hii ni mali yangu binafsi, hairuhusiwi kuihifadhi na kuibadili kwa namna yoyote, kielektroniki, kimekanika, kwa kupigwa picha, kuirekodi kwa utaratibu wowote ila kwa ruhusa ya mwandishi wake au ya Chuo Kikuu Huria cha Tanzania.

TAMKO

Mimi, **Muhammed Ali Salim** nathibitisha kwamba, hii ni kazi niliyoifanya mimi mwenyewe na kwamba haijawahi kuwasilishwa katika chuo kikuu chochote kingine kabla kwa minajili kutunukiwa shahada nyingine yoyote ile.

Signature

Date

TABARUKU

Naitabaruku kazi hii kwa wazazi wangu wapenzi, Ali Salim Rashid na Fatma Salim
Juma wa Mibrani Chake Chake - Pemba.

SHUKURANI

Kwanza kabisa, kabla sijasema neono lolote, ninapenda nitoe shukurani zangu zisizo na ukomo kwa ALLAH SUBHANAHU WATAALAH kwa kunijaalia afya njema katika kipindi chote cha masomo yangu, kunipa nguvu, uwezo, akili, busara na maarifa katika muda wote wa masomo yangu ya Uzamili. Ninasema, kwa unyenyekevu, Alhamdulillah Rabbillaalamina.

Pili, napenda kuwashukuru kwa dhati wasimamizi wangu Prof. Sengo na Dkt. Mohamed Omary Maguo kwa kunilea kitaaluma na kunikuza katika misingi ya nadharia na vitendo katika fasihi ya Kiswahili. Sina neno ila kuwaombea duwa ya kheri.

Tatu, ninawashukuru sana wazazi wangu, kwa kunizaa, kunilea, kunisomesha na kunifunza maisha ya dunia na Akhera. Vile vile, shukurani za pekee ni za mke wangu kipenzi, Salma Othman Suleiman na watoto wangu Abdul-Aziz Muhammed, Raifa Muhammed, Sumaiya Muhammed, Mudrik Muhammed, Mukrim Muhammed, Mukhtar Muhammed, Mudathir Muhammed na Ulfat Muhammed kwa uvumilivu wao, huruma na kunitia moyo katika kuendeleza masomo yangu. Nne, ninapenda kuwashukuru wafuatao; Prof. E. Mbogo, na Bw. Bakar Kombo Bakar kwa msaada wao wa ushauri kimasomo. Mwisho ninawashukuru ndugu zangu na wanachuo wenzangu wote, walioshiriki moja kwa moja na kwa namna yoyote nyingine, katika kuikamilisha kazi hii.

IKISIRI

Lengo la utafiti huu ni kuchunguza Ufasihi Simulizi unaojitokeza katika hadithi za *Adili na Nduguze* na *Kusadikika* za Shaaban Robert. Ili kukamilisha lengo hili, utafiti ulikuwa na malengo mahususi matatu ambayo ni; kufafanua vipengele vya fasihi simulizi vinavyojitokeza ndani ya hadithi za *Kusadikika* na *Adili na Nduguze*, kujadili mbinu zilizotumika katika kuhifadhi ufasihi simulizi uliomo ndani ya kazi husika, na kuelezea dhamira zinazojitokeza ndani ya hadithi za *Kusadikika* na *Adili na Nduguze*. Data za utafiti huu zimekusanywa kwa kutumia mbinu za usomaji makini na upitiaji wa nyaraka maktabani. Mkabala wa kimaielezo sambamba na nadharia za Mwitiko wa Msomaji na Ujumi ndizo zilizotumika katika kuchambua data za utafiti. Matokeo ya utafiti yamebaini kuwa fani za fasihi simulizi kama vile methali, misemo, hadithi ndani ya hadithi, nyimbo na masimulizi zimejitokeza kwa kiasi kikubwa katika kazi teule za Shaaban Robert. Vile vile, matokeo ya utafiti yanaonesha kuwa mbinu za kisanaa kama vile; muundo, mtindo, wahusika, mandhari na matumizi ya lugha zimetumika katika kuhifadhi ufasihi simulizi katika riwaya husika. Pia, matokeo ya utafiti yamegundua kuwa, katika kazi hizo kunajitokeza dhamira kama vile; umuhimu wa elimu, kilimo, uongozi bora, umuhimu wa sheria, mapenzi, choyo na husda, ndoa, malezi na kodi. Kwa ujumla, utafiti huu umegundua kuwa fasihi ni moja tu. Maandishi au Masimulizi ni namna za uwasilishaji wa fasihi ya Kiswahili na nyinginezo duniani. Aidha, utafiti umegundua kuwa, Fasihi ya Maandishi hutumia vipengele vile vile vya Fasihi ya Masimulizi ili kufikisha ujumbe kwa jamii. Hivyo, mpaka uliopo ni namna ya uwasilishaji wa kazi hizo.

YALIYOMO

UTHIBITSHO	ii
HAKI MILIKI.....	iii
TAMKO	iv
TABARUKU	v
SHUKURANI	vi
IKISIRI	vii
YALIYOMO.....	viii
ORODHA YA MAJEDWALI.....	xii
SURA YA KWANZA.....	1
UTANGULIZI WA JUMLA	1
1.1 Utangulizi	1
1.2 Usuli wa Tatizo la Utafiti	3
1.3 Tatizo la Utafiti.....	4
1.4 Madhumuni ya Utafiti	5
1.4.1 Lengo kuu la Utafiti.....	5
1.4.2 Madhumuni Mahususi ya Utafiti.....	5
1.4.3 Maswali ya Utafiti	6
1.5 Umuhimu wa Utafiti.....	6
1.6 Mipaka ya Utafiti.....	6
1.7 Vikwazo vya Utafiti.....	7
1.7.1 Utatuzi wa Vikwazo	7
SURA YA PILI.....	8
MAPITIO YA KAZI TANGULIZI NA MKABALA WA KINADHARIA.....	8
2.0 Utangulizi	8
2.1 Dhana ya Fasihi Simulizi.....	8

2.2	Tanzu za Fasihi Simulizi	14
2.2.1	Semi.....	14
2.2.2	Mazungumzo	14
2.2.3	Masimulizi	15
2.2.4	Maigizo.....	15
2.2.5	Ushairi Simulizi.....	16
2.2.6	Ngomezi.....	17
2.3	Dhamira.....	17
2.4	Kazi Tangulizi kuhusu Riwaya za Shaaban Robert.....	18
2.5	Mkabala wa Kinadharia.....	21
2.5.1	Nadharia ya Mwitiko wa Msomaji	21
2.5.2	Nadharia ya Ujumi wa Mwafrika	22
2.6	Hitimisho	23
SURA YA TATU.....		24
MBINU ZA UTAFITI.....		24
3.0	Utangulizi.....	24
3.1	Umbo la Utafiti.....	24
3.2	Eneo la Utafiti.....	25
3.3	Data za Utafiti Zilizokusanywa	25
3.3.1	Data za Msingi.....	25
3.3.2	Data za Upili.....	26
3.4	Mbinu za Kukusanya Data	26
3.4.1	Upitiaji wa Nyaraka.....	26
3.3.1	Usomaji Makini	27
3.4	Uteuzi wa Watafitiwa	28
3.5	Wateuliwa.....	29

3.6	Mkabala wa Uchambuzi wa Data za Utafiti	29
3.7	Hitimisho.....	29
SURA YA NNE.....		31
UWASILISHAJI, UCHAMBUZI NA MJADALA WA DATA ZA UTAFITI.....		31
4.0	Utangulizi	31
4.1	Vipengele vya Fasihi Simulizi katika Kusadikika na Adili na Nduguze	31
4.1.1	Methali katika Kusadikika na Adili na Nduguze.....	32
4.1.2	Misemo katika Kusadikika na Adili na Nduguze	36
4.1.3	Nyimbo,,,,,,,,,,,,,	40
4.1.4	Hadithi Ndani ya Hadithi.....	42
4.1.5	Hadithi Simulizi	46
4.2	Vipengele vilivyotumika kuhifadhi Ufasihi Simulizi ndani Kusadikika na Adili na Nduguze	49
4.2.1	Muundo,,,,,,,,,,,,,.....	50
4.2.2	Mtindo	56
4.2.2.1	Mtindo wa Barua.....	57
4.2.2.2	Motifu za Safari za Kisimulizi.....	58
4.2.2.3	Mtindo wa Masimulizi.....	61
4.2.2.4	Mtindo wa Nyimbo	64
4.2.2.5	Matumizi ya Korasi	64
4.2.2.6	Matumizi ya Vilio na Vicheko	67
4.2.3	Wahusika wa Kisimulizi.....	69
4.2.4	Mandhari ya Kisimulizi	77
4.3	Dhamira katika Kusadikika na Adili na Nduguze	82
4.3.1.1	Dhamira ya Umuhimu wa Elimu.....	83
4.3.1.2	Dhamira ya Choyo.....	84

4.3.1.3	Umuhimu wa Sheria	85
4.3.1.4	Umuhimu wa Kilimo	87
4.3.1.5	Dhamira ya Ukombozi.....	88
4.3.1.6	Ubadhirifu wa Mali za Umma	90
4.3.1.9	Malezi Mazuri ya Watoto	93
4.3.1.10	Dhamira ya Israfu.....	94
4.3.2	Dhamira katika Adili na Nduguze	95
4.3.2.1	Dhamira ya Wivu na Husda.....	95
4.6.2	Dhamira ya Ndoa.....	96
4.6.3	Dhamira ya Mapenzi	97
4.6.4	Dhamira ya Ujasiri.....	98
4.6.5	Dhamira ya Ukweli.....	99
4.6.6	Dhamira ya Uongozi Bora.....	100
4.6.7	Dhamira ya Kodi	100
SURA YA TANO		102
MUHTASARI, HITIMISHO NA MAPENDEKEZO.....		102
5.0	Utangulizi	102
5.1	Muhtasari	102
5.1.1	Dhumuni Mahususi la Kwanza.....	103
5.1.2	Dhumuni Mahususi la pili	103
5.1.3	Dhumuni Mahususi la Tatu	105
5.2	Hitimisho	105
5.3	Mapendekezo.....	106
5.3.1	Kwa Watunga Mitaala	106
5.3.2	Kwa Wahadhiri na Walimu	106
5.3.3	Kwa Wachapishaji.....	106

5.3.4	Kwa Watafiti.....	107
5.3.5	Kwa Watunzi	107
2.3.6	Kwa Wahakiki	107
MAREJELEO		108

ORODHA YA MAJEDWALI

Jedwali 1	: Fani za Fasihi Simulizi katika Kusadikika na Adili na Nduguze	32
Jedwali 2	: Fani katika Adili na Nduguze na Kusadikika	49
Jedwali 3	: Mtindo katika Kusadikika na Adili na Nduguze	56
Jedwali 4	: Dhamira katika Kusadikika	83

SURA YA KWANZA

UTANGULIZI WA JUMLA

1.1 Utangulizi

Utafiti huu unahusu kuchunguza ufasihi Simulizi unaojitokeza ndani ya kazi za Shaabani Robert za *Kusadikika* na *Adili na Nduguze*. Utafiti una sura tano; Sura ya kwanza, inaelezea mambo ya msingi kuhusu mada, tatizo la utafiti, madhumuni ya utafiti, maswali ya utafiti, umuhimu wa utafiti, vikwazo vya utafiti na namna vikwazo hivyo vilivyotatuliwa. Aidha, sura ya pili imeelezea kazi zilizosomwa na mtafiti, zinazohusiana na mada iliyotafitiwa. Pia, sehemu hiyo imeelezea nadharia zilizomuongoza mtafiti katika utafiti huu. Sura ya tatu imeelezea mbinu zilizotumika kukusanyia data na kuzichambua, mbinu hizo ni pamoja na mbinu za maktabani, uteuzi lengwa, kazi zilizoteuliwa ambazo ni hadithi za *Kusadikika* na *Adili na Nduguze*. Aidha, imeelezwa kwamba, data za utafiti huu, ziliwasilishwa kwa majadwali na zilichambuliwa kwa njia ya maelezo. Sura ya nne imeshughulikia uchambuzi wa data zilizokusanywa na mtafiti. Sura ya tano inaelezea matokeo ya utafiti, ambapo sura imetathmini madhumuni mahususi ya utafiti huu na kumalizia kwa kutoa mapendekezo.

Mulokozi (1996) anaeleza kwamba kabla ya Afrika Mashariki kuingiliwa na wageni, fasihi kama fasihi nyengine za jamii ya Kiafrika, ilikuwa ni ya masimulizi kwa njia ya mdomo bila kuandikwa. Fasihi hiyo, ya masimulizi ilikuwa na tanzu kama vile, ngano, methali, vitendawili, nyimbo nakadhalika. Wahusika katika tanzu hizi walikuwa wanyama, mizimu, mashetani, majini na hata binaadamu, lakini tabia zao ziliwakilisha tabia za binaadamu. Kwa upande wa hadithi, hadithi za kigeni kama za Kiarabu na Kiajemi zilianza kutafsiriwa na kuingizwa katika Fasihi ya Kiswahili.

Aidha, Mulokozi (ameshatajwa), anaeleza kuwa Fasihi ya Kiswahili ilianza kuandikwa kwa kutumia hati ya Kiarabu na baadae Kilatini. Hati hizo zilifungua fasihi ya Kiswahili ikaingizwa na Waafrika wenyewe katika maandishi. Mathalan, utanzu wa Riwaya ulianza kushughulikiwa kwa kuingizwa katika maandishi wakati wa Mwingereza. Wazungu waliwashawishi Waafrika kuanza kuandika hadithi zao. Walifanya hivi kwa kutumia halmashauri ya kusanifisha lugha, mnamo 1930, ambayo iliandaa mashindano ya maandishi wa Kiafrika. Mashindano hayo yalizua maandishi kama vile James Mbotela, Shaaban Robert, M.S. Jemedaar nakadhalika. Kazi za maandishi hao ni kama vile; *Uhuru wa Watumwa, Adili na Nduguze, Kurwa na Doto, Mzimu wa Watu wa Kale, Nahodha Fikirini* mutawalia.

Aidha, Mulokozi (ameshatajwa), anaeleza kwamba miaka thelathini baadae, baada ya riwaya ya kwanza ya, ilitawaliwa na kazi za Shaaban Robert na riwaya yake ya kwanza, *Utu bora Mkulima*, yasemekana ilitungwa mwaka 1946, lakini haikuchapishwa hadi mwaka 1968. Kazi iliyofuata ilikuwa ni *Kufikirika*, iliyoandikwa mwaka 1947, na kuchapishwa 1967. Kazi ya tatu ilikuwa hadithi ndefu ya *Kusadikika*, ilichapishwa mwaka 1951 na ya nne *Adili na Nduguze*, ilichapishwa mwaka 1952. Hadithi ndefu yake ya mwisho ni *Siku ya Watenzi Wote*, iliandikwa kama 1960-62 na kuchapishwa mwaka 1968. Karibu riwaya zote za Shaaban Robert ziliathiriwa sana na ngano na hekaya, hasa katika muundo wake na uchoraji wa wahusika.

Pamoja na kwamba kazi hizi ni miongoni mwa kazi za mwanzo mwanzo za Fasihi ya Maandishi ya Kiswahili, mtafiti amebaini kwamba hakuna marejeleo ya kina ya kitaaluma kuhusu Ufashi Simulizi ulivyojitokeza katika *Kusadikika* na *Adili na Nduguze*. Hivyo, katika utafiti huu Ufasihi Simulizi unachunguzwa ili kuondoa uhaba wa marejeleo yanayohusiana na mada hiyo.

1.2 Usuli wa Tatizo la Utafiti

Tanzu za fasihi za mwanzo kabisa katika jamii zote ni zile zinazohusiana moja kwa moja na Fasihi Simulizi, kama vile mashairi, ngano, vitendawili, visaasili, methali, uigizaji na kadhalika. Mathalan, chimbuko la hadithi za fasihi ya Kiswahili linatokana na chimbuko la ngano za Kiswahili (Kenguru, 2013).

Baada ya wageni wa Kimagharibi kuingia Afrka mashariki, hasa Wamishionari, ngano kadhaa wa kadhaa zilifasiriwa na kuwa ndio msingi wa hadithi ndefu za Kiswahili. Baina ya mwaka 1940 na kuendelea hadi miaka ya 1960, hadithi ndefu nyingi za Kiswahili zilifuata mkondo wa ngano za Fasihi Simulizi, zilizokuwa na mianzo kama vile “Paukwa ... Pakawa”, “hapo zamani za kale palitokea...” Matumizi ya mianzio hii husaidia kubainisha mwanzo na mwisho wa kisa fulani (Macha, 2013).

Kimaudhui, hadithi ndefu nyingi zinaonekana kuwa na tabia na dhamira kuhusiana na mila kama njia ya kufunza maadili. Hadithi ndefu nyingi za awali zina wahusika binadamu na wanyama. Sababu kuu ya kutumia wahusika wanyama ni kuwa, Fasihi Simulizi ni njia ya kueleza na kutawala matukio ya mara kwa mara katika jamii na mazingira yao (Zaji, 1986). Uchunguzi unabainisha kuwa hali hii ndiyo iliyowasukuma waandishi wa hadithi za Kiswahili kama vile Shabani Robert kuchota vipengele vya Fasihi Simulizi na kuvitumia katika uandishi wa kazi zao.

Sababu zilizomsukuma mtafiti kufanya utafiti huu ni baada ya kusoma mawazo ya (Zaja, 1986), ambaye anaeleza kuwa chanzo cha hadithi ndefu za Kiswahili ni ngano za mwanzo za Kiswahili. Aidha, ni kutokana na mawazo ya watafiti ambao wanaona kwamba fasihi ni moja tu, uwasilishaji ndio huweza kuwa ama wa maandishi au wa masimulizi. Kwa mfano, Kihore (1996) anaeleza kwamba kumekuwapo utata wa namna

fulani kuhusiana na uainishaji wa fasihi unaodaiwa kuwa kuna fasihi za aina mbili, yaani Fasihi Andishi na Fasihi Simulizi. Utata huu unahusu hasa ulipo mpaka kati ya kazi simulizi na kazi andishi. Hii ni kwasababu, kuna kazi nyingi hapo awali zilikuwa zikisimuliwa tu, lakini baadaye zikawekwa katika maandishi. Na vivyo hivyo, zipo kazi za maandishi ambazo zimekuwa zikisimuliwa. Aidha, kwa upande mwingine TUMI (1988), wanadai kwamba kazi Simulizi hata kama ikiandikwa, haibadiliki hadhi, bali huwa imehifadhiwa tu kwa njia hiyo.

Hivyo, mtafiti alitaka kujua namna ukweli huo unavyojidhihirisha ndani ya hadithi za *Kusadikika* na *Adili na Nduguze*. Aidha baada ya mtafiti kutalii maandishi yanayohusu mada hii amegundua kuwa hakuna utafiti wa kina hadi sasa uliowahi kushughulikia mjadala huu wa kuchunguza Ufasihi Simulizi uliomo ndani ya kitabu cha *Kusadikika* na *Adili na Nduguze*, pamoja na umarufu na ukale wa kazi hizo za riwaya ya Kiswahili.

1.3 Tatizo la Utafiti

Fasihi Simulizi ni aina ya kazi za sanaa ambayo hupitishwa kutoka kizazi kimoja hadi kingine kwa maneno ya kusimuliwa kwa mdomo. Fasihi hii ndiyo iliyotangulia kwani utaalamu wa maandishi ulikuja baada ya hatua kadhaa za maendeleo ya mwanadamu. Fasihi hii kulingana na jinsi inavyowasilishwa na kuhifadhiwa huwa na tanzu kama vile hadithi, methali, vitendawili, nyimbo, mashairi nakadhalika (Ndungo na Wafula, 1993).

Watafiti kama vile, Sengo na Kiyango (1977), Sengo (1978), Zanzi (1986), Ndungo Wafula (1993), Wafula (1993) na Mulokozi (1996), wamewahi kufanya utafiti juu ya Fasihi Simulizi, huku wakifikia hitimishi kuwa, fasihi ni moja na wengine wakidai kuwa, kuna Fasihi Simulizi na fasihi andishi. Kwa mfano, Mulokozi (1996) na TUMI (1988), wanaeleza kuwa kuna aina mbili za fasihi, nazo ni fasihi simulizi na fasihi

andishi. Hata hivyo, Ndungo na Wafula (1993) na Kihore (1996), wanamawazo yanayopingana na Mulokozi (ameshatajwa) na TUMI (wameshatajwa), kuhusu dhana ya fasihi, na kudai kwamba fasihi ni moja na tofauti inapatikana katika uwasilishaji tu. Pia, Maina (2013), alifanya uchunguzi wa athari za Fasihi Simulizi katika riwaya ya *Utu Bora Mkulima*. Katika utafiti huo, Maina alifikia hitimishi kwamba kuna mpaka mdogo kati ya Fasihi iliyoandikwa na Fasihi ya Masimulizi. Hivyo, mtafiti aliona kuna haja ya kufanya utafiti wa kina juu ya mjadala huo. Aidha, mtafiti amegundua kuwa imekuwa ni tatizo kwasababu, mpaka kati ya hiyo inayodaiwa kuwa Fasihi ya Kimasimulizi haujulikani kwa kina. Hivyo, mtafiti aliona ipo nafasi ya kufanya utafiti huu ili kuchunguza ufasihi simulizi uliodokezwa ndani ya kazi husika kwa nia ya kuziba pengo hilo la maarifa.

1.4 Madhumuni ya Utafiti

Utafiti huu una lengo kuu na madhumuni mahususi yafuatayo:

1.4.1 Lengo kuu la Utafiti

Kuchunguza Ufasihi Simulizi unaojitokeza ndani ya hadithi za *Kusadikika* na *Adili na Nduguze*.

1.4.2 Madhumuni Mahususi ya Utafiti

- a) Kufafanua vipengele vya Fasihi Simulizi vinavyojitokeza ndani ya hadithi za *Kusadikika* na *Adili na Nduguze*.
- b) Kujadili mbinu zilizotumika katika kuhifadhi Ufasihi Simulizi uliomo ndani ya kazi husika.
- c) Kuelezea dhamira zinazojitokeza ndani ya hadithi za *Kusadikika* na *Adili na Nduguze*.

1.4.3 Maswali ya Utafiti

Utafiti huu uliongozwa na maswali yafuatayo:

- a) Je, vipengele gani vya Fasihi Simulizi vinavyojitokeza ndani ya hadithi ya *Kusadikika* na *Adili na Nduguze*?
- b) Je, mbinu zipi zilizotumika katika kuhifadhi ufasihi simulizi unaojitokeza ndani ya hadithi za *Kusadikika* na *Adili na Nduguze*?
- c) Je, dhamira zipi zinazojitokeza ndani ya hadithi za *Kusadikika* na *Adili na Nduguze*?

1.5 Umuhimu wa Utafiti

Utafiti huu una umuhimu kitaaluma, kinadharia na kiutamaduni. Kwa upande wa kitaaluma utafiti huu unatarajiwa uwasaidie wahadhiri, walimu, wanafunzi pamoja na watafiti kwa taarifa muhimu zinazohusiana na fasihi Simulizi katika hadithi za *Kusadikika* na *Adili na Nduguze* ili waendeleze utafiti zaidi katika riwaya hizi. Kinadharia,

Umuhimu wa Utafiti Kinadharia: Utafiti utasaidia kuweka wazi mjadala unaohusiana na nadharia juu ya aina za fasihi.

Umuhimu wa Utafiti Kiutamaduni: vipengele vya Fasihi Simulizi vilivyochambuliwa na mbinu nyingine za kisanaa kama uteuzi wa wahusika, mandhari za Fasihi Simulizi vitasaidia kutambulisha utamaduni wa Mswahili.

1.6 Mipaka ya Utafiti

Utafiti huu ulijikita katika kuchunguza Ufashi Simulizi unaojidhihirisha katika hadithi za *Kusadikika* na *Adili na Nduguze*. Aidha, utafiti ulichunguza pia dhamira zinazojitokeza katika kazi hizo. Utafiti ulikuwa ni wa Maktabani na uliongozwa na nadharia za Mwitiko wa Msomaji na nadharia ya Ujumi. Utafiti huu ulikuwa ni wa

kimaelezo, hivyo, data zilizokusanywa ziliwasilishwa kwa majadwali na zilifanyiwa uchambuzi kwa njia ya kimaelezo.

1.7 Vikwazo vya Utafiti

Ugumu wa kupatikana kwa marejeleo, kama vile tasnifu zilizokwisha kuandikwa kuhusu mada hii ilikuwa ni kikwazo tulichokutana nacho katika utafiti huu. Hii inatokana na kutokuwako hapa Kisiwani Pemba, kwa Maktaba zenye kuhifadhi tasnifu za kazi tangulizi.

1.7.1 Utatuzi wa Vikwazo

Kikwazo kilichotukabili, kiliweza kutatuliwa kwa kutumia mtandao wa wavupepe pale ulipopatikana, ambao uliweza kusaidia kupatikana kwa marejeleo yanayohusiana na mada hii iliyotafitiwa. Vile vile, mtafiti alilazimika kusafiri kwenda Dar es Salaam kwa ajili ya kusoma katika maktaba za Chuo Kikuu Huria cha Tanzania, Chuo Kikuu cha Dar es Salaam, Makavazi ya Taasisi ya Taaluma za Kiswahili (TATAKI) na maktaba Kuu ya Taifa. Katika maktaba hizo mtafiti alipata marejeleo ya kutosha yanayohusiana na mada ya utafiti. Aidha, Maktaba ya Serikali iliyopo Pemba katika mji wa Chake Chake ilisaidia kupatikana kwa baadhi ya marejeleo yanayohusiana na mada ya utafiti.

SURA YA PILI

MAPITIO YA KAZI TANGULIZI NA MKABALA WA KINADHARIA

2.0 Utangulizi

Mapitio ya kazi tangulizi ni usomaji wa kina wa maandishi ya watafiti watangulizi, unaofanywa na mtafiti kwa ajili ya uchambuzi kuhusu suala la utafiti. Mapitio ya kazi tangulizi lazima yaonyeshe uhusiano wa maandishi hayo na mada ya utafiti. Katika mapitio ya kazi tangulizi huoneshwa pia nadharia zilizotumika katika uchambuzi wa data. Aidha, mapitio ya kazi tangulizi ni maarifa yanayopatikana kwa kuzamia mbizi maandishi hayo ya huko nyuma ambayo hufananishwa na taarifa hai zilizopatikana ndani ya utafiti wa sasa (Enon, 1998).

2.1 Dhana ya Fasihi Simulizi

Wataalamu kadhaa wamewahi kuieleza dhana ya Fasihi Simulizi mathalan, Sengo na Kiango (1977), Sengo (1978), Zanzi (1986), Wafula, (1993), Ndungo na Wafula (1993), Mulokozi (1996), huku wakiwa na mitazamo ambayo inakaribiana na mingine kutofautiana juu ya dhana ya Fasihi Simulizi. Kwa mfano, Ndungo na Wafula (wameshatajwa), wanaeleza kuwa Fasihi Simulizi ni kongwe, fasihi andishi ilikuja wakati wa uvamizi wa wageni wa Kiarabu na Wazungu na Shaaban Robert na James Mbotela ndio waandishi wa kwanza wa hadithi ndefu za Kiswahili katika Upwa wa Afrika ya Mashariki.

Maelezo hayo tunakubaliana nayo kwani tunaamini kuwa, dhana ya fasihi ya maandishi ililetwa na wageni kwa jina la “Letarature” wakiwa na maana ya “Uandishi” au “Herufi” bila kuzingatia vielezea vya fasihi katika upwa wa Afrika Mashariki kwa jumla. Hivyo, dhana ya fasihi andishi haikuwepo katika bara la Afrika na kwingineko duniani hadi pale maandishi yalipogundulika. Maelezo hayo, yalikuwa na maana kwa

mtafiti, kwani yalifungua mjadala na kusukuma mbele kazi hii ili kuchunguza namna Shaaban Robert alivyochota Ufashi Simulizi na kuutumia katika kazi zake andishi za *Kusadikika* na *Adili na Nduguze*.

Naye Mulokozi (1996) anaeleza kuwa Fasihi Simulizi ni taasisi inayofungamana na muktadha fulani wa kijamii na kutawaliwa na muingiliano wa mambo kama vile; fanani, hadhira, tukio, pahala na wakati. Na huweza kuwekwa katika kumbo za semi, mazungumzo, masimulizi, maigizo na ushairi.

Maelezo haya ya Mulokozi yalikuwa na umuhimu katika kusukuma mbele utafiti huu. Hii ni kwa sababu, Mulokozi amegusia vipengele muhimu ambavyo vilimuongoza mtafiti katika kufanya uchunguzi wa vipengele vya Ufasihi Simulizi jinsi vilivyojitokeza katika kazi za *Kusadikika* na *Adili na Nduguze*.

Aidha, Kihore (1996), anaona kuwa fasihi andishi na fasihi simulizi ni kazi moja tu, kwani kazi hizo huweza kutoka katika hali moja kwenda hali nyengine. Mathalani, fasihi andishi huwasilishwa kwa maandishi na fasihi simulizi huwasilishwa kwa masimulizi. Hivyo, utata huzuka kwa hoja kwamba ziko kazi zinazosimuliwa na baadae zikaandikwa, na ziko zinazoandikwa baadae zikasimuliwa ambapo zote ni fasihi tofauti ni mbinu ya uwasilishaji.

Mawazo ya Kihore yanaukweli, kwa sababu hiyo inayosemwa ni fasihi andishi na hiyo fasihi simulizi zina maingiliano makubwa. Kwa maoni ya mtafiti, utafauti huo, hujitokeza kwa njia zinazotumika kuziwasilisha. Iwe kwa njia ya maandishi au njia ya masimulizi. Kwa mantiki hiyo, mtafiti aliyatumia mawazo ya Kihore ili kuchunguza

namna kazi husika zilivyochota vipengele vinavyohusishwa na fasihi simulizi, ili kubaini ukweli huo.

Kwa upande mwingine TUMI (1988), wana mawazo tofauti na Kihore, wao wanasema kuwa, kazi ya fasihi simulizi hata ikiandikwa haibadiliki bali huwa imehifadhiwa tu. Maelezo ya TUMI yamezusha mjadala mpya wa kwamba, fasihi simulizi itasalia kuwa simulizi na fasihi andishi itaendelea kuwa andishi bila kuathiriwa na njia za uwasilishaji. Mtafiti hakubaliani na mawazo hayo ya TUMI. Hii ni kwa sababu, tanzu zinazohusishwa na fasihi andishi ndizo zinazopatikana katika fasihi simulizi. Kwa hivyo, mawazo hayo ya TUMI si sahihi kwa mfano, utendaji wa fasihi simulizi hauwezi kujitokeza katika fasihi andishi kama unavyojitokeza katika fasihi simulizi.

Hata hivyo, mawazo hayo, yalikuwa na mchango kwa mtafiti kwa kumsukuma kuchunguza iwapo, tanzu za fasihi simulizi zinazohusishwa na fasihi andishi zimejitokeza ndani ya hadithi ndefu za *Kusadikika* na *Adili na Nduguze* za Shaabani Robert, bila kuchukua mabadiliko yoyote.

Aidha, Ndungo (1991), anafafanua kuwa, fasihi simulizi ni sanaa ambayo hutumia mazungumzo au matendo katika kuwasilisha ujumbe fulani kwa watazamaji au wasikilizaji. Mazungumzo hayo yanaweza kuwa yanaimbwa, kutendwa au kuzungumzwa. Anaendelea kufafanua kuwa njia zinazotumika kuiwasilisha fasihi simulizi zinajulikana kama mitindo, tanzu au fani za Fasihi Simulizi. Aidha, kuhusiana na tanzu, anaeleza kuwa Fasihi Simulizi ina tanzu tano, ambazo ni hadithi, ushairi na nyimbo, sanaa ya maonyesho, methali, na vitendawili.

Ingawa maelezo ya Ndungo (ameshatajwa) yana mapungufu, kwani kuna baadhi ya vipengele vya Fasihi Simulizi kama vile semi, majigambo, utani nakadhalika,

hakuvianisha. Hata hivyo, maelezo yake yamepanua uwelewa kwa mtafiti kupata data za mada ya utafiti huu, jambo lililosaidia kusukuma mbele utafiti huu, kutokana na kuainisha tanzu hizo za Fasihi Simulizi. Kutokana na udokezaji huo, mtafiti alichunguza jinsi tanzu za fasihi simulizi zinavyojitokeza katika kazi husika.

Naye Matteru (1983) aneleza kuwa, Fasihi andishi hutumia Fasihi Simulizi kuunda maudhui ya maandishi yake. Fasihi Simulizi huweza kuwa ni msingi mzuri wa kutoa data itakayotumika kama mali ghafi ya fasihi andishi. Waandishi wa fasihi ya Kiswahili wananufaika kwa kutumia mitindo, muundo na fani mbalimbali za Fasihi Simulizi. Katika kufafanua dhana hiyo, Matteru, anawatumia waandishi kama Shaaban Robert akitaja vitabu vya *Kusadikika* na *Adili na Nduguze* kuwa vimetumia miundo hiyo ya kisimulizi.

Ingawa Matteru hakuonesha mfano wa kile anachokielezea, hata hivyo, mtafiti anakubaliana naye kuwa, vipengele vya Fasihi Simulizi hutumika ili kufikisha mawazo ya mwandishi katika kazi andishi.

Maelezo hayo yametoa mchango mkubwa katika utafiti huu, kwani pamoja na kwamba vipengele vya Ufasihi Simulizi vinasaidia waandishi wa fasihi andishi katika kujenga kazi zao, pia yamedokeza kile ambacho mtafiti alidhamiria kufanya.

Naye Oyoyo (2013), katika utafiti wake alichunguza wahusika, matumizi ya lugha, usimulizi, msuko na namna vinavyotumika katika ngano teule.

Utafiti wa Oyoyo, ingawa ulijikita katika kuchunguza ngano za Fasihi Simulizi, una umuhimu mkubwa katika kazi hii. Hii ni kutokana na kwamba, vipengele vilivyoshughulikiwa na Oyoyo vimeshughulikiwa pia katika utafiti huu. Kwa mantiki

hiyo, utafiti wa Oyoyo ulimsaidia mtafiti kuona namna ya kuchambua tanzu za Fasihi Simulizi katika Fasihi iliyoandikwa. Tafauti ya Oyoyo (ameshatajwa) na utafiti wetu ni kwamba, yeye alichunguza ngano na namna zinavyotumika katika fasihi andishi kwa kuongozwa na nadharia ya Umuundo, kwa upande wetu, tumechunguza Ufasihi Simulizi unaojitokeza katika riwaya teule kwa kutumia nadharia ya Ujumi na nadharia ya Mwitiko wa Msomaji.

Aidha, Hamad (2013), alifanya utafiti kuhusu mhusika Abunuwasi katika ngano za Zanzibar. Katika utafiti huo alifikia hitimisho kwamba, Abanuwasi ni mhusika mjanja anayetumika kuwalaghai wahusika wengine ili kujinufaisha. Aidha, alionesha kwamba asili ya mhusika huyo ni kutoka ngano za Wapashia. Ingawa utafiti wa Hamadi (ameshatajwa) ulichunguza mhusika Abunuwasi kama mhusika wa Fasihi Simulizi, hata hivyo, utafiti huo ulimnufaisha mtafiti kwa kumpatia mawazo ya namna ya kuchambua wahusika wa Fasihi Simulizi katika vitabu teule.

Vile vile, Macha (2013), katika tasnifu ndogo ya shahada ya kwanza alifanya utafiti kwa anuani ya mwingiliano matini katika tendi za Kiswahili. Katika utafiti huo aligundua kwamba, nyimbo, semi, hadithi ndani ya hadithi, maigizo, matumizi ya ishara, ngoma na kadhalika, hujitokeza sana miongoni mwa kazi za wanafasihi bila kujali kwamba zimeandikwa au zinasimuliwa. Anaendelea kusema kwamba, tanzu hizo huchotwa ili kukamilisha usanii.

Kazi ya Macha (ameshatajwa), ina umuhimu mkubwa katika kusukuma mbele kazi hii. Mtafiti huyu alichunguza vipengele vya kisimulizi vilivyojitokeza katika tendi za Kiswahili, hata hivyo, ilimpa mwanga mtafiti wa kuvichunguza vipengele vya kisimulizi vilivyojitokeza katika hadithi ya *Kusadikika* na *Adili* na *Nduguze*.

Naye Maina (2013), alifanya utafiti wa athari za Fasihi Simulizi katika riwaya ya Shaaban Robert ya *Utu Bora Mkulima*. Katika uchunguzi huo, Maina aligundua kuwa tanzu za Fasihi Simulizi kama vile vitendawili, methali, misemo, hadithi Simulizi, pamoja na mtindo wa usimulizi ni miongoni mwa tanzu za fasihi Simulizi zinazotumika kama malighafi katika kusanii kazi za fasihi ya maandishi. Aidha, Maina (ameshatajwa), anaeleza kwamba mpaka uliopo kati ya fasihi simulizi na fasihi andishi ni mdogo.

Kazi hii ya Maina (ameshatajwa) ilikuwa na manufaa sana kwa mtafiti, kwa sababu utafiti huo ulikuwa umeingia ndani sana kuhusu tanzu zilizotafitiwa hata katika utafiti huu. Kwa hali hiyo, utafiti huo ulimpa muongozo mtafiti kutambua namna ya kuchunguza tanzu za Fasihi Simulizi zinavyojitokeza katika fasihi ya maandishi. Hata hivyo, utafiti huo ulikuwa ni tofauti na utafiti huu, kwani yeye alichunguza athari za Fasihi Simulizi katika riwaya ya *Utu Bora Mkulima*, tofauti na kazi zilizotafitiwa katika utafiti huu. Pia, yeye alifikia hitimishi kwamba, kuna mpaka mdogo kati ya Fasihi Simulizi na Fasihi Andishi. Hata hivyo, hakuonesha mpaka huo. Kwa hali hiyo, utafiti huo ulichochea fikra za mtafiti kutaka kuona mpaka uliopo kati ya Fasihi Simulizi na Fasihi Andishi.

Pia, Theonestina (2010) alifanya utafiti wa kuchunguza methali za Kihaya. Katika utafiti huo alichunguza iwapo methali za Kihaya bado zina nafasi katika wakati tulionao. Matokeo ya utafiti huo yalionesha kuwa, methali za Kihaya bado zina nafasi kubwa kama chombo cha mawasiliano katika jamii ya Wahaya. Aidha, ilibainika kwamba, methali hizo hutumika ili kujenga maadili na kuendeleza mila na desturi za Kihaya kwa vijana na watoto.

Ingawa utafiti huo ulijikita katika kuchunguza methali za Kihaya, hata hivyo, kazi hiyo ilikuwa na mchango mkubwa kwa mtafiti. Hii inatokana na kwamba, mtafiti alichunguza namna ya kufanya uchambuzi wa methali na dhima zake katika riwaya teule. Kwa hali hiyo, utafiti huo ulimsaidia mtafiti kufanikisha kukamilika kwa madhumuni mahususi ya utafiti wake.

2.2 Tanzu za Fasihi Simulizi

Wataalamu kama vile Mulokozi (1996) na wamejaribu kueleza vipengele vinavyohusishwa na Fasihi Simulizi. Kumbo hizo ni kama hizi:

2.2.1 Semi

Kwa mujibu wa Mulokozi (1996), semi ni tungo au kauli fupi fupi za kisanii zenye kubeba ujumbe au mafunzo muhimu ya kijamii. Kumbo hili lina tanzu kama vile, methali, vitendawili, mafumbo na misimu.

Maelezo hayo ya Mulokozi juu ya semi yana manufaa kwa utafiti huu, kwani, mtafiti alichunguza namna vitendawili, methali na mafumbo yalivyojitokeza katika kazi teuliwa kama vipengele vya Fasihi Simulizi.

2.2.2 Mazungumzo

Mulokozi (ameshatajwa), anaeleza kuwa, mazungumzo ni maongezi katika lugha ya kawaida, juu ya jambo lolote lile. Hata hivyo, si kila mazungumzo ni fasihi ila, mazungumzo ya fasihi lazima yawe na usanii wa namna fulani, yaumithilishe uhalisia badala ya kuunakili. Hali hii hujidhihirisha katika vipengele vya lugha, katika muundo na mtiririko wa mazungumzo yenyewe, na namna yanavyotolewa. Mifano ya tanzu zinazolingia hapa ni malumbano ya watani, hotuba na sala. Katika kauli ya Mulokozi

(ameshatajwa) inayohusu mazungumzo, mtafiti alipata mwanga juu ya namna ya kuchunguza utanzu huo kama utanzu wa Fasihi Simulizi katika kazi zilizotafitiwa.

2.2.3 Masimulizi

Masimulizi ni namna ya usimuliaji fulani na usanii ndani yake. Fani zake huwa na sifa kama vile; kueleza matukio kwa mpangilio fulani mahususi, huwa na wahusika yaani watendaji au watendwaji katika matukio yanayosimuliwa. Aidha, masimulizi hutumia lugha ya kimaelezo, lugha hiyo wakati mwengine huchanganywa na mazungumzo vile vile. Au utokeaji wake huweza kuambatana na vitendo au ishara na picha, pia huwa na maelezo ya kweli au ya kubuni yenye mafuzo fulani kwa jamii. Masimulizi yana tanzu nyingi, hata hivyo, Mulokozi (1996) anaeleza kuwa, tanzu zinazofahamika zaidi ni hadithi za kubuni ambazo hujumuisha ngano, istighara, michapo na hekaya.

Mawazo haya ya Mulokozi (ameshatajwa) yalimsaidia mtafiti kusukuma mbele utafiti huu. Hii inatokana na kwamba, Mulokozi alipokuwa anajadili utanzu wa Masimulizi kama kipengele cha Fasihi Simulizi, aligusia ngano, wahusika watendaji, mambo ambayo yalichunguzwa na mtafiti wa utafiti huu, ili kubaini namna yanavyojidhihirisha katika kazi za *Kusadikika* na *Adili na Nduguze*.

2.2.4 Maigizo

Pia, Mulokozi (1999) anaeleza kuwa, utunzi unaoingiliana na Fasihi Simulizi, ni utunzi wa umithilishaji. Aidha, anaelezea kuwa, umithilishaji unatumia watendaji kuiga tabia na matendo ya watu au viumbe wengine, ili kuburudisha na kutoa ujumbe. Mara nyingi umithilishaji hujitokeza katika kazi za Kiafrika kama vile ngoma, utambaji wa hadithi, nyimbo na matendo ya kimila kwa mfano; jando na unyago. Yapo pia matukio yanayoambatana na michezo ya watoto matanga, uwindaji na kilimo. Natiki nyingi hutumia mapambo maalumu.

Maelezo haya ya Mulokozi yalikuwa yameingia ndani sana kuhusu vipengele vya fasihi ambavyo huchota uigizaji. Kwa mantiki hiyo, maelezo hayo, yalikuwa na yana manufaa katika kusukuma mbele kazi hii. Kwa sababu, utafiti wetu ulichunguza pia namna maigizo, kama utanzu wa fasihi simulizi, yalivyojidhihirisha katika kazi zilizotafitiwa na jinsi maigizo hayo yalivyotumiwa na msanii katika kusanii kazi hizo.

2.2.5 Ushairi Simulizi

Mulokozi (1996) anaeleza kuwa, ushairi simulizi ni wenye kufuata kanuni fulani za urari wa sauti, mapigo ya lugha na mpangilio wa vipashio vya lugha ya ushairi katika Fasihi Simulizi hupambanuliwa na lugha ya kawaida kwa namna inayopangiliwa na inavyoingiliana na muktadha wa utendaji. Anaendelea kusema kuwa, tanzu za ushairi simulizi ni nyimbo na maghani.

Ama kuhusu wimbo anasema kuwa, wimbo ni kila kinachoimbwa, hii ni dhana pana ambayo hujumuisha tanzu nyingi hata baadhi ya tanzu za kinathari kama vile hadithi huingia katika kumbo la wimbo pindi zinapoimbwa. Aina kuu ya wimbo hapa Afrika Mashariki ni tumbuizo ambazo hujumuisha nyimbo za kuliwaza, bembea, nyimbo za kubembelezea watoto, maombolezo, nyimbo za kilio, nyimbo za jando, na nyimbo za siasa. Aina nyingine ya nyimbo ni tukuzo ambazo hujumuisha nyimbo za kidini na kadhalika. Pia kuna chapuzo ambapo ndani yake kuna nyimbo za kazi na nyimbo za watoto. Mwandishi huyu ameangalia nyimbo kwa mapana kwa hiyo tumepata mwanga wa namna ya kuzichunguza nyimbo ziliomo katika kazi za *Kusadikika* na *Adili na Nduguze* kama utanzu wa ushairi simulizi. Aidha, mgao huo wa nyimbo, ulimsaidia mtafiti namna ya kuibua dhamira zinazojitokeza katika kazi zinazotafitiwa kupitia ushairi simulizi.

2.2.6 Ngomezi

Ngomezi ni midundo fulani ya ngoma inayotumiwa kuwakilisha kauli fulani katika lugha ya kabila maalumu. Mara nyingi kauli hizo huwa ni za kishairi au kimafumbo. Wanajamii wanaweza kupata taarifa fulani muhimu kuhusu maisha kutokana na mlio wa ngoma vile inavyopigwa. Wanajamii wanafahamu kila mlio wa ngoma unaopigwa unaashiria jambo na mara moja hilitii jambo hilo. Utanzu huu kwa sasa hautumiki sana katika jamii ikilinganisha na miaka ya nyuma kabla ya ujio wa wakoloni.

2.3 Dhamira

Ndungo na Wafula (1993), wamesema kwamba dhamira ni sehemu moja tu ya maudhui ya kazi ya fasihi. Hivyo dhamira ni kiini cha suala linalozungumzwa na mwandishi (msanii) katika kazi ya fasihi. Waandishi hawa wamezigawa dhamira katika makundi mawili, nayo ni dhamira kuu na dhamira ndogo ndogo. Kwa mfano, unaweza kuwa na dhamira ya vita vya ukombozi, dhamira ya ujenzi wa jamii, dhamira ya utu bora, uvivu na ulanguzi.

Mawazo ya Ndungo na Wafula yametusaia katika utafiti wetu namana ya kubaini dhamira katika kazi zilizotafitiwa. Hii ni kutokana na kwamba, waandishi hao wametoa mifano ya dhamira zinazojitokeza katika kazi za fasihi. Kwa hivyo, mtafiti alichukua maelezo hayo kama ni mwanzo wa kutafiti dhamira katika kazi alizozitafiti.

Naye Sengo (1999), anaelezea kuwa dhamira ni sehemu ya maudhui, na maudhui ni yale yasemwayo na maandishi ya kazi za fasihi. Dhamira ya mtunzi ya asili yaweza kuwa ni mgogoro wa ndoa, maandishi yakatoa dhamira kadhaa juu ya kugongana wenyewe kwa wenyewe viongozi wa juu wa serikali.

Sengo anaungana na Ndungo na Wafula (wameshatajwa) kuhusiana na dhamira. Mtafiti anakubaliana na mawazo hayo. Hata hivyo, ufafanuzi wa Sengo umeingia ndani zaidi kuhusiana na suala la dhamira, kwani anafafanua zaidi kwamba mgogoro ndio unaoibua dhamira katika kazi za fasihi. Kauli hii ya Sengo ilimsaidia mtafiti kuchunguza migogoro iliyojitokeza katika kazi zilizotafitiwa ili kubainisha dhamira zilizomo. Jambo ambalo lilisaidia kupata dhamira za kutosha na kukamilisha madhumuni ya utafiti huu.

2.4 Kazi Tangulizi kuhusu Riwaya za Shaaban Robert

Utafiti tangulizi kuhusu riwaya za Shaaban Robert umefanywa na wataalamu mbali mbali kwa nia tofautitofauti. Kezilahabi (1976) alifanya utafiti katika ngazi ya shahada ya Uzamili akiwa na mada iitwayo, “Shaaban Robert Mwandishi wa Riwaya.” Matokeo ya utafiti wake yanaonesha kuwa Shaaban Robert ni mtunzi wa riwaya mwenye uoni wa mbali zaidi ikilinganishwa na waandishi wengine wa Riwaya (Kezilahabi, 2011). Jambo linaloonesha kuwa Shaaban Robert ni mtunzi wa riwaya mwenye kuona mbali ni ile hali ya dhamira katika riwaya zake kusawiri hali za maisha si kwa jamii ya Watanzania peke yake bali jamii mbali mbali za Afrika na ulimwenguni kote. Dhamira zinazoonekana kuwa ni za Kilimwengu katika riwaya za Shaaban Robert ni usawa wa kijinsia, utawala wa sheria, umiliki sawa wa rasilimali miongoni mwa wananchi na ushirikishwaji wa wananchi katika maamuzi yanayohusu maisha yao ya kila siku.

Utafiti wa Kezilahabi haukuhusu ufasihi simulizi katika riwaya za Shaaban Robert, ambalo kwa hakika halikuwa lengo la utafiti wake, ila maelezo yake kuhusu dhamira zinazopatikana humo yametusaia kuchambua dhamira zinazowasilishwa kupitia vipengele vya kifasihi simulizi ndani ya riwaya za *Kusadikika* na *Adili na Nduguze*.

Mjema (1990) ni mtafiti na mhakiki mwingine ambaye aliandika makala yenye kichwa, “*Kusadikika*.” Katika makala yake hiyo amechambua dhamira na baadhi ya vipengele

vya kifani vinavyojitokeza katika riwaya hiyo. Miongoni mwa dhamira alizozichambua ni uongozi mbaya, utawala usiozingatia sheria, unyonyaji, rushwa na ufisadi. Kwa upande wa fani ameeleza kwa ufupi kuhusu matumizi ya lugha, muundo, mtindo, mandhari na wahusika. Uchambuzi wake wa vipengele vya fani umetuvutia sana kwa sababu unakaribiana sana na madhumuni ya utafiti wetu. Kwa mfano, amewazungumzi wahusika ambao wanapatikana katika riwaya hizo lakini hakuwatazama kama ni wahusika wa kifasihi simulizi. Hivyo, maelezo yake yametusaia sana kuwafahamu vizuri wahusika katika riwaya ya *Kusadikika* na kisha tukaweza kuwachambua na kuwaelezea wahusika hao kama wahusika wa kifasihi simulizi.

Kezilahabi (2011) alifanya utafiti uliolenga kuchunguza itikadi katika riwaya za Shaaban Robert. Matokeo ya utafi wake yanaonesha kuwa riwaya za Shaaban Robert zimesheheni itikadi mbali mbali kama vile, ujamaa, ubepari, ukombozi na mapinduzi. Itikadi hizi zinajitokeza kwa kiasi kikubwa katika riwaya za Shaaban Robert kwa sababu alikuwa ni mtu aliyeamini katika haki sawa kwa wanadamu wote. Kutokana na imani hiyo aliyokuwa nayo ndipo akawataka wanadamu wote kupendana na kuishi kwa pamoja. Itikadi ya ukombozi na mapinduzi zimejengwa katika riwaya za *Kusadikika* na *Kufikirika* kupitia mandhari dhahania iliyojengwa katika akili ya msomaji ikiwa na lengo la kukwepa nguvu ya dola. Itakumbukwa kwamba, riwaya za *Kusadikika* na *Kufikirika* ziliandikwa katika kipindi cha ukoloni na serikali ya kikoloni haikuwa tayari kukosolewa na mtu yeyote. Kwa kutumia mandhari ya nchi inayoelea angani ilikuwa ni mandhari ya kifasihi simulizi nasi katika utafiti wetu tumeichambua mandhari hiyo kwa kina.

Mtafiti mwingine aliyefanya utafiti kuhusu riwaya za Shaaban Robert ni Kyando (2013) aliyeandika makala iliyohusu kuchunguza majina sadifa ya wahusika katika riwaya za

Kusadikika na *Kichwamaji*. Katika utafiti wake huu amebainisha kuwa majina waliyopewa wahusika yanalandana na vitengo, tabia, mwenendo na hulka zao na hivyo kusawiri vilivyo dhamira katika riwaya husika. Kazi hii ya Kyando (2013) imekuwa na manufaa makubwa katika utafiti wetu kwani imetusaidia kuelewa kuwa majina ya kifasihi simulizi wanayopewa wahusika katika fasihi andishi yanasaidia sana katika kusawiri dhamira za mtunzi kwa ufasaha zaidi. Ingawa halikuwa lengo la la Kyando kubainisha wahusika wa kifasihi simulizi katika makala yake lakini kule kueleza tu usadifa wa majina ya wahusika katika riwaya alizozishughulikia kumetupatia mwanga zaidi katika kuchunguza wahusika wa kifasihi simulizi katika riwaya za *Kusadikika* na *Adili na Nduguze* ili kutimiza malengo ya utafiti wetu.

Ambrose (2014) alifanya utafiti kwa minajili ya kutunukiwa shahada ya Uzamili wenye mada, “Kuchunguza dhamira za Kisiasa katika Riwaya za Shaaban Robert: Mfano wa *Kusadikika* na *Kufikirika*.” Matokeo ya utafiti wake pamoja na mambo mengine umeeleza pia mbinu za kisanaa zilizotumiwa na mwandishi katika kusawiri dhamira za kisiasa ndani ya riwaya husika. Miongoni mwa mbinu hizo za kisanaa ni matumizi ya lugha, wahusika, mandhari, mtindo na muundo. Matokeo ya utafiti huu yamekuwa na mchango mkubwa katika kupeleka mbele utafiti wetu kwa sababu umetufahamisha vipengele vya kisanaa ambavyo kwa mtazamo wetu tunaviona ni hivi vya kifasihi simulizi. Mbinu hizi za kisanaa tumezichambua kama vipengele vya kifasihi simulizi katika riwaya za *Kusadikika* na *Adili na Nduguze*.

Katika sehemu hii tumefanya mapitio ya kazi tangulizi ambazo zimeshughulikia riwaya za Shaaban Robert kwa nia ya kubainisha pengo la maarifa lililoshughulikiwa katika utafiti wetu. Mapitio haya yanaonesha kuwa hakuna mtafiti hata mmoja ambaye amechunguza ufasihi simulizi katika riwaya za *Kusadikika* na *Adili na Nduguze*.

Kutokana na hali hiyo tukaona kuwa kuna haja ya kufanya utafiti ili kujaza pengo hilo la maarifa kwa kuchunguza ufasihi simulizi katika riwaya za *Kusadikia* na *Adili na Nduguze*.

2.5 Mkabala wa Kinadharia

Utafiti huu uliongozwa na nadharia ya Mwitiko wa Msomaji na Nadharia ya Ujumi katika uchambuzi wa data. Nadharia hizo zilichaguliwa na mtafiti baada ya kutathmini na kugundua kwamba zitamwezesha kufikia hitimisho la utafiti huu. Nadharia hizo zimefanyiwa ufafanuzi kama ifuatavyo:

2.5.1 Nadharia ya Mwitiko wa Msomaji

Njogu na Wafula (2007) wanaeleza kwamba, nadharia ya Mwitiko wa Msomaji ambayo husisitiza nguvu za msomaji, iliasisiwa na wahakiki wa Kijerumani mwishoni mwa miaka ya (1960). Miongoni mwa waasisi wa nadharia hii ni Robert C. Holub, Hans Robert Jauss na Wolfgang Iser. Njogu na Wafula wanamnukuu Holub akieleza kwamba, nadharia ya Upokezi ambalo ni jina jengine la Nadharia ya Mwitiko wa msomaji, ni mabadiliko ya jumla ya umakinikaji kutoka kwa mwandishi na kazi yake kwenda kwa matini na msomaji. Nadharia ya Mwitiko wa Msomaji inaakisi mabadiliko ya mbinu katika historia ya fasihi na ilizingatiwa kama jibu kwa jamii, wanazuoni na maendeleo ya fasihi huko Ujerumani Magharibi mwishoni mwa miaka ya 1960.

Wanaitifaki wa nadharia hii wanashikilia kwamba, kazi ya fasihi hupata maana baada ya kukabiliwa matini hiyo na msomaji. Msomaji au mpokeaji huipa maana kazi hiyo kutokana na uzoefu wake wa maisha. Kwa hivyo, nadharia ya Mwitiko wa Msomaji hufasili fasihi kama mchakato wa namna msomaji na msanii wanavyoathiriana. Uzoefu

wa maisha wa msomaji unaweza kutoa tafsiri tafauti kwa kazi ya fasihi kutoka msomaji mmoja na mwengine.

Nadharia ya Mwitiko wa msomaji inaelezwa kuwa na mapungufu kwamba, inaifanya kazi ya Fasihi kutokuwa na maana mpaka pale inapoingia mikononi mwa msomaji. Kwa mantiki hiyo, msomaji asiye kuwa makini anaweza kuipa kazi husika maana finyu. Hata hivyo, mtafiti wa utafiti huu aliichagua nadharia hii ili imuongoze katika kufanya uchambuzi wa dhamira mbali mbali zilizojitokeza katika kazi zilizotafitiwa. Nadharia hii ilimsaidia mtafiti namna ya kuihukumu kazi kutegemea uzoefu wake katika jamii.

2.5.2 Nadharia ya Ujumi wa Mwafrika

Kwa mujibu wa Njogu na Wafula (2007) wanaeleza kuwa, nadharia ya ujumi wa Mwafrika, iliasisiwa na Pio Zirimu (1971). Sengo (1999) anaeleza kuwa ujumi, katika kazi ya fasihi, ina maana ya ladha tamu au chungu – ya kazi ya fasihi. Ujumi ndio unaomfanya msomaji kuisoma, si mara moja wala mbili, bali kila akimaliza, hupenda aisome tena na tena kazi ya fasihi. Njogu na Wafula (2007), wanaeleza kuwa, tangu Wazungu walipokuja katika bara la Afrika, wamekabiliwa na matusi na kashfa za aina nyingi. Wazungu walimuona Mwafrika kuwa ni mshenzi na asiyejua aina yoyote ya ustaarabu. Hivyo, nadharia hii ina lengo la kueleza na kuienzi hadhi ya Mwafrika iliyobomolewa na Wazungu.

Ujumi wa Kiafrika una mihimili yake. Mihimili hiyo ni pamoja na nyimbo zinazosifu Uafrika na kutilia mkazo usawa wa watu wote, weusi kwa weupe, mashujaa wa Afrika kuoneshwa katika kazi za fasihi na utumiaji wa lugha za Afrika katika uandishi wa kazi za fasihi. Pia, nadharia hii, inatilia mkazo matumizi ya mbinu zinazofungamana na

Uafrika au mazingira ya Kiafrika katika kazi za fasihi. Kwa mfano; mibuyu, mikuyu, istiara, matambiko ya Kiafrika, maudhui ya Kiafrika na tanzu za fasihi ya Kiafrika.

Hivyo, nadharia hii ya ujumi na nadharia ya Mwitiko wa Msomaji zilichaguliwa na mtafiti, ili kumuwezesha kufikia madhumuni ya utafiti huu. Aidha, kwa kiasi kikubwa nadharia ya ujumi imetumiwa na mtafiti, ili kuona namna ujumi wa Waswahili, unaojitokeza katika Fasihi ya Masimulizi inavyojidhihirisha katika Fasihi ya Maandishi.

2.6 Hitimisho

Sura hii imewasilisha mapitio ya kazi tangulizi kuhusiana na dhana ya fasihi simulizi, tanzu za fasihi simulizi na mkabala wa kinadharia. Mapitio ya kazi tangulizi yanaonesha kuwa upo uhusiano wa fasihi andishi na simulizi ni wa karibu sana kiasi cha baadhi ya wataalamu kudai kuwa fasihi ni moja tu. Kiasi fulani tumeonesha kukubaliana na baadhi ya mawazo yao lakini pia tukaonesha kutokukubaliana nao katika baadhi ya vipengele. Kwa mfano, fasihi simulizi haiwezi kuwasilishwa kwa njia ya maandishi nabado utendaji wake ambao ni tukio hai na halisi ukabaki vile vile. Utendaji wa fasihi simulizi ni tukio linalowahusisha hadhira na fanani katika muktadha mmoja na kazi inapowekwa katika maandishi huwatenga na hivyo utendaji wa fasihi simulizi hauwezi kujitokeza kama katika fasihi ya masimulizi. Nadharia za Mwitiko wa Msomaji na Ujumi ndizo zilizotumika katika uchambuzi wa data.

SURA YA TATU

MBINU ZA UTAFITI

3.0 Utangulizi

Sura hii inahusu mbinu mbalimbali zilizotumika katika kufanikisha utafiti huu. Sura hii ina vipengele kadhaa. Vipengele hivyo ni umbo la utafiti, eneo la utafiti, na mbinu zilizotumika kukusanyia data. Vipengele vingineni mbinu za uteuzi wa data, wateuliwa, mipaka ya utafiti na vifaa vilivyotumika katika kukusanyia data.

3.1 Umbo la Utafiti

Utafiti huu umetumia umbo la kimaelezo. Enon (1999), amesema kuwa umbo la kimaelezo ni njia ya kukusanyia data na kuzifanyia uchambuzi kwa njia ya kimaelezo ambapo nambari huwa hazitumiki. Hivyo, data za utafiti huu zilikusanywa na kuchambuliwa kwa njia ya kimaelezo. Pia, majadwali yametumika katika kuwasilisha data za utafiti huu. Mtafiti alichagua mbinu hii kwasababu aliona itamuwezesha kufikia lengo la utafiti huu. Mbinu hii ilitumiwa na mtafiti kuzichambua data kwa njia ya maelezo kutegemea madhumuni mahususi ya utafiti huu.

Umbo la utafiti pia hujulikana kwa jina lingine kama usanifu wa utafiti yaani *Research design*. Usanifu wa utafiti ni mchoro au ramani inayoonesha namna utafiti utakavyofanyika tangu katika kukusanya mpaka kuchambua data na kuandika ripoti ya utafiti (Robson, 2007). Katika utafiti huu tumetumia uchunguzi kifani ambapo tumeteua riwaya za *Kusadikika na Adili na Nduguze* na kuchunguza ufasihi simulizi katika vitabu hivyo. Uchunguzi kifani ni aina ya usanifu wa utafiti ambapo mtafiti huteua eneo au kitu maalumu cha kutafitiwa ili kutimiza malengo fulani ya utafiti (Yin, 1994). Uchunguzi kifani ni mbinu yenye faida nyingi kwa mtafiti kwani kupitia mbinu hii mtafiti hutumia muda wake vizuri kwa kuwa tayari amekwishafahamu ni kitu gani

anachoshughulikia. Hii humfanya asitumie muda mwingi kushughulikia mambo mengine yasiyomuhusu na kupoteza muda. Mbinu hii pia humsaidia mtafiti kupata data anazozihitaji kwa urahisi zaidi na tena data hizo huwa ni za uhakika.

3.2 Eneo la Utafiti

Kwa mujibu wa Enon (ameshatajwa), eneo la utafiti la kijografia ni pahala ambapo mtafiti amekwenda au amelitumia katika kukusanya data za utafiti wake. Hivyo, utafiti huu ulifanyika katika maktaba ya Chuo Kikuu Huria cha Tanzania, Tawi la Pemba, Maktaba Kuu Pemba iliyopo Chake Chake na maktaba ya skuli ya sekondari ya Fidel-Castro. Maeneo hayo yametumiwa na mtafiti kwa sababu utafiti huu ni wa maktabani na pia aliona sehemu hizo zitamwezesha kupata data za utafiti wake. Njia hii pia ilipendelewa na mtafiti kwasababu hutoa data kwa urahisi zaidi kuliko njia nyenginezo.

3.3 Data za Utafiti Zilizokusanywa

Katika utafiti wowote ule wa kitaaluma huwa kunakuwa na data za aina mbili. Data hizo ni za msingi na upili. Katika utafiti huu tumekusanya data za msingi na za upili ili kuweza kukamilisha madhumuni ya utafiti wetu.

3.3.1 Data za Msingi

Data za msingi ni zile ambazo zinakusanywa kwa mara ya kwanza na hazijawahi kukusanywa na mtafiti mwingine yeyote kwa lengo na matumizi kama yanayofanywa na mtafiti wa kwanza (Furlong, 2000). Data za msingi pia hujulikana kama data ghafi ambazo ndiyo kwanza zinaingia katika taaluma ya utafiti kwa mara ya kwanza tayari kwa ajili ya kuchambuliwa na kuchanganuliwa. Data hizo zikishachambuliwa na kuandikwa katika ripoti au tasnifu hubadilika jina na kuwa ni data za upili (Young,

1984). Data za msingi katika utafiti huu zilikusanywa kutoka katika riwaya za *Kusadikika* na *Adili na Nduguze*.

3.3.2 Data za Upili

Data za upili ni zile ambazo tayari zilikwishakusanywa na watafiti wengine kwa ajili ya kutimiza malengo ya utafiti wao na kuandikwa katika ripoti, makala, majarida, wavuti na vitabu tayari kwa ajili ya kusomwa kama marejeleo katika maktaba mbali mbali (Creswell, 2009). Nia kuu ya kukusanya data za upili ni kwa ajili ya kujazilishia na kukazia maarifa yanayotolewa kupitia data za msingi. Data za upili hokusanywa kwa mtafiti kuchagua machapisho mbali mbali ambayo yanaendana na mada yake ya utafiti kisha kuyasoma machapisho hayo kwa kina kwa lengo la kupata data za upili. Data hizo hutumika wakati wa uchambuzi wa data za utafiti kwa kurejelewa hapa na pale ili kushadadia hoja za data za msingi.

3.4 Mbinu za Kukusanya Data

Kothari (1990) anaeleza kuwa dhana ya ukusanyaji wa data kuwa ni zoezi la awali katika utafiti ambalo humuwezesha mtafiti kupata taarifa alizozikusudia ili kufanikisha lengo lake la utafiti. Utafiti huu ulikusanya data zake kwa kutumia mbinu za upitiaji wa nyaraka maktabani na usomaji makini wa riwaya teule. Mbinu ya upitiaji wa nyaraka ilitumika katika kukusanya data za upili na mbinu ya usomaji makini ilitumika katika kukusanya data za msingi.

3.4.1 Upitiaji wa Nyaraka

Neno “nyaraka” kama lilivyotumika katika utafiti huu linarejelea machapisho na maandiko mbali mbali yanayopatikana katika maktaba. Kimsingi, mbinu ya upitiaji wa nyaraka maktabani ni mbinu ya kukusanya data za upili kwa mtafiti kukusanya

machapisho yanayohusiana na mada yake ya utafiti na kuyasoma kwa uzingativu (Kothari, 1990). Data za upili pamoja na kutumika katika kushadadia hoja zitokanazo na data za msingi katika uchambuzi wa data lakini pia hutumika katika uandishi wa sura ya pili ya tasnifu inayohusika na “mapitio ya kazi tangulizi na mkabala wa kinadharia. Data za upili katika utafiti huu zilikusanywa kutoka katika machapisho yanayopatikana katika maktaba za Chuo Kikuu Huria cha Tanzania, Chuo Kikuu cha Dar es Salaam, Makavazi ya Taasisi za Taaluma ya Kiswahili (TATAKI), Maktaba ya Chuo Kikuu Huria cha Tanzania kituo cha Pemba na Maktaba ya serikali Pemba mjini Chake Chake. Katika maktaba hizi mtafiti alisoma makala, ripoti, tasnifu, majarida, vitabu na maandishi pepe katika wavuti na tovuti zilizohusiana na mada ya utafiti wake.

3.3.1 Usomaji Makini

Usomaji makini au wakati mwingine hujulikana kama usomaji wa kina ni mbinu ya kukusanya data za msingi kutoka kwa watafitiwa matini zilizoteuliwa katika utafiti husika (Kothari, 1990). Kupitia mbinu hii, mtafiti huteua matini maalumu kuzisoma matini hizo kwa kina huku akidondoa baadhi ya maneno, sentensi au aya ambazo ndizo huwa data za utafiti wake. Tunasema ni mbinu ya usomaji makini kwa sababu mtafiti husoma kazi hizo tena na tena mpaka pale anapojiridhisha kuwa sasa amepata data alizokuwa anazihitaji katika kukamilisha malengo ya utafiti wake.

Data za msingi katika utafiti wetu ndizo zilizokusanywa kwa kutumia mbinu ya usomaji makini kutoka katika riwaya za *Kusadikika* na *Adili na Nduguze*. Katika kufanikisha zoezi la ukusanyaji wa data, mtafiti aliandaa daftari maalumu ambalo aliligawanya katika sehemu kuu tatu na kila sehemu ikiwa na kichwa cha habari kinachohusiana na madhumuni mahususi ya utafiti wake. Hii ilirahisisha zoezi la ukusanyaji wa data

ambapo kila mtafiti alipobaini maneno, sentensi au aya katika riwaya teule inayohusiana na madhumuni yake ya utafiti basi aliyadondoa katika daftari hipo kama lilivyopangwa.

3.4 Uteuzi wa Watafitiwa

Enon (1999), anaelezea kwamba uteuzi wa watafitiwa ni kitendo cha kuchagua au kupata kikundi fulani ili kuwakilisha kundi lengwa. Hivyo, katika utafiti huu mtafiti ametumia uteuzi lengwa. Kwa mujibu wa Enon (ameshatajwa) uteuzi lengwa ni ule wa mtafiti kwenda moja kwa moja kwenye chanzo cha data alizozihitaji ili kupata data za utafiti wake. Mtafiti alizichagua kazi za *Kusadikika* na *Adili na Nduguze*, kwa sababu kama wanavyosema Ndungo na Wafula (1993) kwamba, riwaya za Shaaban Robert ni kazi za mwanzo mwanzo zilizokatika maandishi miongoni mwa kazi za Fasihi ya Kiswahili katika Upwa wa Afrika Mashariki. Hivyo, mtafiti aliamini kuwa, kazi hizo zitatoa picha ya uhalisia wa kile kinachotafitiwa.

Vitabu hivi viwili viliteuliwa kwa utumia mbinu ya usampulishaji lengwa kwa sababu aliamini kuwa vitabu vya *Kusadikika* na *Adili na Nduguze* vingempatia data anazozihitaji. Babbie (1999) anaeleza kuwa usampulishaji lengwa ni mbinu ya uteuzi wa sampuli ya utafiti ambapo mtafiti huteua sampuli fulani ya watafitiwa wake akiamini kuwa sampuli hiyo ni sahihi na ndiyo itakayompa data sahihi za kuweza kutimiza maelengo ya utafiti wake. Hivyo, mtafiti aliteua vitabu vya *Kusadikika* na *Adili na Nduguze* kuwa ndio watafitiwa wake. Sampuli lengwa ina manufaa makubwa kwa mtafiti kwani humwezesha kupata data za uhakika tena kwa muda mfupi. Hii ni kwa sababu mtafiti hatumii muda mwingi kwenda kufanya utafiti kwa kundi ambalo halihusiki bali huegemea kwa watafitiwa watokanao na sampuli lengwa tu.

3.5 Wateuliwa

Wateuliwa ni istilahi inayotumika kuwa na maana ya watu au vitu walioteuliwa/vilivyoteuliwa kujibu maswala ya utafiti kutoka katika kundi husika (Kothari 19990). Hivyo, utafiti huu ulichunguza vipengele vinavohusishwa na Fasihi Simulizi, vilivyojitokeza katika hadithi ndefu za *Kusadikika* na *Adili na Nduguze*. Kazi hizo zilichaguliwa kutokana na umaarufu mkubwa wa kazi hizo miongoni mwa wasomaji wa kazi za Fasihi ya Kiswahili, hata hivyo, mtafiti amebaini kwamba, bado hazijafanyiwa uchunguzi wa kina wa kuchunguza mpaka uliopo kati ya Fasihi Simulizi na Fasihi Andishi.

3.6 Mkabala wa Uchambuzi wa Data za Utafiti

Uchambuzi wa data ni kitendo muhimu sana katika kuhakikisha kuwa matokeo ya utafiti yanapatikana na hivyo utafiti mzima nao kukamilika. Katika utafiti huu tumetumia mbinu ya mkabala wa kinaelezo kuchambua na kujadili data za utafiti na matokeo yake. Kothari (1990) anaeleza kuwa mkabala wa kinaelezo ni mbinu ya uchambuzi wa data ambapo mtafiti huzichambua data zake kwa kuzitolea maelezo yanayohusiana na madhumuni ya utafiti wake. Mbinu hii hutumika sana katika kuchambua data zinazohusiana na fasihi kwa sababu fasihi ni taaluma ya maneno aidha ya kuandikwa au kuzungumzwa. Hata hivyo, haina maana kuwa katika uwasilishaji na uchambuzi wa data za utafiti hatuwezi kutumia mbinu ya mahesabu-huweza kutumika pia ila kwa utafiti huu, mkabala wa kinaelezo ndiyo mbinu ya uchambuzi wa data iliyotumika katika kuchambulia data za utafiti.

3.7 Hitimisho

Sura hii ya tatu ya utafiti tunaweza kuiita kuwa ni sura ya ufundi na utaalamu kwani imeeleza mambo ambayo yana msingi sana katika kuwezesha ukusanyaji na uchambuzi

wa data za utafiti. Katika kuufanya utafiti wetu kukamilika na kuweza kuaminiwa kitaaluma tumekusanya data za msingi na data za upili kwa kutumia mbinu za upitiaji wa nyaraka maktabani na usomaji makini wa riwaya zilizoteuliwa mutawalia. Data za upili zimetumika katika kushadadia hoja zitokanazo na data za msingi ili kuimarisha uchambuzi na matokeo ya utafiti kwa jumla. Pamoja na hayo, katika sura hii pia tumeeleza watafiti wetu ni nani/nini na watafitiwa hao wameteuliwa kwa kutumia mbinu ya usampulishaji lengwa.

SURA YA NNE

UWASILISHAJI, UCHAMBUZI NA MJADALA WA DATA ZA UTAFITI

4.0 Utangulizi

Sura hii imefanya uwasilishaji, uchambuzi na mjadala wa data za utafiti. Katika hali ya kawaida ni katika sura hii ndiko kunakoelezwa ni mambo gani yaliyogundulika katika utafiti huu na mambo hayo yanasaidiaje kukamilika kwa malengo ya utafiti. Uwasilishaji na uchambuzi wa data katika sura hii umefanywa kwa kuzingatia madhumuni mahususi ambayo yalikuwa matatu. Dhumuni mahususi la kwanza lililenga kufafanua vipengele vya fasihi simulizi vinavyojitokeza katika hadithi ndefu za *Kusadikika* na *Adili na Nduguze*, kujadili mbinu zilizotumika katika kuhifadhi ufasihi simulizi uliomo ndani ya kazi husika na kuelezea dhamira zinazojitokeza ndani ya hadithi ndefu za *Kusadikika* na *Adili na Nduguze*. Madhumuni haya ya utafiti yametumika katika uchambuzi wa data kwa mfuatano huu huu kama ifuatavyo:

4.1 Vipengele vya Fasihi Simulizi katika *Kusadikika* na *Adili na Nduguze*

Dhumuni mahususi la kwanza la utafiti huu linahusu kuchunguza vipengele vya fasihi simulizi katika riwaya za *Kusadikika* na *Adili na Nduguze*. Vipengele hivyo vya kifasihi simulizi vimewasilishwa katika jedwali namba 1 hapa chini na kisha kufuatiwa na uchambuzi.

Jedwali 1 : Fani za Fasihi Simulizi katika *Kusadikika* na *Adili na Nduguze*

S/NA	TANZU ZA FASIHI SIMULIZI
1	Methali
2	Misemo
3	Nyimbo
4	Hadithi Simulizi

Kwa mujibu wa data zilizokusanywa na mtafiti katika hadithi ndefu za *Kusadikika* na *Adili na Nduguze*, inaonekana kwamba, kuna vipengele vya Fasihi Simulizi vilivyojidhihirisha katika kazi hizo. Hali hii inathibitishwa na data zinazohusiana na methali, misemo, nyimbo, methali, Misemo, Nyimbo na Hadithi Simulizi. Vipengele hivyo, vimefanyiwa uchambuzi kama ifuatavyo:

4.1.1 Methali katika *Kusadikika* na *Adili na Nduguze*

Mulokozi (1989), anasema methali ni semi fupi fupi zenye kueleza kwa muhtasari fikra au mafumbo mazito yatokanayo na uzoefu wa kijamii. Mtafiti amegundua kwamba, katika riwaya ya *Kusadikika*, mwandishi Shaaban Robert ametumia utanzu huu ndani ya kazi yake. Kwa mfano methali isemayo:

Ng'ombe akivunjika mguu malishoni hujikokota zizini kusaidiwa(uk. 48)

Methali hii inamaana kwamba yoyote anayepata matatizo nje ya eneo lake, humpasa arudi nyumbani huku akitarajia kupata mapokezi yaliyo mazuri kutokana nayale yaliyomkuta. Ni mategemeo ya mtu huyo kupata usaidizi kwa watu wake. Hata hivyo, mtafiti kupitia methali hiyo amebaini kwamba, msanii alikuwa anatoa kilio cha wazalendo wanaojitoa mhanga kwa jamii zao, juhudi hizo hazithaminiwi na hatimaye

huonekana maadui katika jamii nyingi za Kiafrika. Msanii anasawiri ukweli huu kwa kuwachora wajumbe sita wa Kusadikika waliotumwa kutalii nchi mbali mbali ili kuiletea mema Kusadikika. Hata hivyo, pamoja na matatizo waliyokumbana nayo, malipoyao yakawa ni kuadhiriwa, kuudhuliwa na kusombwa gerezeni

Methali nyengine iliyotumika katika *Kusadikika* ni ile inayosema:

Msiba wa kujitakia hauna kilio(uk. 7).

Methali hii inamaana kwamba mtu anapotafuta matatizo kwa makusudi, haipasi kumsikitikia pale anapofikwa na maafa. Mtafiti amebaini kwamba, msanii aliutumia utanzu huu wa Fasihi Simulizi, ili kuonesha umuhimu wa elimu katika jamii. Kupitia methali hii, msanii anaonesha namna jamii inavyohitaji kukombolewa kwa kupewa elimu ya kujua haki zao. Msanii anaonesha kwamba, kutokana na ukosefu wa elimu Wasadikika waliwaunga mkono viongozi walafi, wabadhirifu wa mali za umma na madikteta kama vile Majivuno, Mfalme Jeta, Boramimi na Taadabuni. Pahali popote inapokosekana elimu watetezi wa haki huonekana maadui mbele ya wanajamii wasioelimika, kama ilivyokuwa kwa mhusika Karama ambaye alionekana adui kwa Wasadikika.

Kupitia nadharia ya Mwitiko wa Msomaji, mtafiti amebaini kwamba katika jamii nyingi za Kiafrika watetezi wa haki wamekuwa wakionekana maadui kutokana na kukosekana elimu miongoni mwa raia. Wananchi wanaokandamizwa huwashangiria nakuwaunga mkono viongozi madikteta ambao wamekuwa wakiwanyonya na kuwanyima haki zao, huku wakihisi kwamba wale wanaojitoa mhanga kuwasemea na kuwatetea ndio wachafuzi wa amani, wasaliti na wasioridhika na maisha.

Methali nyengine zilizotumika katika riwaya ya *Kusadikika* ni kama vile:

Kitanda usichokilalia huwajui kunguni wake (uk. 8).
Lila na fila hazitangamani(uk. 28).
Lila na fila hazitangamani (uk. 28).
Damu ilikuwa nyekundu na nzito kuliko maji (uk. 45).

Kwa upande mwingine katika hadithi ndefu ya *Adilina Nduguze*, mtafiti amegundua matumizi ya methali kama kipengele cha Fasihi Simulizi. Methali hizo ni kama zifuatazo:

Mwana wa mbuzi asiposaza huvukuta(uk. 11).

Methali hii ina maana kuwa, mtu mwema aghlabu hutarajiwa kuzaa mtoto mwema. Methali hii inawiana na methali ya Kiswahili isemayo “mtoto hufuata kisogo cha mleziwe”. Kupitia methali hii msanii anaamini kwamba malezi na urithi wa kibaiolojia una athari kubwa kwa matendo ya vizazi vyetu. Watoto hufuata tabia za wazazi wao. Kutokana na sababu hiyo, ndiyo iliyomfanya Adili kuwa na tabia njema kama baba yake.

Mtafiti akiongozwa na Nadharia ya Mwitiko wa Msomaji anakubaliana na methali hiyo, kwani katika maisha ya kila siku katika jamii mbali mbali, tunashuhudia familia zenye watoto wenye matendo yanayolandana na tabia za wazazi wao. Baadhi ya watoto huwa na tabia mbaya au nzuri kama zilivyo kwa wazazi wao. Ingawa ikubalike kuwa, inaweza kutokea familia yenye mtoto mwenye maadili na tabia zilizobora, ingawa wazazi wake hawako hivyo. Aidha, inaweza kutokea mtoto mwenye tabia mbaya, ingawa wazi wake wanatabia nzuri. Hata hivyo, matokeo kama hayo, huwa si hali ya kawaida.

Aidha, mtafiti amegundua kuna matumizi ya methali isemayo:

Mali bila daftari hupotea bila habari (uk. 12).

Methali hii inamaana kwamba kila kitu kinahitaji udhibiti na kumbukumbu za kina. Kinyume na kuweka kumbukumbu mali inaweza kupotea bila mtu kutambua. Msanii kupitia methali hii anaitaka jamii iweke kumbukumbu kwa kila jambo. Msanii anaamini kwamba, mafanikio ya watu wakiwamo wafanya biashara mbalimbali ni kuwa na kumbu kumbu. Mathalan, anamchora mhusika Adili na kumuonesha namna anavyofanikiwa katika biashara yake kutokana na kuweka kumbukumbu kwa kila kinachoingia na kutoka.

Methali nyengine zilizojitokeza katika riwaya ya *Adili na Nduguzi* ni:

Mtu huchuma juani akala kivulini (uk. 14).

Mbwa wa msasi mkali ni wakali pia (uk. 8).

Kula uhondo kwataka matendo (uk. 22).

Asiyematendo hula uvundo (uk. 22).

Turufu hwenda kwa mcheza (uk. 30).

Kilio cha kujisingizia hakina machozi wala matanga (uk. 38).

Kimsingi mtafiti anakubaliana na Mulokozi (1996) anapoeleza kwamba, methali ni utungo wa fasihi ya kimasimulizi unaodokeza kwa muhtasari fikra au mafunzo mazito yanayotokana na tajriba (uzoefu wa maisha) ya jamii inayohusika. Baadhi ya methali huwa ni vifupisho vya hadithi fulani zinazofahamika vizuri kwa wanajamii. Kwa mantiki hayo mwandishi wa kazi teule amechota utanzu wa Methali, ili kuielezea jamii kile anachotaka kuifikishia jamii yake.

Aidha, kama inavyotambulika kuwa, methali ni moja kati ya tanzu zinazohusishwa na Fasihi Simulizi, hivyo, tukirejelea nadharia ya Ujumi, tunabaini kwamba, utanzu huo umechotwa na msanii ili kuijenga kazi yake. Moja ya msingi wa nadharia ya Ujumi ni uchotaji wa tanzu za kisimulizi na kuzitumia katika utanzu wa maandishi, hivyo, masanii alifanikiwa kuutumia utanzu huu ili kufikisha ujumbe wake kwa jamii.

4.1.2 Misemo katika Kusadikika na Adili na Nduguze

Wamitila (2003) anafafanua kuwa misemo ni maneno yenye upana na hutumika kueleza matamko au kauli zinazoelezea ukweli fulani. Hivyo, misemo ni fungu fupi la maneno liliokumbatia maana kimaumbo ambalo limekusudia kufikisha funzo au mafunzo katika jamii.

Mtafiti amegundua kwamba Shaaban Robert ametumia misemo kwa kiasi kikubwa katika kazi zake zinazotafitiwa. Mathalan, katika *Kusadikika* msanii ametumia semi kama zifuatazo:

Wakati una mbawa kama ndege(uk. 10).

Msemo huu una maana ya kwamba, wakati ni kitu cha kupita, athari yake kwa jamii ni kubwa. Msanii kupitia methali hii anaitaka jamii itumie vyema wakati ili kuepukana na maangamizi. Wakati unapotumika vibaya unaweza kusababisha maafa makubwa na kukwaza maendeleo ya jamii. Kalamu za waandishi wa fasihi zimekuwa zikishughulishwa na suala la wakati. Mathalan, Shafi (2004) kaufananisha wakati sawa na ujana. Katika tamathali hiyo anaonesha kuwa wakati ukipita huwa hauna thamani tena. Aidha, Robert kupitia msemo huu anaitaka jamii iwe na uvumilivu, katika kupata ukweli wa mambo. Anamchora mhusika Mfalme anayeamuru Karama aachiwe muda wa siku sita, ili kupata ukweli ulivyo kuhusu mashitaka ya Karama.

Kupitia nadharia ya mwitiko wa msomaji, mtafiti amebaini kwamba, jamii imekuwa ikitumia tanzu za Fasihi Simulizi ili kutoa mafunzo mbalimbali kuhusu maisha. Aidha, waandishi wa kazi za fasihi huzichukua tanzu hizo na kuzitumia katika maandishi, ili kuzungumzia kile kilichowagusa.

Mfano mwingine wa msemo unajitokeza katika riwaya ya *Kusadikika* ni ule unaosema:

Kilimo ni uti wa mgongo (uk. 15).

Msemo huo hapo juu una maana kwamba, kilimo ndio tegemeo la maisha ya wanajamii. Kutokana na msemo huo ni dhahiri kwamba msanii anaungana na wale wanaopigia debe umuhimu wa kilimo katika jamii yetu kama ndio njia kuu ya uchumi wa nchi masikini kama Tanzania.

Suala la kilimo kama uti wa mgongo wa Taifa la Watanzania limekuwa likikaririwa na wanasiasa wengi wa bara hili tangu tupate uhuru miaka ya 60. Hata hivyo, wapo wanaoona kwamba, huo ni wimbo tu wa kisiasa ambao unadhamiria kuwabebesha majukumu wananchi wa tabaka la chini. Baadhi ya wahakiki hawakubaliani na nadharia ya kilimo kama mbinu pekee ya ukombozi wa uchumi wa taifa. Kwa mfano, Nyangwine (2000), anadai kwamba wakati umefika wa Watanzania kuzaa mbinu nyengine za kiuchumi kama vile kujenga viwanda na kushiriki katika biashara za kimataifa, ili kujenga uchumi imara.

Tukirejelea nadharia ya mwitiko wa msomaji, mtafiti anaamini kwamba kile anachokisema Robert kina ukweli kuhusiana na umuhimu wa kilimo kwa maisha ya watu wanaoishi katika bara hili la Afrika. Ukweli ni kwamba, hata viwanda haviwezi kustawi bila ya kutegemea sekta ya kilimo. Kisichopingika ni kwamba, wale wanaoshika hatamu za uongozi bado hawajachukua hatua za makusudi za kuhakikisha kilimo kinachukua nafasi ya uti wa mgongo katika mataifa ya kimasikini. Hivyo, wakati umefika wa kuachana na wimbo wa *Kilimo Kwanza* unaojikita katika maneno zaidi, na kuingia katika vitendo ili kutekeleza usemi huu ambao tangu uhuru tumekuwa tukiusimulia kwa mitindo tafauti.

Misemo mingine katika *Kusadikikani*:

Bahati ya mwezio usiilalie nje (uk. 31).

Katika kusema kweli watu hawachelei msiba wowote (uk. 34).

Wasadikika wanadesturi ya kutafuta fimbo baada ya kuumwa na nyoka (uk. 38).

Si laiki ya mwanaadamu kuwa kama ngo`mbe (uk. 31).

Kutafuta fimbo baada ya kuumwa na nyoka (uk. 38).

Kibaya huwa kizuri (uk. 38).

Jibu likisadifu swali shaka huondoka (uk. 45).

Kwa upande wa hadithi ndefu ya *Adili na Nduguze*, mtafiti amegundua imetumia misemo kadhaa. Misemo hiyo imefanyiwa uchambuzi kama ifuatavyo:

Utu wa mtu hupimwa kwa maneno yake mema

Msemo huu unamaana kwamba maneno yanayozungumzwa na mtu ni dalili ya matendo mema aliyonayo mtu. Kwa mantiki hiyo, mwandishi kupitia msemo huo anawataka wanajamii wawe na mazungumzo mazuri. Aidha, mwandishi anaitaka jamii iwapime watu kutokana na mazungumzo yao. Anaitanabahisha jamii kwamba, mtu mwenye mazungumzo mabaya hana utu. Kimsingi kupitia msemo huu tunajifunza kuwatambua watu wenye utu na wale wasio na utu kutegemea mazungumzo yao ya kila siku. Msemo huu una maana kwamba, matendo ni muhimu na yenye athari zaidi kuliko kutumia maneno mengi, kwani athari ya maneno ni ndogo.

Aidha, msanii anapoelezea umuhimu wa maneno mema, ambayo hujenga utu wa mtu anasema maneno yafuatayo:

Ukamilifu wa mtu duniani ni tabia njema

Mfano uliopo hapo juu, una maana kwamba, hulka na tabia njema za mtu ni pambo na ndio kigezo cha utu na ukamilifu wake na tabia mbaya zipo, lakini, humtoa mtu katika ukamilifu wa mtu.

Pia, msanii alipokuwa anazungumzia suala la uungwana miongoni mwa watu ametumia msemo. Msemo huo unasema:

Waungwana hawanyimani (uk. 5).

Katika mfano hapo juu tunaelezwa kwamba, watu wa hulka moja na wenye kujua utu na thamani ya utu husaidiana katika mambo mbali mbali. Msanii anaamini kwamba, waungwana ni wale wasionyimana mambo yanayostahiki katika kusaidiana. Kwa mfano, anamchora mhusika Adili kuwa alikuwa ni muungwana kutokana na kitendo chake cha kuwasaidia kaka zake pale alipopata mali. Hivyo, kupitia msemo huu msanii anaitaka jamii ijenge tabia ya kusaidiana katika maisha ya kila siku.

Misemo mengine iliyotumika katika riwaya ya *Adili na Nduguze* nipamoja na hii ifuatayo:

Tendo hukidhi haja maridhawa kuliko neno (uk. 2).

Hulka njema ni sawa na mali (uk. 4).

Ukali wa mbwa hutokana na msasi (uk. 6).

Maisha ni safari (uk. 10).

Wakati umefika wa mawe kusema, miti kujibu na wanyama kuwa (uk. 9).

Ingawa misemo imetumika katika kazi za maandishi, hata hivyo, utanzu huo ni wa Fasihi Simulizi. Mtafiti anakubaliana na mawazo ya Ndungo (1991), anapoeleza kwamba, wasanii wanaoandika fasihi huathiriwa na Fasihi Simulizi katika mikabala ya kifani na kiamaudhui. Kwa hali hiyo, ni wazi kwamba matumizi haya ya semi ni athari za Fasihi Simulizi ambazo kamwe mwandishi wa fasihi hawezi kukwepa athari hizo.

Tunaporejelea Nadharia ya Ujumi ambayo inaongoza utafiti huu tunaona kwamba, imelandana na kile kilichotafitiwa kutokana na uchukuaji wa tanzu za Fasihi simulizi. Semi zimechotwa na kuingizwa katika kazi hizo, ili kukamilisha moja ya msingi wake wa matumizi ya tanzu za Fasihi Simulizi za Kiafrika katika kazi za wanafasihi wa Afrika.

4.1.3 Nyimbo

Mulokozi (1996), anasema kwamba nyimbo ni kila kinachoimbwa. Hivyo, mtafiti amegundua kwamba hadithi ndefu ya *Adili na Nduguze* imetumia utanzu wa nyimbo kama kipengele cha Fasihi Simulizi. Kwa mfano wimbo ulioimbwa na Adili ndani ya kitabu hicho kumsifu msichana.

Miguu ya msichana
Mwendo aliokwenda
Adili alipoenda
Moyowe ulimshinda

Alikua na miguu
Mfano wa charahani
Wala ulimwengu huu
Hajatoaka kifani

Alipendeza hatua
Wakati alipokwenda
Chini viatu vyalia
Mithali kama kinanda
Alikwenda kwa madaha

Mwanamke wenye enzi
Yaliompa furaha
Kila mwenye kubalinzi(uk 34)

Aidha, kuna matumizi ya nyimbo nyengine katika hadithi ndefu ya *Adili na Nduguze*. Mwandishi alitumia nyimbo hiyo ili kuonesha namna Adili alivyokuwa na masikitiko na imani dhidi ya ndugu zake aliolazimika kuwaadhibu kila siku kutokana na wivu na choyo chao. Wimbo huo unasema:

Nala sumu ndugu zangu
Msame naona tamu
Takalifu kubwa kwangu
Kuwarzibu yangu damu
Sina raha ndugu zangu
Neno hili kwangu gumu (uk. 42)

Wimbo huu umetumika ili kumtia simanzi msomaji kutokana na ubaya wa choyo. Hivyo, wimbo unamfanya msomaji ahuzunike na achukie tabia ya wivu na choyo.

Msanii anaionesha jamii kwamba ndugu wengine huweza kutenda uadui jambo ambalo husababisha huzuni kubwa kwa ndugu wengine. Sababu kubwa ya utokeaji wa uadui huwa haina msingi, isipokuwa huwa ni choyo na wivu usio na mipaka. Hivyo, msanii anaitaka jamii ipige vita wivu na choyo kwasababu huleta maangamizi.

Matumizi mengine ya wimbo yamejitokeza pale msanii alipokuwa anaonesha umuhimu wa mja kubadilika na kuacha maovu. Aidha, msanii anaelezea umuhimu wa kutaka toba kutokana na makosa aliyoyatenda ili kusamehewa dhambi zake. Matumizi ya nyimbo huwafanya wasomaji wavutiwe na kazi hizo na kukumbuka ujumbe uliomo katika kazi husika. Kwa mfano Adili alipoimba.

Mawe hua zahabu
Awu johari na chunu
Na mtu anapotubu

Zambi yake kukoma
Ni shairi za kisawabu
Na heshima ya daima (uk 48)

Nyimbo hizo zimebeba ufasihi simulizi kutokana na kutumia mtindo na muundo wa kikale wa kutumia urari wa vina na mizani kwa kiasi kikubwa. Sifa hii ni sifa ya pekee ya nyimbo za kikale za Waswahili ambazo ili ziimbike huwa zina tabia ya urari wa vina na mizani. Kama wasemavyo Haji na wenzake (1983), kwamba hadithi za Fasihi Simulizi mara nyingi huwa na nyimbo ili kuusisimua usikilizaji. Kwa hali hiyo, hadithi huwachangamsha na hata kuwajenga kumbukumbu ya muda mrefu. Kwa mujibu wa Nadharia ya Ujumi, matumizi haya ya nyimbo yanafanyika katika riwaya hii ili kuipa kazi hiyo umbo la Kiafrika.

4.1.4 Hadithi Ndani ya Hadithi

Data zinaonesha kwamba hadithi ndani ya hadithi ni kipengele chengine cha Fasihi simulizi kilichojitokeza katika kazi za Shaabani Robert za *Kusadikika* na *Adili na Nduguze*. Mwandishi anawapa wahusika wake nafasi za kusimulia hadithi, na hivyo kusukuma mbele utungo huo. Mbinu hiyo inatumika kuongeza idadi kubwa ya hadhira, yaani wasomaji wasikilizaji na wakazi husika.

Mfano mzuri wa hadithi ndani ya hadithi katika hadithi ndefu ya *Kusadikika*, inajitokeza kupitia mhusika Karama. Hadithi moja wapo ni ile ianayosimuliwa na waziri Majivuno mbele ya baraza na baadhi ya watu wachache (hadhira) iliyokuja kusikiliza kesi. Kwa mfano:

Jalali mfalme na madiwani wakubwa baradha nataka kuweka mbele yenu mashtaka ya serikali ya Kusadikika mbele juu ya Karama, raia mmoja anaelindwa na ulinzi wa mfalme, lakini si muaminifu, anafaidi haki na mapendeleo ya utawala huu, lakini hana shukurani... miaka kumi iliopita tangu mnong'ono wa kwanza alipofika katika sikio langu... alisema kuwa mshtakiwa alidai kuwa hukumu chache sana zilikuwa za haki... Baada ya usemi wa waziri, baadhi ya watu wachache waliokuja baradhani kusikiliza kesi hii walimsikitikia mshtakiwa lakini wengi walikuwa wakinyonyozana kuwa msiba wa kujitakia hauna kilio (uk. 01 -07).

Mwandishi katika mfano uliopo hapo juu anatusimulia kisa cha waziri Majivuno namna alivyofikisha mashitaka mbele ya baraza ya Kusadikika. Maelezo hayo ni Hadithi ndani ya Hadithi kutokana na kuhadithiwa kisa cha Karama, kutokana na kuanzisha elimu ya uana sheria, ambapo nafasi ya usimulizi huo anapewa mhusika Majivuno. Hadithi hiyo imetumika ili kuonesha namna watawala wanavyopinga haki na kuwatia nguvuni wale wote ambao ni watetezi wa haki katika jamii. Njogu na Chimerah (1999), wanaeleza kuwa usimulizi wa ngano huwa ni wa moja kwa moja hata hivyo hujumuisha mahojiano, malumbano, vichekesho na hata nyimbo. Mbinu hizo hutumika ili kueleweka kwa maudhui kwa urahisi zaidi. Hivyo, mtafiti anakubaliana na mawazo ya

Njogu na Chimera (wameshatajwa), na kwa mantiki hiyo, Robert alitumia mbinu hii ili kufikisha ujumbe kwa urahisi kwa hadhira yake.

Pia, matumizi mengine ya hadithi ndani ya hadithi yanajitokeza (uk. 11-15) ambako kuna hadithi iliyosimuliwa na Karama. Hadithi ya buruhani; mjumbe wa Kaskazini aliyetumwa kufanya utafiti ili kupata taarifa zitakazoleta maendeleo ya *Kusadikika*, na baada ya safari yake ngumu, jaza yake ikawa ni kuingizwa gereza. Hadithi hiyo, inaanza na mwanzo wa kisimulizi na mwisho maalumu. Mfano wa simulizi hilo linaeleza:

Nitataja mkasa wa mjumbe wa kaskazini uliotokea zamani kidogo... ilifikiriwa hapa kuwa itakuwa jambo jema nchi hii kupeleka wajumbe wake katika nchi ngeni. Kusudi ujumbe huo ulikuwa kutalii mambo katika nchi hizo ... marejeo ya buruhani yalizibwa masikio ya Kusadikika. Ilikuwa mara ya kwanza katika maisha ya wasadikika kusikia kuwa katika nchi za Kaskazini ya watu wamestawi sana kuliko wao... Kazi yake bora na uaminifu mwingi burudani hakushukuriwa ila kuvunjiwa hadhi aliaibisha kuwa alileta uzushi uliokuwa hauna faida katika nchi zaidi ya hayo alitumbukizwa katika kifungo cha maisha. Moyo wa nani usiohuzunika kwa msiba kama huu? (uk. 15).

Mtafiti baada ya kuchambua data amebaini kuwa simulizi limebeba mkasa wa kiuhalisia ajabu. Mikasa kama hiyo ndiyo tunayokutana nayo katika Hadithi Simulizi kama vile ngano. Mathalan Wamitila (2013), anaeleza kuwa hadithi hizo hubeba athari ya uhalisia ambapo matendo hali na tabia za wahusika zilizomo kwenye kazi iliyobuniwa zinaoana, kuafikiana na maoni ya wasomaji kuhusu ulimwengu wao. Hivyo, usimulizi huo umetumika kama njia ya kuelimisha vizazi vipya kuhusu dhuluma zinazofanywa na viongozi wasiotaka mabadiliko katika jamii. Pia, matumizi haya yametumika ili kufikisha ujumbe kwa urahisi pamoja na kuepuka mkono mrefu wa dola.

Masimulizi mengine yanajitokeza kupitia mjumbe wa pili wa Mashariki ambae alikuwa Fadhili, (uk. 16-20). Mfano mwengine wa simulizi unajitokeza kupitia mjumbe wa Kusini, Kabuli (uk. 21-26) ulioishia kwa kifungo na kazi ngumu, simulizi ya mjumbe wa Magharibi, Auni ambae nae hakisifiwa wala kuonekana mwema, matokeo yake yaliishia kwa kifungo cha maisha. Pia, katika ukurasa 27-33 kuna hadithi ya mjumbe wa mbinguni, Ridhaa. Aidha, kuna hadithi ya mjumbe wa sita, mjumbe wa Ardhini, aliyesafiri kwa kutumia ndege aina ya “mangera” walishao ardhini na kulala Kusadikika, safari yake ilimpeleka kukosa msaada wowote wa Kusadikika.

Kwa upande mwengine riwaya ya *Adili na Nduguze* nayo imetumia hadithi ndani ya hadithi. Mtafiti amegundua kwamba kuna hadithi ya mfalme Rai. Hadithi hiyo, inamuonesha Mfalme Rai alikuwa ni Mfalme wa aina ya pekee, aliyepata hadhi ya kutawala watu, wanyama na majini kwa uadilifu mkubwa. Msanii analisimulia hilo kwa kusema:

Rai mfalme wa ughaibuni, alikuwa mfalme wa aina ya pekee duniani... tabia yake ilijigawa katika theluthi tatu mbali mbali kama rangi ya ngozi ya punda milia...kwa theluthi ya kwanza alikuwa msuluhivu akapendwa na watu. kwa theluthi ya pili alifanana na Daudi akaheshimiwa kama mtunzaji mkuu wa wanyama na kwa theluthi ya tatu alikuwa kama Suleiman akatiiwa na majini (uk. 01) .

Mtafiti baada ya kuchambua data amegundua kuwa, masimulizi hayo ni mfano wa hadithi ndani ya hadithi, kwasababu hadithi nzima inahusu mhusika Adili na ndugu zake, hata hivyo ndani ya masimulizi hayo kunajitokeza masimulizi ya mhusika Rai ambaye ni mtawala wa nchi ya Ughaibuni pamoja na sifa za mtawala huyo. Lengo kuu la msanii kutumia simulizi hili ni kutaka kuonesha jamii umuhimu wa uongozi bora katika jamii yoyote. Msanii anaamini kwamba, popote penye uongozi uliobora maendeleo hupatikana kama ilivyokuwa kwa nchi ya Ughaibuni kutokana na uongozi bora wa Mfalme Rai.

Pia, mtafiti aligundua kwamba msanii amemtumia mhusika Adili kama msimulizi wa hadithi ya mfalme Rai, baraza, na manyani (ndugu wa Adili), katika masimulizi hayo, tunapata hadithi nyengine ambazo zinajichomoza. Kwa mfano, ndugu wa Adili kugeuzwa manyani, kisa cha Mji wa mawe, kisa cha Adili kutoswa baharini, wokovu wake na kurejeshwa ndugu wa Adili kuwa binadamu tena. Mfano wa hadithi hiyo ilianza kama hivi:

Sasa kisa baada ya kisa juu ya manyani kilisimuliwa ... katika kisa cha kwanza Adili alisema kuwa manyani yale mawili yalikuwa ndugu zake. Baba yao alikuwa mmoja, baba yao aliitwa Faraja. Faraja alikuwa mtoto pacha. Wakati wa kuzaliwa pacha hiyo mtoto mmoja alikufa pakabakia mmoja, huyo aliebaka aliitwa faraja kwa sababu aliwafariji wazazi wake katika msiba wa ndugu zakeBaada ya kuvaa nguo walikaribishwa sebuleni, wakati ule hali yao bado ilikuwa dhaifu sana kwa uchovu na njaa. Chakula kililetwa katika sinia moja ya dhahabu iliyonakishiwa kwa dhahabu na fususi, walitafadhalilishwa kula chakula wakala mpaka wakashiba. Adili aliyageukia manyani akauliza kama yaliosema yalitokea au hayakutokea, manyani yaliziba nyuso zao kwa viganja vya mikono yao kwaibu (uk. 9-13).

Mfano uliopo hapo juu ni hadithi ndani ya hadithi ambayo inasimuliwa ndani ya kisa cha maisha ya Adili na ndugu zake. Hadithi hiyo imetumiwa na mwandishi kwa lengo la kuonesha ubaya wa choyo miongoni mwa watu. Kupitia hadithi hii tunapata funzo kwamba choyo huweza kumuangamiza mtu. Mathalan, kitendo cha choyo walichokuwa nacho ndugu zake Adili ndicho kilichopelekea ndugu hao kugeuzwa manyani.

Masimulizi mengine yanafanywa na Adili mbele ya mfalme Rai, ili kuelezea kisa cha mgao mwengine wa mali baada ya kufilisika ndugu zake kwa kupotea mali yao baharini. Mgao uliofanywa kwa mali kugaiwa sehemu tatu sawa sawa, mbele ya kadhi huku akiamini kuwa, umaskini unatengana hatua moja tu na utajiri. Kwa mfano:

Alisema kuwa mali hufidia roho, lakini roho haifidiwi na kitu. Salama ya maisha yao ilikuwa bora kuliko faida iliyopotea. Umaskini unatengana hatua moja tu na utajiri. Siku ya pili Adili alichukuana na ndugu zake kwa kadhi. Alipofika aliomba mali yake igaiwe mafungu matatu sawa sawa ... Adili aliyageukia manyani akauliza kama yaliosema yalitokea au hayakutokea. Manyani yaliziba nyuso kwa viganja vyao mikono yao kwaibu (uk. 15-16).

Aidha, dondoo liliopo hapo juu ni mfano wa hadithi ndani ya hadithi. Mfano huo umebeba sifa za kisimulizi ambapo kuna mtambaji anatusimulia namna matukio yalivyotokea kati ya Adili na ndugu zake. Kupitia mfano huu mwandishi anaitaka jamii isaidiane katika mambo mbalimbali ikiwa ni pamoja na msaada wa mali. Hata hivyo, msanii anaiasa jamii iachane na husuda kwa wasaidizi wa jamii kwani tendo la husuda huifanya jamii kuingia katika maangamizi.

Simulizi nyengine ndani ya hadithi ya *Adili na Nduguze*, zinajidhihirisha kupitia kisa cha Tandu na Nyoka (uk. 17 -19), simulizi ya mrithi wa Mji wa Mawe (uk. 25-26), simulizi ya mji uliogezwa mawe (uk. 27-30), simulizi ya kutoswa kwa Adili (uk. 31-33), wokovu wa Adili (uk. 34-37) na simulizi ya Ndugu zake Adili kuwa manyani na (uk. 38-40).

Tunaporejelea nadharia ya Ujumi tunaona kuwa, masimulizi ni sifa moja wapo iliyochotwa katika fasihi ya masimulizi na kuingizwa katika fasihi ya maandishi kama alivyofanya Shaaban Robert katika hadithi zake zinazotafitiwa katika utafiti huu.

4.1.5 Hadithi Simulizi

Kwa mujibu wa Mulokozi (1996), anaeleza kwamba hadithi simulizi ni fasihi yenyekusimulia habari fulani, Fani hii hueleza matukio katika mpangilio fulani mahususi, huwa na wahusika, hutumia lugha ya kimaelezo, utambaji au utoaji wake huweza kuambatana na vitendo au ishara. Pia, hadithi hizo huwa na maudhui yanayoihusu jamii. Mtafiti alikusanya data na kuzichambua, ili kuona jinsi Shaaban Robert alivyochota na kutumia hadithi simulizi ndani ya riwanya zake za *Kusadikika* na *Adili na Nduguze* kama mbinu changamano ya Fasihi Simulizi ndani ya andishi. Mtafiti

amegundua matumizi ya hadithi simulizi katika hadithi ndefu ya *Adili na Nduguze*.

Baadhi ya hadithi simulizi zilifanyiwa uchambuzi na mtafiti kama ifuatavyo:

Moja ya kisasili kinachojitokeza katika hadithi ndefu ya *Adili na Nduguzeni* kisa kinachoelezea mji uliogeuzwa mawe ambao aliutembelea Adili. Msanii anatueleza kisa cha mji huo kugeuzwa mawe, na watu wake nao kugeuzwa mawe. Tunaelezwa kwamba sababu hasa iliyopelekea mji huo kugeuka mawe ni kutokana na watu wake kuabudu mizimu, pamoja na kukataa ukumbusho pale walipoonywa ni Mrefu. Katika kuelezea kisa hicho msanii anasema:

... Mfalme ni naibu wa Mungu duniani. Kwa hivyo ufalme ni amana kubwa. Amana hiyo ilitaka uangalifu mkubwa kwa sababu ni dhima bora iliyowekwa mikononi mwa mwanadamu. Wajibu wa kwanza wa Mfalme ni kuwa mwadilifu katika matendo yake...kwa sababu ya maisha ya milele, ibada ya mizimu ilikuwa maangamizi na uimamu wa kabwera ujinga mtupu...kwa laana iliyotamkwa na Mrefu, Miji mengine yote ya dola hii ilighariki, na kila kiumbe kilichokuwa na maisha katika Fahari kiligeuka jiwe ... (uk. 29).

Hiki ni kisasili kinachoelezea sababu iliyopelekea mji huo kugeuzwa mawe. Hadithi kama hizi ni mifano ya hadithi tunazokutana nazo katika Hadithi za Kisimulizi zinazosimuliwa kwa mdomo. Msanii ametumia kisasili hiki ili kuonesha umuhimu wa uongozi bora katika jamii. Msanii anaamini kwamba uongozi ni dhamana, hivyo yoyote atakaepata nafasi ya uongozi lazima afanye uadilifu. Kupitia kisa hiki msanii anajaribu kutuonesha athari ya uongozi mbaya katika jamii zetu. Msanii anaonesha kwamba popote penye uongozi mbaya matokeo yake ni maangamizi makubwa katika jamii hiyo.

Aidha, mtafiti amebaini kwamba kuna kisasili kinachoelezea sababu ya ndugu wa Adili kugeuzwa manyani. Data zinaonesha kwamba asili yao walikuwa binaadamu. Kugeuka kwao kulitokana na laana ya jini alieitwa Huria aliyewalaani kutokana na wivu, chuki, choyo na husuda, iliyowasukuma kumtosa Adili, kaka yao aliyewapenda kwa kila hali,

baharini. Yote hayo yalichochewa zaidi na hamu ya kumtaka Mwokovu, ili wamuowe.

Hadithi hiyo inasimuliwa kama ifuatavyo:

... Kwa hasira kubwa Huria alinena, "Kama ungalijua hatari ya kumtosa mtu baharini, au ungalikuwa na fikira za msiba, msingali jaribu kumtosa ndugu yenu baharini au mngalikuwa na fikira za msiba, msingali jaribu kumtumbukiza ndugu yenu baharini alipolala...kwa sababu hiyo walikuwa hatarini milele. Walakini alikubali kuwasamehe kwa sharti ya kuwageuza wanyama. Aliwalaani watoke katika umbo la ubinadamu. Mara ile ndugu zake walikuwa Manyani... (uk. 39 -40).

Pia, huu ni mfano wa kisasili kinachowahusu ndugu zake Adili. Aidha, utumiaji wa wahusika majini na wanyama kama manyani kama wahusika ni mifano ya sifa za wahusika wa Fasihi Simulizi ambao hutumiwa kama ni ujumi wa Hadithi Simulizi ili kufikisha ujumbe kwa jamii. Hivyo, msanii kupitia kisasili hiki alikuwa na dhumuni la kuiasa jamii iache kutendana dhuluma wao kwa wao. Msanii anaona kwamba dhuluma, ikiwamo ya mauaji ya makusudi dhidi ya binaadamu, haijengi na hupelekea msiba mkubwa.

Kwa upande mwingine, mtafiti alibaini kwamba katika riwaya ya *Kusadikika* kuna kisasili kinachotuelezea asili ya upofu wa mhusika Sapa. Inaelezwa kuwa sababu iliyopelekea Sapa kupata upofu ni kutokana na wivu na choyo zidi ya Salihi. Tunaelezwa kwamba Sapa alimdanganya Salihi kuwa dua yake haitopokelewa iwapo kile atakachokiomba hawatagawana sawa sawa. Hivyo, Salihi alikubali na wakaandikiana. Baada ya mkataba huo, Salihi akaomba dua ili wawe vipofu ili asiyaone maasi na dhuluma zitendwazo na waja duniani. Tahamaki wote wawili wakawa vipofu. Hivyo, Sapa alipata lile asilolitarajia kutokana na choyo na wivu wake. Kwa mfano:

... Mabwana nyinyi ni kina nani, na asili ya upofu wenu ni nini? Kipofu wa pili akajibu Bwana wangu mwema, mimi naitwa Sapa na mwenzangu ni Salihi. Salihi haombi neno akalikosa.... kwa sababu hii tuliafikiana kushirikiana kila kitu atakachokiomba tukaandikiana hati mbele ya kadhi. Hati ya Mkataba wetu ulipokwisha andikwa nilifurahi sana kuwa Shauri langu

limefaulu, lakini pale pale mwenzangu aliinua mikono yake juu akaomba upofu, na kabla sijatanabahi, sisi sote wawili tukawa vipofu...(uk. 29-30).

Mfano huo hapo juu unaonesha kuwa, hiyo ni hadithi simulizi. Hadithi hiyo ni kisasili kinachotuelezea asili ya upofu kati ya Sapa na Salihi. Kimsingi, msanii ameitumia hadithi hiyo ili kuonesha ubaya wa choyo katika jamii. Msanii anaitaka jamii iachane na choyo kwani choyo huweza kumfanya mtu afikwe na tatizo ambalo hakulitegemea. Hali hiyo ndiyo iliyompata Sapa kutokana na choyo chake.

4.2 Vipengele vilivyotumika kuhifadhi Ufasihi Simulizi ndani *Kusadikika na Adili na Nduguze*

Dhumuni mahususi la pili la utafiti huu lilihusu kueleza vipengele vya kifani (mbinu) katika riwaya za *Kusadikika na Adili na Nduguze*. Katika sehemu hii ndipo panapofanywa uwasilishaji, uchambuzi na mjadala wa data za utafiti unaohusiana na kutimizwa kwa lengo mahususi hilo la pili la utafiti huu. Vipengele vya kifani vilivyochunguzwa katika utafiti huu vimewasilishwa katika jedwali namba 2 na kisha kuchambuliwa kwa mkabala wa kimaielezo kama ifuatavyo:

Jedwali 2 : Fani katika *Adili na Nduguze na Kusadikika*

S/NA	Vipengele vya fani katika <i>Kusadikika na Adili na Nduguze</i>
1	Muundo
2	Mtindo
3	Wahusika
4	Mandhari
5	Matumizi ya lugha

Mtafiti alichunguza jinsi matumizi ya vipengele vya kifani katika Riwaya ya *Adili na Nduguze* na *Kusadikika* vilivyodokeza ufasihi simulizi ndani ya fasihi andishi. Vipengele vya kifani vilivyochambuliwa ni muundo, mtindo, wahusika, mandhari na matumizi ya lugha. Vipengele hivyo, vilifanyiwa uchambuzi na mtafiti kama ifuatavyo:

4.2.1 Muundo

Muundo katika kazi ya fasihi huonesha mjengo au umbo la kazi inayohusika (Madumula, 2011). Muundo hubainisha umbo la nje la kazi ya fasihi hadi msomaji akajua huu ni utanzu upi kutokana na mjengo wake. Katika muundo tunachunguza msanii alivyotumia, alivyounda na alivyounganisha tukio moja na jengine. Muundo waweza kuwa wa msago ambao matukio mbali mbali hufuatana tangu la mwanzo hadi mwisho, au wa kioo ambao ni wakichangamano utumiao mbinu rejeshi, au muundo rukia yaani muundo wa visa vilivyorukiana katika kusimuliwa na mwisho kuungana na kuwa kitu kimoja.

Mtafiti amebaini kuwa, riwaya ya *Adili na Nduguze*, imetumia muundo wa moja kwa moja. Hadithi inaanza kwa kusimulia hadithi ya Mfalme Raia; Mfalme mwema, muadilifu, msamehevu na muwajibikaji kwa mikono yake baada ya kuabudu matendo, alihitaji kujua sababu ya upungufu au kupungua kwa makusanyo ya kodi katika eneo la liwali Adili. Kwa mfano:

....Siku moja rai alipokuwa akitazama hesabu za wanyama waliokusanywa kwa kodi, aliona karibu mazizi yote katika milki yake yalikuwisha lipa kodi zake ila mazizi ya Janibu. Ugunduzi huu uliainisha wasiwasi mkubwa uliokuwa ukingojea mguso mdogo tu katika moyo wake ... Kwa hivi, shauri hili liliachwa kwa Maarifa, Waziri Mkuu, kuchunguza (uk.03).

Uchunguzi wa kisa hicho cha kodi unatusukuma mbele katika kisa cha pili cha Adili aliyegundulika ni Ikibali, mjumbe wa Ughaibuni kuyaadhibu manyani. Kwa mfano:

... Alipofika ughaibuni alitoa habari za ujumbe wake. Alitaka sana kuficha siri ya manyani ya Adili na Adhabu yao, lakini hakuweza. Alifikiri kama Adili aliyaadhibu kwa ukatili tu asingali jisumbua kuyafuga, kuyalisha na kuyanasihi ... (uk. 7).

Ili kuenda mbele, kisa cha ugunduzi huo kikatufikisha katika mashtaka ya Adili mbele ya Rai. Mashtaka yaliyofichua siri kuwa manyani yalikuwa binadamu na ni ndugu wa Adili. Sababu iliyopelekea kuwa manyani ni kutokana na wivu na choyo chao, jambo lilosababisha kulaaniwa na Huria. Msanii anatueleza kwa kusema:

Mtu yeyote atakayejaribu kunong'ona habari ile atakoma kusema milele. Aliagana na Adili na kusema "Funga manyani haya kwa kamba. Ukifika Janibu utayafungakwa minyororo viunoni mbali mbali. Utayatia chumbani na kila moja lifunge peke yake. Kila usiku wa manane utachukua kiboko ukafunge kila nyani ulipige mpaka lizirai ... (uk. 40).

Mwisho hadithi ya *Adili na Nduguze* inamalizia kwa Mfalme Rai kuandika barua ya uopozi na kumtaka Adili aache kuyaadhibu manyani na kuifikisha barua hiyo, kwa Huria, mtoto wa mfalme wa majini. Kwa mfano:

*Aliandika barua akampa Adili ampelekee Huria. Barua yenyewe ilikuwa fupi lakini ilisadifu maudhi ikasema hivi:-
Falalati Huria,
Binti mfalme wa majini,
Dawa ya Adili na nduguze na waliogeuzwa manyani iko mbele yanguinangoja hukumu. Adili amekubali kupatana na Ndugu zake ... (uk. 44).*

Mtafiti amebaini kwamba, muundo uliotumika katika hadithi hii ni wa Fasihi Simulizi, kama vile ngano zina sifa ya kutumia muundo wa moja kwa moja katika usanii wake kama ulivyojitokeza katika riwaya ya *Adili na Nduguze*. Wazo hili linathibitishwa na Mutundura, Kobia na Mukuthuria (2013) wanaposema kuwa, hadithi hizi huwa sahili na huwa na muundo wa moja kwa moja. Lengo kubwa la matumizi ya muundo wa moja kwa moja ni msanii kutaka kufikisha ujumbe wake kwa urahisi miongoni mwa hadhira yake.

Kwa upande mwingine, mtafiti aligundua kuwa mwandishi wa riwaya ya *Kusadikika* katumia muundo wa moja kwa moja. Kisa kinaanza kwa kesi ya Karama ya kuanzisha elimu iliyoitwa ngeni ya uanasheria, utetezi wa kesi hiyo uliohusu visa na safari za wajumbe sita; Auni, Kabuli, Ridhaa, Buruhani, Fadhili na Amini, waliochaguliwa kwenda kuzitalii nchi za kigeni kwa lengo la kuleta maendeleo katika nchi ya Kusadikika, ambapo malipo na jaza yao ikawa ni kuadhiriwa na kuingizwa gerezani. Mwisho, hadithi inamalizia kwa hukumu ambapo, Karama alionekana kwamba hakuwa na hatia, bali alikuwa anataka kuisaidia nchi ya Kusadikika kwa njia ngeni. Kwa mfano, hadithi hiyo, inaanza kwa msanii kusema:

... Jalali Mfalme na Madiwani wakuu wa baraza. Nataka kuweka mbele yenu mashitaka ya Serikali ya Kusadikika juu ya Karama, raia mmoja alielindwa na ulinzi wa Mfalme ... Alipofika mbele yangu mara ya kwanza aliulizwa kama alikuwa mwalimu wa uanasheria. Alijibu upesi kama aliyeona ametunukiwa hadhi kubwa (uk. 1- 3).

Mfano wa hapo juu unaonesha namna msanii alivyobuni kisa ili kupata mfulululizo wa matukio yatakayokamilisha kazi yake. Kwa mfano, msanii anaanza kwa kuonesha namna uongozi ulioko madarakani unavyowakandamiza watu kutokana na kutokutenda haki. Tukio hilo ndilo linalozaa matukio mengine yanayofikisha ujumbe wa mwandishi.

Sehemu ya pili inayoitwa “Uana Sheria.” inaonesha hukumu ya Karama kwa hatia ya kuanzisha elimu ya uanasheria, Waziri Majivuno aliyoiita `Elimu ya kupigana na sheria, sehemu hiyo inaelezea ombi la Karama la kupewa siku sita ili kutoa ushahidi wa kile anachokisema. Tunaoneshwa mjadala mkali kuhusiana na ombi hilo, hata hivyo, Mfalme anaamuru Karama akubaliwe ombi lake. Kwa mfano:

Wakati una mbawa kama ndege. Uvumilivu ukitumiwa siku sita ni sawa na saa sita ... (uk. 10).

Sehemu ya tatu imeitwa Mjumbe wa Kaskazini. Sehemu hii inaelezea namna mjumbe wa Kaskazini, Buruhani alivyokumbana na masaibu, hata hivyo, juhudi zake

hazikuthaminiwa na Wasadikika. Mathalan, Buruhani alieleza kwamba, maendeleo huletwa na umoja na kuwepo miji safi na kukuzwa kilimo kwani ndio uti wa mgongo. Hata hivyo, jaza yake ikawa ni kuadhiriwa na kupewa kifungo cha maisha. Msanii anatueleza hilo kwa kusema:

... Kwa kazi zake bora na uaminifu mwingi Buruhani hakushukuriwa ila kuvunjiwa kadiri ... Zaidi ya hayo alitumbukizwa katika kifungu cha maisha. Moyo wa nani usiohuzunika kwa msiba kama huu! (uk.11-15).

Sehemu ya nne imeitwa Mjumbe wa Mashariki. Data zilzokusanywa katika sehemu hii zinaonesha kwamba, mjumbe wa Mashariki ni Fadhili. Mjumbe huyo, alitalii sehemu za Mashariki na kubaini kuwa, Mashariki walipiga hatua za maendeleo kwa kukomesha vita vya wenyewe kwa wenyewe kwani havileti amani ya kudumu ila ni visasi, kuendeleza ushirika wa ushirikiano, kutimiza elimu kwa wote na kuamini Mungu mmoja. Hata hivyo, kwa wasadikika wasiohitaji mabadiliko, ilionekana uzushi na uongo na jaza ya Fadhila ikawa ni Gerezani. Kwa mfano:

Kwa njia inayowezezana kutendwa na watu kwa faida ya maisha yao na Kusadikika mzima. Izara na kifungo ilikuwa si tunzo njema kwa Fadhili. Uko wapi uso usio tahayari kwa aibu kama hii! (uk. 20).

Sura ya tano imeitwa `Mjumbe wa Kusni`. Sura hii imeelezea suala la ulafi miongoni mwa viongozi. Pia, data zinadokeza mbinu zilizotumiwa na nchi za Kusini katika kupiga hatua kubwa za maendeleo. Mbinu hizo ni pamoja na heshima, uhuru wa kila raia, mgawanyo sawa wa madaraka na matumizi bora ya nguvu za vyombo vya utawala. Msanii anasema:

... Si halali mwenye mamlaka kuyatumia ovyo, ni haramu muheshimiwa kuwavunja wengine heshima zao, hakuna uhuru wa matendo maovu ni lawama kutumia nguvu tupu (uk. 26).

Msanii katika sura hii anatilia mkazo umuhimu wa kuheshimu haki za kibinaadamu. Msanii anaitaka jamii iheshimu kila mtu, kuwe na haki sawa kwa kila raia, mgawanyo

sawa wa madaraka na matumizi mazuri ya vyombo vya kiutawala. Msanii anaamini kwamba, hizo ndio mbinu pekee ambazo zitaijenga nchi yetu. Mwandishi anakemea vikali ulafi walionao viongozi wengi walioshika hatamu pamoja na matumizi mabaya ya vyombo vya dola.

Pia, sura ya sita imeitwa “Mjumbe wa Magharibi”. Mtafiti amebaini uvunjaji wa sheria na kukosa haki kwa watu wenye kudai mabadiliko. Aidha, sura hii imedokeza umuhimu wa huduma za kijamii. Kwa mfano, tunaelezwa kwamba, bila ya huduma muhimu kama maji safi, hospitali, elimu na utawala wa sheria hakuna maendeleo kwa nchi yoyote. Vile vile, sura hii inadokeza athari za wivu, uongo na uchoyo kama ulivyompata “Sapa” kwa dua ya Salihi, ambapo Sapa anapata upofu kama ni matokeo ya choyo chake. Msanii anatuelezea hili kwa kusema:

... Hati ya mkataba wetu ilipokwishaandikwa nilifurahi sana kuwa shauri langu limefaulu, lakini pale pale mwenzangu aliinua mikono yake juu akaomba upofu, na kabla sijatanabahisizi sote wawili tulikuwa vipofu... (uk. 30).

Sura ya saba imeitwa “Mjumbe wa Mbinguni”. Sura hiyo, inaelezea safari ya Ridhaa, mjumbe wa Mbinguni. Katika safari hiyo, mnaelezwa kwamba kila raia aheshimiwe. Aidha, sura inatilia mkazo kupinga dhuluma, matendo ya wivu na uchoyo, umuhimu wa mabadiliko katika jamii na bidii katika kazi. Pia, sura hiyo inadokeza imani ya mwandishi ya kuwapo kwa maisha baada ya kufa. Kwa mfano:

...Katika ardhi hali iliyoandikwa na kuletwa mbele ya madiwani wa Kusadikika ili ifikiriwe, mjumbe huyu alitia mkazo mwingi juu ya mabadiliko kuwa yamelazimu kutokea katika maisha kwa jumla ya watu na kwa mtu mmoja mmoja. Kwa kuwa maisha yanaongozwa na uratibu huu, kazi na hali hubadilika mara kwa mara, na kuwa matendo yetu yote, madogo na makubwa, yanahesabu maalumu mbinguni. Kwa utaratibu huu mkubwa wa wafalme huvikwa na kuvuliwa mataji yao. Vivi hivi ndivyo baadhi ya watu wapataavyo na waishiwavyo na vyeo vingine vikubwa. Wanaadamu hawakuahidiwa aushi katika ulimwengu. Aushi yao haipatikani hapa ila katika maisha ya milele, ambayo hayana budi kuandaliwa vyema na kila mtu katika bidii zote (uk. 37).

Katika sura ya nane, kunaelezwa safari ya mjumbe wa Aridhini. Mjume huyo ni Amini. Amini anaelezwa kwamba, alisafiri kwa ndege aina ya Magera kutoka Kusadikika hadi ardhini. Katika kuelezea safari hiyo, msanii anasema:

Amini alishuka katika ardhi kwa msaada uliopatikana kwa hila kwa Magera, ndege wakubwa kabisa walishao katika ardhi lakini walalo Kusadikika (uk. 40).

Pia, sehemu hii inasukumwa mbele kwa marejeo ya Amini. Ambapo inaelezwa kuwa, Wasadikika hawakuwa tayari kupokea mabadiliko kama vile; kutengeneza bandari, viwanja vya ndege na barabara. Sura inamalizia kwa Karama kuonesha kwamba amemaliza ushahidi wake. Msanii anasema:

... Sitaki jambo hata moja katika haya mawili. Sharafa ya sheria ni kubwa sana. Nimo katika zizi lake kama ng'ombe. Sina budi kutii. Ng'ombe akivunjika miguu malishoni hujikokota kurejea zizini kusaidiwa ... (uk. 48).

Kupitia sura hii msanii anaonesha namna ambavyo jamii nyingi za Afrika zisivyotilia mkazo huduma za kijamii. Msanii anaonesha kwamba jamii bado haijatilia mkazo huduma za kijamii kama vile bandari, viwanja vya ndege na barabara. Msanii anasawiri hali hii jinsi inavyojitokeza katika nchi za Kiafrika kama vile Tanzania. Mathalan, wakati wa ukoloni hadi leo bado wananchi wamekuwa wakilalamika kuhusiana na huduma za kijamii. Baada ya uhuru juhudi zimekuwa zikifanyika za kurekebisha hali hiyo. Hata hivyo, miundombinu mingi imekuwa ikielekezwa sehemu za mijini na sehemu zinazozalisha mali asili, huku sehemu nyengine zikitengwa na kusahaulika.

Sehemu ya mwisho ya hadithi ndefu ya *Kusadikika* imepewa jina la “Hukumu” Sura hiyo ndiyo inayotoa hitimishi ya kazi hiyo. Sura inaonesha kwamba Karama alikuwa hana hatia. Aidha, wajumbe sita nao walikuwa hawana hatia. Kwa mfano tunaelezwa kuwa:

Kwa kuwa uanasheria haukujuilikana, inakubalika kabisa kuwa mshitakiwa alitaka kuileta, na hasa aliileta elimu ngeni. Kwa tafsiri ya

mashahidi tuliambiwa kuwa elimu hii ilikuwa pingamizi katika zilizohalalishwa. Kuipinga sheria kwenda katika njia yake ya haki ni uhalifu mkubwa kabisa... (uk. 50).

Msanii anajaribu kutuonesha umuhimu wa utawala wa sheria. Msanii anaonesha kwamba kutokana na nchi nyingi kutafuata sheria, watu wamekuwa wakitiwa hatiani bila kufikikishwa katika vyombo vya sheria. Msanii anaitaka jamii ihakikishe kwamba mshitakiwa apewe fursa ya kujieleza ili kupata ukweli ulivyo. Kupitia tukio hilo la kutiwa hatiani kwa wajumbe sita wa Kusadikika anaamini kwamba, washitakiwa wengi hutiwa hatiani na hali hawana hatia kutokana na kukosa kufuata sheria.

Tunaporejelea nadharia ya Ujumi, tunabaini kwamba kazi zinazotafitiwa zimechota miundo ya fasihi ya masimulizi. Kwani kwa kawaida fasihi ya simulizi hutumia miundo ya moja kwa moja kama ilivyojitokeza katika kazi za *Kusadikika* na *Adili na Nduguze*.

4.2.2 Mtindo

Katika uwasilishaji na uchambuzi wa data zinazohusiana na kipengele cha mtindo katika riwaya za *Kusadikika* na *Adili na Nduguze* kuonekana kuwa ni kipana sana tumeona kuwa kuna haja ya kuviweka vipengele hivyo katika jedwali namba tatu hapa chini na kisha tukafanya uchambuzi.

Jedwali 3 : Mtindo katika *Kusadikika* na *Adili na Nduguze*

S/NA	VIPENGELE VYA MTINDO
1	Mtindo wa barua
2	Motifu za safari
3	Mtindo wa masimulizi
4	Mtindo wa nyimbo
5	Matumizi ya korasi

6	Mtindo wa kutumia picha (michoro)
---	-----------------------------------

Madumulla (2011), anasema kwamba mtindo unaweza kuwa ni mchangamano wa mambo mawili, yaani wazo la msanii kwa upande mmoja na jinsi wazo hilo lilivyoielezwa. Mtindo unaweza kuwa ni tabia ya uandishi katika kipindi cha mfumo fulani wa maisha au historia ambayo utaonyesha hali, kanuni taratibu na kadhalika. Katika kufafanua dhima za mtindo, Mark (1964) anaelezea kwamba mtindo ni pamoja na kumuwezesha msomaji kujua hisi za msanii juu ya analoliandikia. Kutafiti thamani ya analoliandikia (dhamira) na kudokeza namna ya kulipima. Hapamsanii anachukuliwa kama mkosoaji wa jamii hivyo, aonapo dosari katika jamii huitaja na kuweza kuidokeza namna ya kuitafutia suluhisho.

Mtafiti alizikusanya data zinazohusiana na mtindo na kuzichambua. Data hizo zilionesha kwamba, ndani ya riwaya teuliwa kuna matumizi ya mitindo kama vile; mtindo wa barua, mtindo wa hadithi simulizi, mtindo wa nyimbo, mtindo wa motifu za safari, mtindo wa korasi, mtindo wa majigambo, na mtindo wa kutumia vipengele vya lugha ya simulizi.

4.2.2.1 Mtindo wa Barua

Mtafiti alichambua data na kugundua kwamba kuna matumizi ya mtindo wa barua, unaodokeza ufasihi simulizi ndani ya riwaya ya *Adili na Nduguze*. Katika barua hiyo, munadokezwa “mawasiliano ya binadamu na Majini (Mfalme wa Majini) na “Falali Rai”. Ingawa barua huwa si mtindo unaojitokeza sana katika Fasihi Simulizi, hata hivyo, mtafiti anaona kwamba yale mawasiliano yanayojitokeza katika barua hiyo ndio mtindo wa fasihi Simulizi. Kwa mfano:

Falalati Huria,

*Binti Mfalme wa Majini,
Daawa ya Adili na Ndugu zake...Tafadhali ondoa laana
uliyotamka kwa ndugu zake Adili kama kesho nikiwaona
wamekuwa watu tena nitakushukuru sana.
Falali Rai Mfalme wa ughaibu (uk.44).*

Mfano uliopo hapo juu ni barua inayotumia mawasiliano yenye mtindo na wahusika wa kisimulizi kama binaadamu na majini. Mawasiliano kama hayo tunayapata katika barua tunazokutana nazo katika ngano za Fasihi Simulizi. Mtindo huu umetumika ili kuonesha namna nchi zinavyotakiwa kuwa na mashirikiano na nchi nyengine. Vile vile kila nchi inapaswa kuwatetea na kuwasaidia raia wake hata wale wa tabaka la chini.

4.2.2.2 Motifu za Safari za Kisimulizi

Pia, data zinaonesha kwamba kazi zinazotafitiwa zimetumia motifu za safari ambazo hujitokeza katika ngano za Fasihi Simulizi. Katika riwaya ya *Kusadikika*, mwandishi ametumia mtindo wa safari. Msanii amejenga kazi yake kwa kutumia wajumbe sita (Burhani –mjumbe wa Kaskazini, Fadhili, mjumbe aliyetalii Mashariki, Kabuli –mjumbe wa nchi za Kusini, Auni akitalii Magharibi, Ridhaa naye akiwa na safari za Mbinguni na Amini mjumbe wa Ardhi. Mtafiti amebaini kwamba motifu ya safari hizo zimefumbata Ufashi Simulizi. Mathalan, safari hizo zina uhalisia ajabu ndani yake, mtindo ambao si wa kawaida katika fasihi zilizoandikwa. Mathalan, inaelezwa kwamba, Auni ni mjumbe aliyesafiri kutoka Kusadikika na kuelekea Aridhini kwa kutumia ndege aina ya Mangera. Ndege wakubwa kabisa walishao Aridhini na walalao *Kusadikika*.

Kwa mfano:

Amini alishuka katika aridhi kwa msaada wa uliopatikana kwa hila kwa Mangera, ndege wakubwa kabisa walishao katika Ardhi lakini walalao Kusadikika. Wakati wa kuenda chini Amini alijifunga bila ya kujuilikana juu ya paja la Mangera aliyekuwa amelala fofofu usiku. Kulipokucha ndege huyo aliamka akaruka mpaka chini. Alitua ziwani nusu ya mapaja yake yalikuwa majini. Kwa hivyo, Amini alijifungua akaogelea bila ya kuonekana mpaka ufukoni.... (uk. 41).

Mfano uliopo hapo juu, unaonesha kwamba safari hiyo sio ya kawaida. Kwa mantiki hiyo kuna uhalisia ajabu kama unavyojitokeza katika ngano nyingi za Waswahili. Wazo hili linathibitishwa na Wamitila (2013), anavyoeleza kwamba sifa na motifu za kisafari zinazojitokeza katika riwaya ya *Adili na Nduguze*, *Kusadikika* na *Kufikirika* zinahusishwa na Fasihi Simulizi. Wamitila anatoa mfano wa safari ya Amini ya kwenda Aridhini kwa ndege Magera ni motifu za Kifasihi Simulizi ambazo zinamisingi yake katika matukio ya kiuhalisia ajabu.

Kwa upande wa hadithi ndefu ya *Adili na Nduguze*, mtafiti amegundua pia kuna motifu za safari. Mathalan, safari ya Ikibali ya kutoka Ughaibu kwenda Janibu, ambayo ilitumia farasi kama njia ya usafiri, ili kwenda kuchunguza hesabu ya kodi ilyokusanywa ni Adili, na sababu ya kuchelewa. Msanii anasema:

Uteuzi wake ulikuwa na maana, kwasababu, ukamilifu wa mtu duniani ni tabia njema mbali ya sifa nyengine, kila mtu bora alitakiwa kuonyesha ubora wake...Siku ya pili saa moja asubuhi, Ikibali alitakiwa kwenda Janibu. Mwendo wa saa sita kwa farasi ulikuwa kati Ughaibu na Janibu. Adhuhuri ilipokaribia Ikibali alikuwa amefika katika viunga vya mji aliokusudia ... (uk. 4).

Safari inayoelezwa katika dondoo ya hapo juu ni safari ya Fasihi Simulizi. Hii ni kwa sababu, safari zisizokuwa za kifasihi simulizi huweza kuoneshwa zikitumia njia za usafiri kama vile; ndege za angani, gari, gari moshi na vyombo vyengine vya kisasa. Hata hivyo, Ikibali alitumia farasi katika safari yake kuelekea Janibu, kama wanyama hao wanavyotumika katika safari za Kifasihi Smulizi.

Mfano mwengine wa motifu za kisafari kama mbinu ya Fasihi Simulizi katika Hadithi ya *Adili na Nduguze* inajitokeza katika safari ya Adili na Nduguze (Manyani) kutoka Janibu kwenda Ughaibu kuitika wito wa Mfalme Rai. Tunaeleza kwamba safari hiyo

ilitumia manyani waliokuwa wamepanda farasi. Kutokana na hali hiyo, watu waliona sio hali ya kawaida, hivyo ilikuwa maajabu makubwa. Kwa mfano:

Nyuma yao yaliandama manyani juu ya farasi, alistaajabu. Manyani kupandwa na mnyama ulikuwa upeo wa miujiza ...Wakati umefika wa mawe kusema, mito kujibu na wanyama kuwa watu! (uk. 9).

Aidha, safari ya Adili na Nduguze (manyani) kutoka Janibu kwenda Ughaibu kwa mfalme Rai, ni mfano wa safari za simulizi kwani tunaielezwa kwamba wakati Ikibali na Adili wakiwa wamepanda farasi, manyani nao yalikuwa yamepanda farasi kila mmoja wake. Kuwapa wanyama uwezo kama huu wa kupanda wanyama wengine katika safari zao ni mifano inayojitokeza katika Fasihi Simulizi. Kuhusiana na dhana hii, Ndungo na Wafula (1993), wanaeleza kwamba matumizi ya wahusika kama vile, wanyama, majini, mazimwi au usimuliaji wa hadithi wa moja kwa moja kwa kutumia wahusika bapa bila kujadili mandhari ya nafsi za wahusika yanayojitokeza katika kitabu cha *Adili na Nduguze na Mzimu wa Watu wa Kale* ni sifa ambayo hubainisha tanzu za Fasihi Simulizi. Kwa upande mwingine, mtafiti ameona kwamba msanii alikuwa na nia ya kuonesha utabaka uliomo katika jamii.

Pia, safari ya Adili na Nduguze walipokuwa wanakwenda kufanya biashara ni motifu ya kisimulizi. Katika safari hiyo, Adili anakumbana na viumbe wa ajabu, tandu aliyekuwa anataka kuuliwa na nyoka. Baada ya Adili kubaini kwamba tandu alikuwa amekabiliwa na kifo, Adili alimuokoa kwa kumlenga jiwe nyoka na akafanikiwa kumuua. Ghafla tandu alijigeuza kiumbe cha ajabu, na baadae alipotelea aridhini. Msanii anasema:

Baada ya safari ya siku moja walifika jabalini. Nahodha aliamuru kutua tanga na kutia nanga. Kisha mabaharia walitakiwa washuke jabalini kutafuta maji kwasababu jahazini mulikuwa hamna maji hata tone moja... Adili alipanda juu ya jabali. Huko aliona tandu linakimbia. Rangi yake inapendeza sana. Iling'ara kama kioo. Nyuma yake lilifuatwa mbio na nyoka aliyetisha kabisa. Nyoka alipolifika aliliuma kichwani. Kisha alilibana jiwani. Tandu lilitowa mlilo wa kusikitisha. Kwa mlilo ule Adili alijua kuwa tandu lilikuwa hatarini. Mara ile moyo wake uliingiwa

na huruma. Hakuweza kuvumilia. Aliokota jiwe lililokaribia uzito wa ratili moja akamtupia nyoka. Jiwe lilimpiga nyoka kichwani. Ilikuwa shabaha nzuri sana. Kichwa chote kilipondeka kwa pigo moja akafa mara ili. Ghafla tandu lilijigeuza mwanadamu, yaani msichana mzuri...Baada ya hayo msichana alielekeza kidole chake cha shahada chini. Mara moja ardhi ilipasuka akaingia ndani yake, alipokwishaajitia ndani, ardhi ilijifunga sawia.... (uk. 17-18).

Mwisho msani anatufikisha katika safari ya Tandu na Nyoka na hatimaye kugundua mji uliogeuzwa mawe na sababu ya kuangamizwa na safari ikafikia kutoswa kwa Adili baharini na mwisho safari ya Adili na Nduguze kwenda Ughaibu kwa Mfalme Rai na baadae kuopolewa na kutoka katika Unyani (uk.47-50) . Pia, tukio hili limebeba sifa za Fasihi Simulizi. Kama Madumulla (2011) navyoeleza kuwa, wahusika katika hadithi Simulizi na baadhi ya Hadithi Fupi kwa kawaida huwa ni wanyama, wadudu, mimea na mashetani na miungu. Hivyo, safari hii ya kukutana na jini Huria na tandu ni motifu ambazo zina asili ya ufasihi simulizi.

Tunaporejelea nadharia ya Ujumi, tunaona kwamba, safari zilizojitokeza katika hadithi ndefu za *Kusadikika* na *Adili na Nduguze*, zinalandana na nadharia za Fasihi Simulizi, kwani hayo ni matumizi ya sifa za Fasihi Simulizi za Kiafrika ndani ya maandishi ya fasihi andishi. Motifu hizo, ndizo zinazotumiwa na waandishi wengi wa fasihi ya Kiafrika kwa miongo kadhaa.

4.2.2.3 Mtindo wa Masimulizi

Kwa mujibu wa Ndungo na Mwai (1991), mtindo wa masimulizi ni namna ya hadithi moja kusimuliwa ndani ya hadithi nyengine kama mbinu ya kisimulizi inayokazia ujumbe wa mwandishi. Mwandishi kama msimulizi mkuu humpa fursa mtu mwengine kusimulia hadithi na simulizi nyengine. Mtafiti amebaini kwamba ndani ya riwaya teuliwa mna masimulizi ya mwandishi na hadhira inayosimuliwa. Hadithi ya

Kusadikika inayomuhusu Karama aliyeanzisha Elimu ya uanasheria mbele ya baraza ya Mfalme, kunajitokeza simulizi nyengine zinazosimuliwa na Karama.

Wajumbe sita walioagizwa kuitalii dunia, misukosuko na malipo waliyopewa baada ya kurejea, kama njia aliyoiona Karama kuwa, ni msingi wa utetezi wa shitaka lake la kukosekana kwa sheria katika nchi ya *Kusadikika*. Hapa tunaona jinsi kipengele cha simulizi ndani ya hadithi kilivyojitokeza ndani ya riwaya ya *Kusadikika*. Simulizi zinajitokeza kupitia Karama anaposimulia visa vya wahusika; Buruhani mjumbe wa Kaskazini (uk. 11-15), simulizi ya Fadhili mjumbe wa Mashariki (uk. 16-20), Kabuli mjumbe wa Kusini (uk. 21-26). Hadithi ya Auni pia, imesimuliwa (uk. 27-33). Mtafiti amebaini simulizi ya Sapa na Sahili waliogeuka vipofu, simulizi nyengine ni ile ya Ridhaa, mjumbe wa kihalisia ajabu aliyetalii Mbinguni (uk. 34-39), na hadithi ya mjumbe wa Ardhi, Amini ambayo imehitimisha utetezi wa Karama na kusubiri hukumu. Kwa mfano:

Sharafa ya sheria ni kubwa sana. Nimo katika zizi lake kama ng'ombe sina budi kutii. Ng'ombe akivunjika mguu malishoni hujikokota zizini kusaidiwa. Kwa kuchechemea wajumbe wetu wamerudi zizini kutoka safari ndefu lakini hawakusaidiwa (uk. 48).

Dondoo hilo hapo juu ni mfano wa masimulizi ya mtambaji wa hadithi za kisimulizi. Dondoo hilo lina dhima ya kuonesha namna ambavyo nchi nyingi za Afrika zinavyodharau watafiti na wataalamu wake. Kutokana na hali hiyo, nchi hizi huwa hazipati maendeleo. Wazo hili linathibitishwa na Wamitila (2003), anamnukuu Finnegan (1970), akieleza kuwa, Fasihi Simulizi hutumia mtambaji ambaye husimulia matukio mbalimbali.

Kwa upande wa Riwaya ya *Adili na Nduguze*, mtafiti amegundua data zinazoonesha matumizi ya simulizi ndani ya hadithi. Adili anaeleza kwamba manyani hao walikuwa

ndugu wa baba mmoja na mama mmoja. Aidha, kisa cha baba yake kuitwa Faraja, kinasimulia kuwakinatokana na kwamba, wao walizaliwa mapacha, na mmoja akafariki, hivyo, baba yao akaitwa Faraja kwa sababu ya kuwafariki wazazi wake wakati wa msiba huo. Pia, kuna Simulizi ya Tanduu na Nyoka na uokovu wa Tanduu uliofanywa na Adili kwa kumuua nyoka. Tunaeleza kwamba Adili ndiye aliyeokoa maisha ya tanduu huyo (uk. 17-19).

Aidha, mtafiti amebaini kwamba, hadithi inamalizia kwa kutusimulia hadithi ya namna Adili walivyokutana na Mwokovu kwa mara ya pili, na namna Adili na ndugu zake walivyofunga ndoa. Kwa mfano:

Adili alipanda farasi akarudi Janibu na ndugu zake. Njiani alikutana na mabibi watatu waliopanda farasi vile vile. Mabibi wenyewe walikuwa wazuri na watanashati sana. Wa kwanza alikuwa Mwelekevu aliyeokolewa na Mrefu. Macho ya Adili na ya Mwelekevu yalipokutana mioyo ya giza ilijaa nuru tena. Wote wawili walishuka chini wakaamkiana.

Aha, ilikuwa furaha kubwa ilioje! Mioyo miwili ya mapenzi iliyopoteana ilikutana tena.... Kisha wote walipanda farasi wao wakashika njia mpaka Janibu. Walipofika palifanywa arusi tatu siku moja. Siku hiyo ilikuwa kubwa kuliko siku yoyote (uk. 49-50).

Simulizi hili linadokeza namna hali ilivyokuwa kwa wale wapendanao, baada ya kutengana kwa muda. Kupitia simulizi hili msanii anaamini kwamba kile kinachoandikwa na Mungu hakiwezi kupanguka. Yaelekea msanii anaimani ya kukubali msemu wa Waswahili usemao “Ndoa hufungwa mbinguni.” Kutokana na imani hiyo, msanii anaidhihirisha katika riwaya yake hiyo, kwa kumkutanisha Adili na Mwelekevu.

Mfano wa simulizi nyengine ni hadithi ya mji wa mawe, inayoeleza kwamba, sababu ya kuangamizwa, na mrithi wa mji wa mawe, na muokovu wake kuwa ni Adili (uk. 20-30). Pia kuna simulizi ya kutoswa Adili baharini, kisa cha kutoswa baharini ni kutokana na wivu na hasidi za ndugu zake (uk. 31-37). Aidha, kuna hadithi

ya ndugu zake Adili kugeuzwa manyani. Hadithi hiyo, inatuelezea sababu ya kulaaniwa ndugu hao. Pia, hadithi inatuelezea namna ndugu hao walivyookolewa kutoka katika unyani (uk. 38-46).

4.2.2.4 Mtindo wa Nyimbo

Mulokozi (1996) anaeleza kwamba, nyimbo ni kila kinachoimbwa. Mtafiti amegundua kwamba kuna matumizi ya nyimbo katika riwaya ya *Adili na Nduguze*. Nyimbo zimejitokeza katika kurasa za; 26, 42 na 48. Kwa mfano:

Mawe huwa dhahabu
Au johari na chuma
Na mtu anapotubu
Dhambi yake hukoma
Nishani zake thawabu
Na heshima ya dunia (uk.48).

Wimbo huu ni mfano wa utanzu wa Fasihi Simulizi. Wimbo huu umetumika ili kuonesha umuhimu wa kutubia pale mtu anapotenda makosa. Msanii anaamini kwamba, mtu anapotubu thamani yake huwa ni kubwa mbele ya watu. Matumizi ya nyimbo ni uchoaji wa Fasihi Simulizi kama wazo hili linavyothibitishwa na Ndungo ma Wafula (1993), wakieleza kwamba ingawa wimbo ni moja kati ya tanzu za Fasihi Simulizi, hata hivyo, hutumika ndani ya fasihi ya maandishi.

4.2.2.5 Matumizi ya Korasi

Simpson na Wenger (1979) wanaieleza Korasi kama kikundi cha waimbaji na wachezaji katika sherehe za dini na sanaa za maonesho za uyunani wa kale. Kwa vile yeye alikuwa mwandishi maarufu wa michezo ya kuigiza, alitilia mkazo zaidi ya korasi katika michezo ya kuigiza. Hata hivyo, Roberts (2005) anasema kwamba korasi ilikuwa ni kiunganishi cha matukio, na kwa kufanya hivi, kilileta maana ya tukio au mchezo mzima. Aidha, Mutembei (2012), aliainisha aina mbali mbali za korasi kama vile;

korasi kama wimbo, kama mtindo, kama muundo, kama tukio la kijamii, kama dhamira, na kama mhusika. Mtafiti baada ya kuzichambua data, amegundua matumizi ya korasi kama mbinu za simulizi yamejitokeza ndani ya riwaya ya *Kusadikika* na *Adili na Nduguze*.

Katika hadithi ya *Kusadikika*, mtafiti amegundua kuwa kuna matumizi ya korasi kama kiunganishi cha hadithi moja na nyengine. Aidha, korasi imetumika kama dhamira za mwandishi wa riwaya ya *Kusadikika*. Kwa mfano, kila mwisho wa simulizi ya Karama, kuna korasi inayotusukuma mbele katika kisa chengine. Kwa mfano katika sura ya tatu, hadithi ya mjumbe wa Kaskazini (Buruhani), ilimalizia kwa korasi kama kiunganishi kinachounganisha matukio yanayofuata. Kwa mfano:

Moyo wa nani usiohuzunika kwa msiba kama huu! (uk. 15).

Mfano uliopo hapo juu ni korasi ambayo imechotwa katika misingi ya Fasihi Simulizi. Hii ni kutokana na kazi za kifasihi simulizi kufumwa katika mfumo wa maswali kama haya ambayo hulenga kuibua dhamira zilizokusudiwa na mtunzi. Kimsingi, korasi hii inachukua nafasi ya korasi kama dhamira, ambapo msanii anajaribu kutuonesha namna dhuluma zinavyotendeka katika jamii. Dhamira hii pia imekuwa ikendelezwa katika visa vyengine vinavyofuata katika hadithi ya *Kusadikika*. Pia, hiyo ni korasi kama mhusikakutokana na mhusika kupata nafasi ya kuuliza maswali na kufanya matendo mbalimbali, kama anavyoonekana Karama mahakamani. Aidha, hiyo ni korasi kama kiunganishi ambacho msanii aliitumia kuunganisha sura zilizopita na zile zilizofuata.

Pia, matumizi ya korasi yanajitokeza katika sura ya tano. Sura hiyo inamalizia kwa korasi kama dhamira na korasi kama mhusika. Aina hii ya korasi imetumika kwa kiwango kikubwa katika hadithi ya *Kusadikika*. Muelekeo mkubwa wa usanii wa msanii

katika dhana ya korasi umejikita katika korasi kama mhusika, dhamira, mtindo na korasi kama kiunganishi cha sura moja na nyengine. Kwa mfano:

Macho ya nani yasiyolengalenga machozi kwaubaya kama huu! (uk. 26).

Korasi hiyo, nayo inajitokeza kama dhamira, ili kuturudisha nyuma kupata ujumbe anaoukusudia mwandishi, kutokana na ukandamizaji, kuonewa na kukosa heshima kutokana na yale aliyotendewa mjumbe wa Mashariki. Aidha, korasi hiyo inafanya kazi kama mhusika kutokana na mhusika Karama kuuliza maswali mbele ya hadhira yake. Pia, huo ni mfano wa korasi kama mtindo, kutokana na msanii kutumia kimalizio hicho (korasi hiyo), mtafiti amegundua kwamba huo ni mfano wa korasi kama mtindo, ikiwa na dhima ya kuonesha athari ya uongozi mbaya katika jamii. Aidha, huo hapo juu ni mfano wa korasi kama kiunganishi, ili kuunganisha matukio yaliopita na dhamira zilizopita katika sura za hapo kabla.

Mifano mengine ya korasi katika riwaya ya *Kusadikika* ni kama ifuatayo:

Kusadikika itashukuru lini fadhila za watu wake bora (uk.33).

Hakimu gani mwema anayechelea macho ya mtu mwengine kutazama hukumu aliyotangaza kuwa ni haki? (uk. 39).

Kwa kuchechemea wajumbe wetu wamerudi zizini kutoka safari ndefu lakini hawakusaidiwa (uk. 48).

Kwa upande mwengine, mtafiti amegundua kwamba kuna matumizi ya korasi kama kimya, kama mhusika, kama dhamira, kama mtindo na korasi kama kiunganishi katika riwaya ya *Adili na Nduguze*. Kwa mfano kuna matumizi ya korasi kama kimya. Kimya kilichofanywa na manyani, kila mwisho wa masimulizi ya Adili juu ya hadithi ya Manyani. Kwa mfano:

... Chakula kililetwa katika sinia moja iliyonakishiwa kwa fususi. Walitafadhalishwa kula chakula mpaka wakashiba. Adili aliyageukia manyani akauliza kama yaliyosemwa yalitokea au hayakutokea. Manyani yaliziba nyuso zao kwa viganja vya mikono yao kwa aibu (uk.13).

Mfano wa hapo juu ni korasi ambazo imezoeleka kuonekana katika hadithi za kisimulizi kama vile ngano. Korasi hii imetumika ili kuibua dhamira ya ubaya wa choyo na husda katika jamii. Msanii anaonesha kwamba, suala la choyo husababisha athari kubwa kwa watu. Hivyo, msanii anawataka wanajamii waondokane na choyo ili kuepuka madhara yasiyoyalazima. Pia, matumizi ya korasi yako katika kurasa za 13, 19, 30, 33, 37, 40 na 42.

4.2.2.6 Matumizi ya Vilio na Vicheko

Kwa mujibu wa Macha (2013), vicheko katika kazi za fasihi hujitokeza kutokana na matumizi ya lugha kiishara, yenyekuashiria furaha, kejeli, mizaha au aibu au uelewa juu ya jambo Fulani. Kwa upande mwingine, kilio katika kazi ya fasihi ni utoaji wa sauti yenye ishara ya majonzi, msiba huzuni, matatizo, mikosi, hasira, majuto au hali ya kuhitaji. Kwa mfano, katika jamii nyingi, kilio cha mtoto mchanga, ni ishara ya kuhitaji au maumivu.

Mtafiti alifanya uchambuzi wa data alizozikusanya na kugundua kuwa, riwaya ya *Kusadikika* na *Adili na Nduguze* zimetumia mbinu ya kilio na kicheko kama udokezaji wa Fasihi Simulizi ndani ya kazi za Fasihi Andishi. Katika riwaya ya *Adili na Nduguze*, dhana ya kicheko imejitokeza katika kurasa za 45, 46, 47, 49 na 50. Kwa mfano:

Manyani yalichangamka, yakaruka ruka kwa furaha, yakimshika shika Adili miguuni. Kwa kuyaona manyani katika hali ile, Adili aliyapapasa na akacheza nayo mpaka wakati wa chakula cha usiku (uk. 45).

Katika mfano wa hapo juu, msomaji au msikilizaji anapata kicheko kutokana na kisa hicho cha manyani. Kwasababu, sihali ya kawaida ya wanyama hao mbele ya binaadamu. Kicheko hicho kimetumika kama ni ishara ya matumaini waliyonayo watu wa tabaka la chini kutokana na hali ngumu ya maisha ikiwa ni pamoja na madhila.

Aidha, mtafiti amegundua kwamba, kuna kicheko cha watumishi wa Adili baada ya kumuona bwana wao anakula na manyani. Kicheko hicho kinatokana na kutendeka tendo lisilokuwa la kawaida katika maisha ya mwanadamu. Msanii anatusawiria hali hii kwa kusema:

Watumishi wake walijizuia wasicheke lakini hawakuweza waliangua kicheko mbele ya bwana wao, kwa kwa kwa! Adili hakusema neno ...
(uk. 46).

Mtafiti amebaini kuwa, kicheko kimetumika kama ishara ya mshangao au taharuki inayomjengea msomaji dhamira ya ubwege kwa watumishi wa Adili. Watumishi hao wako katika tabaka la chini, lakini bado wanawakejeli wenziwao ambao pia nao wako katika tabaka la chini.

Pia, kicheko kinajitokeza pale mwandishi anapotuelezea namna uokovu wa Adili ulivyotokea mbele ya Huria. Tukio hili linajenga furaha kwa msomaji na kufanya mvuto kutokana na mhusika anayemkubali kuigwa kupata uokovu. Ingawa mwanzo msomaji huweza kuwa na wasiwasi kutokana na kile kitachomkuta Adili. Msanii anatuelezea kwa kusema:

Adili hakusema, lakini tabasamu ya mvuto mwingi ilikuwa inacheza usoni mwake. Alichukua barua ya Rai akampa Huria. Huria aliposoma barua, hakuweza kufanya alilokusudia (uk. 47).

Mfano wa hapo juu ni mfano wa vicheko ambavyo huwa vinajitokeza katika hadithi Simulizi za Waswahili. Katika mfano huu, kicheko kimetumika kama ishara ya ushindi na taharuki ya binaadamu (Waafrika) zidi ya Majini (Wakoloni) katika kutafuta uhuru (kuopolewa katika unyani).

Pia, mtafiti amegundua kwamba, mwishoni mwa Riwaya ya *Adili na Nduguze*, kuna kicheko kinachotudokezea namna Adili alivyokutana na Mwokovu, baada ya kutengana kwa muda mrefu. Kwa mfano:

Ilikuwa furaha kubwa ilioje! Mioyo miwili ya mapenzi iliyotengana ilikutana tena. Neno halikuweza kusemeka. Walitazamana, wakachekeana, walishikana mikono wakabusiana, walikuwa katika siku bora ya maisha yao... (uk. 49).

Katika mfano huu, msomaji anaichukulia dhana hii ya kicheko kama ishara ya ushindi na mapenzi ya dhati kwa wanaadamu wenye kupendana na kutoka katika madhila. Dhana nyengine za vicheko zimejitokeza katika ukurasa wa 20-21, 19 nakadhalika katika riwaya ya *Adili na Nduguze*.

Tukirejelea nadharia ya Ujumi, tunabaini kwamba, matumizi ya vicheko ni moja kati ya mbinu zinazotumika katika Hadithi Simulizi za Waswahili. Kwa hivyo, kazi hizo zilichota matumizi hayo ya vicheko ili kuifanya kazi hizo na Fasihi ya Mwafrika. Fasihi ambayo imekuwa katika masimulizi kwa miongo kadhaa, hadi pale wageni wa Bara la Afrika walipokuja na maandishi.

4.2.3 Wahusika wa Kisimulizi

Masebo na Nyangwine (2004), wanasema kuwa wahusika ni viumbe ambavyo hutumiwa ni msanii katika mtiririko wa vitukio kueleza kisa chake. Wanaendelea kufafanua kuwa, wahusika wanaweza kuwa ni miti, wadudu, watu, mizimu, misitu na wanyama. Wahusika wanakuwa ni viumbe ambavyo vinatenda au kutendwa. Wahusika wanaozungumza na kuzungumziwa, hasa ndio uti wa mgongo wa fani ya Fasihi Simulizi.

Katika riwaya ya *Adili na Nduguze*, mtafiti alibaini wahusika “manyani”. Wahusika hawa ni dhahiri kwamba msanii amewachota kutoka Fasihi za Kisimulizi ambazo hutumia wahusika wanyama. Kwa mfano, msanii anasema:

Manyani yalipomuona mfalme yalifanya ishara mbili. Kwanza yaliinua juu mikono yao kama yaliyokua yakiomba .Pili yalilialia kama

yaliyodhulimiwa. Ishara ya kwanza ilionyesha ombi la msaada. Na ile yapili ilionesha mashitaka... (uk . 09).

Katika mfano hapo juu mtafiti amegundua kuwa wahusiika hao ni ishara ya watu watabaka la chini walioonewa au waliojiangamiza kwa mikono yao. Wahusika hao ni wahusika wa kisimulizi kama asemavyo Wamitila (2013), kwamba wahusika wanyama, mazimwi, majini wadudu na hata binadamu ni wahusika wanaojitokeza katika Fasihi Simulizi.

Vile vile, wahusika wanyama wanajitokeza wakati msanii anaposimulia habari ya manyani. Msanii anaonesha kwamba, ukweli ni moja ya sifa ya mtu muungwana. Msanii anaeleza kwamba muungwana husema kweli wakati wowote bila kujali kile kinachoweza kutokea. Aidha, ukweli ndio ambao huweza kuleta ukombozi miongoni mwa wanajamii. Mathalani, Adili aliweza kuwakomboa ndugu zake kutokana na kusimamia ukweli. Kwa mfano:

... Adili alijibu kuwa waungwana hawasemi uongo. Atasema kweli, na manyani yatakuwa mashahidi. Maneno yake yakiwa uongo, yatakanushwa na manyani kwa mguno, lakini yakiwa kweli, manyani yatayathibitsha kwa kuziba nyuso kwa viganja vya mikono yao (uk. 0 9).

Wahusika hawa kisasihi simulizi huumbwa wakipewa sifa za kibinadamu. Kwa mfano, Wamitila (2013), anasema kuwa, wahusika wa Fasihi Simulizi hubebeshwa uhalisia ajabu ili kusawiri maisha ya wanajamii. Hivyo, wahusika manyani wametumika kiishara ili kuonesha namna uongo unavyojitenga pindi ukweli unapodhihiri. Kutokana na hali hiyo, ndiyo iliyopelekea manyani kujiziba uso wakati Adili akisimulia vitimbi vya nduguzake.

Pia, katika msafara wa Adili na Ikibali kuelekea Ughaibu kwa mfalme Rai, tunaelezwa mkasa wa wahusika manyani ambao walikuwa wamepanda farasi. Inaelezwa kwamba manyani hao walipanda farasi kila mmoja wake. Jambo hilo lilipelekea watu waajabie

kutokana na kutokuwa jambo la kawaida katika maisha yao. Watu waliamini kwamba, wakati wa mabadiliko umefika. Msanii anatusimulia tukio hilo kwa kusema:

Adili alijiandaa kwa safari ya kuitikia wito wa Mfalme farasi watatu walitandikwa matandiko mazuri. Yeye alipanda farasi mmoja na mmoja kwa kila nyani. Ikibali alipanda farasi wake minyiwe... vinywa vya umati wa watu vilikuwa wazi kwa kivumo cha lo salala. Wakati umefika wa mawe kusema, miti kujibu na wanyama kuwa watu (uk. 13).

Ni dhahiri kuwa kazi hizi za Shaaban Robert zimechotaji wahusika wa Kifasihi Simulizi ambapo wahusika wanyama wamepewa matendo na tabia za kibinadamu. Ngano nyingi za uswahilini hutumia wahusika wanyama kama moja ya usanii wake. Wahusika hao huchotwa kutegemea mandhari ya hadhira. Katika mfano huu, msanii anaonesha namna uongozi bora unavyopaswa kutenda haki hata kwa wanyama. Kutokana na uongozi bora wa Mfalme Rai ndio uliopelekea kuheshimika kwa kila tabaka liliomo ndani ya jamii.

Kwa upande mwingine, kuna matumizi ya mhusika Tandu na Nyoka. Mtafiti amebaini kuwa hawa ni miongoni mwa maarufu katika ngano za Waswahili. Nyoka ametumika kama ishara ya kiongozi au mtu mwovu na tandu kama ishara ya kiumbe au mtu anayedhulumiwa. Kwa mfano:

Adili alipanda juu ya jabali. Huko aliona tandu linakimbia. Rangi yake inapendeza sana. Iling'ara kama kioo. Nyuma yake lilifutwa mbio na nyoka anayetisha alilibana jiwani. Tandu lilitoa mlio wakusikitisha kwa mlio ule Adili alijua tandu lilikuwa hatari (uk 18).

Matumizi ya wahusika wanyama ni uchotaji wa wahusika wa Fasihi Simulizi kama wazo hilo linavyothibitishwa na Ndungo (1991), anayeeleza kuwa, wahusika wa Fasihi Simulizi huweza kuwa watu, wanyama, mazimwi, ambao mara nyengine viumbe hao wanaweza kuwa hata wahusika wakuu. Hivyo, manyani na matandu hawa nao wamechotwa kutoka katika fasihi Simulizi za Uswahilini kama zinavyotambwa na Waswahili.

Pia, mtafiti amebaini kuwa, ingawa wahusika hawa ni wadudu wanaotumika katika Fasihi za Kisimuzi, hata hivyo, tandu na nyoka ni matabaka yanayosimamia mgogoro wa dhuluma dhidi ya haki unaoendelezwa na viongozi dikteta na wasiothamini maamuzi ya wanyonge. Tabaka hili ni tabaka la wakoloni. Kwa mfano:

Aliadhibika akatisha kumuonesha Huria uwezo wake. Na tangu alipotisha hivyo hakumpa nafasi hata ya uzi kupenya tundu la sindano...siku aliyokuwa tandu yeye alikuwa nyoka akamfukuza. Alipochoka kukimbia akamkamata (uk. 36).

Muhusika mwengine aliyetumika ndani ya riwaya ya *Adili na Nduguze* ni Mfalme Rai wa Ughaibuni. Mfalme huyo alikuwa anatiiwa na binadamu, wanyama na majini. Pia, nchi yake ilikuwa na neema kubwa kutokana na uongozi wake adilifu. Mathalan, tunaelezwa kuwa Rai alikuwa anathamini watu wa matabaka yote. Kutokana na hali hiyo, Rai aliibukia kupendwa na wananchi wengi katika nchi yake. Kwa mfano:

Tabia yake ilijigawa katika theluthi tatu mbali mbali kam ngozi ya punda milia kwa theluthi ya kwanza alikuwa msulihifu akipendwa na watu, kwa theluthi ya pili alifanana na Daudi akaheshimiwa kama mtunzaji mkuu wa wanyama na kwa theluthi ya tatu alikuwa kama Suleman akitiwa na majini ... (uk.01).

Mtafiti amegundua dhamira ya uadilifu kwa matumizi ya muhusika Rai. Uadilifu wake ulipelekea kupata heshima kuu kwa watu, kuwatendea wema wanyama na kupata twaa ya majini ambayo sirahisi kupatikana kwa viongozi wa leo. Pia, mtafiti amebaini kwamba, uadilifu wa mtu humjengea heshima kwa watu. Mfalme Rai ametumika kama mhusika mchapa kazi na mwenye moyo wa kujituma ili viumbe wengine waige matendo yake na hakuwa kiongozi wa ahadi za uongo.

Hapo mwanzoni katika jamii za Waswahili, Mfalme alitumika kama mhusika maarufu anaewakilisha Mtawala wa nchi katika Hadithi Simulizi. Hivyo, siku zilivyokwenda, kukawa kunatabia ya kumtumia mhusika Mfalme katika Hadithi za Waswahili, ili

kuipamba na kufikisha ujumbe wa msimulizi. Hali hii ndiyo iliyowasukuma watunzi wa mwanzo mwanzo wa kazi za fasihi kutumia wahusika waliozoeleka katika kazi zao za maandishi.

Aidha, Mfalme wa majini na malikia nao ni wahusika wa Simulizi waliotumika ndani ya hadithi ndefu ya *Adili na Nduguze*. Kuhusu wahusika hawa tunaelezwa kama ifuatavyo

Malikia alisikitika akasema Haidhuru, Alishika simu akauliza, “Naweza kusema na mfalme wa majini? Jibu lilikuwa, “Naam, kisasi huyu, nani mwinzangu?” “Mjeledi, malikia ndiye anayesema. Adili amechaguzwa katika hazina yetu, lakini ameshindwa kuchukua hata kitu cha uzito wa sindano moja ... (uk. 37).

Kwa wahusika hawa “Mfalme na Malkia,” Mtafiti amegundua kwamba, uhusika wao ni wakiishara unaoashiria tawala za kifalme zilizotawala mataifa ya Afrika, ikiwamo Tanzania. Mtafiti amebaini kwamba, Shaaban Robert aliwapa majina wahusika katika kazi zake kama njia ya kuelezea matumaini, masononeko, kukata tamaa na matarajio wanayokumbana nayo wanajamii. Wahusika hao wanamajina ya ishara, kama yanavyojidhihirisha katika ngano nyingi za Waswahili. Katika riwaya ya *Adili na Nduguze* kuna wahusika kama vile; Faraja, Hasidi, Mwivu, Adili, Mwelekevu, Mrefu, Tukufu, Huria Mjeledi na Kisasi, ambao ni wahusika vielelezi, waliotumika kama ishara kutegemea ujumbe aliobebeshwa na msanii. Majina ya wahusika hao, yanalandana na tabia zao. Majina hayo yamefanyiwa uchambuzi na mtafiti kama ifuatavyo: Faraja ni mhusika aliyeleta furaha na kufariji wengine kwa kuwepo kwake. Kwa mfano:

Faraja alikuwa mtoto pacha. Wakati wakuzaliwa pacha huyo mtoto mmoja alikufa akabakia mmoja. Huyo aliyebakia aliitwa Faraja kwa sababu ya kuwafariji wazazi wake wakati wa msiba wa ndugu yake(uk 10).

Hivyo, jina Faraja limeleta dhana ya kufariji dhidi ya msiba uliojitokeza. Katika hali hiyo Faraja ni muhusika kielelezo.

Hasidi na Mwivu: ni wahusika ishara ndani ya kitabu cha *Adili na Nduguze* wanaoashiria wivu, choyo na hasadi zao dhidi ya kaka yao Adili juu ya mali na uchu wa kimapenzi. Tunaelezwa hilo kama ifuatavyo:

Alijibiwa, Huss, fedhuli wee, wauliza neno ulijualo. Koma saa, tumesalitika na mapenzi ya mwanamke aliyeko chomboni. Tumeshauri kumwoa shirika. Umekataa. Huna budi kufa. Alitoswa baharini kama kitu kisichofaa (uk 33).

Mtafiti amebaini kuwa, kutumika kwa mhusika Hasidi na Mwivu ni ishara ya dhamira ya choyo, wivu na hasadi katika jamii zilizoonyeshwa na wahusika hao kama kiwakilishi cha binadamu wenye tabia kama hizo.

Pia, Adili ni mhusika aliyetumika kuashiria dhamira ya uadilifu wake katika uongozi, familia na ulimwengu kwa jumla. Kutokana na uadilifu wake, aliwasaidia ndugu zake katika hali na mali bila ya kujali yale waliyomtendea. Kwa mfano:

...Adili aliwashukuru kwa kuhudhuria karamuni na kumpa hakika ya ukamilifu wa baba yake. Walipokuwa wanakwenda zao waliambizana njiani “Mwana wa mhuzi asiposana huvukuta. Adili atakuwa mwema kama baba yake.

Sasa Adili aliwambia ndugu zake kwa ushahidi uliotolewa alitosheka kuwa babayao hadaiwi na mtu. Urithi walioachiwa ulikuwa mkubwa sana. Warithi walikuwa watoto watatu tu. Aliuliza kuwa ndugu zake walipenda urithi hule ugawiwe kila mtu achukue sehemu yake ... (uk. 11).

Vile vile, Mwelekevu ni mhusika alielandana na jina lake, kwa sababu mhusika huyo, alikuwa muelekeo mwema na mwenye kuelekezeka kwa mhusika Adili. Aidha, mhusika huyo alielekezwa kwamba atafika muokozi wake katika mji wa mawe. Na kwa vile

alikuwa mkweli na mwenye kutenda haki, siku aliyotokea Adili, alijua kwamba uokovu umefika. Kwa mfano:

Mwelekevu alikuwa darini anachungulia nje kwa dirishani. Toka pale aliweza kumuona Mrefu na kusika maneno yake. Hakupendelea kushindwa kwa baba yake. Hakuna mtoto apendeleaye hili. Walakini, mapendeleo yakiacha mbali, nuru ya fikra humwilika mno siku zote juu ya kweli kuliko uongo, na juu ya haki kuliko dhulima. Nuru hii ndio iliyomuokoa Mwelekevu (uk. 29-30).

Mtafiti amebaini kuwa jina limetumika kama ishara ya uelewa na uwelekevu wa kuipima na kuiona haki ndani ya batili au dhuluma. Aidha, ni kutokana na azma ya kuchagua haki na kujitenga batili.

Pia, Mrefu ni mhusika wa Kifashi Simulizi. Mhusika huyu amepewa jina kutegemea sifa yake ya urefu, nguvu na uwezo wa kimiujiza wa kuvuka bahari zote kwa miguu, kukausha samaki kwa jua na kubwa zaidi ule uwezo wa kuiangamiza miji kwa laana yake. Kwa mfano:

Mrefu alikuwa muujiza katika viumbe. Alikuwa na miguu mikubwa na mapaja manene, kiuno cha utambo na kifua kipana, na shingo yake ndefu ilichukua kichwa kikubwa. Mabega yake ya mraba yalininginiza chini mikono iliyokua na nguvu kama manjanika. Kwa kimo cha kukithiri alitembea baharini bila ya kuguswa na maji magotini... (uk. 27).

Mtafiti amegundua kuwa jina mrefu linalingana na wasifu wake na niishara ya wanaolingania kuwapo kwa Mungu wa viumbe wote. Na anayebisha kwa ulua au ufalme alionao kama amana kitakachofuata ni mageuzi na kufanywa kuwa dhalili mfano:

Tukufu hakuja onyo hili akaamrisha kushikwa kwa Mrefu aliyekuwa hasogeleki wala hashikiki. Uwezo usio hadhari ni kilio kibaya sana. Siku ile ikiuwa tisho na msiba, ole na maangamizi makubwa. Kwa laana iliyotamkwa na Mrefu miji mengine yote ya dola hii ilighariki (uk. 26).

Kwa upande mwengine, riwaya ya *Kusadikika* imetumia wahusika wa Fasihi ya Masimulizi. Ili kujadili maswala kadhaa yanayoikabili jamii, wahusika wa kazi hiyo

wametumia majina ya ishara na mtendo ya kiuhalisia ajabu. Mathalan, Waziri Majivuno amepewa jina kulingana na matendo yake. Kwa mfano, tunaelezwa kama ifuatavyo:

*Waziri wa Kusadikika alikuwa mtu mwenye haiba na uhodari mwingi.
Kwa hivi aliitwa Majivuno... (uk. 01).*

Mtafiti aligundua kuwa, Majivuno ni jina linaloonesha dhana ya kujivuna na dharau, ili kuthibitisha hilo tunaelezwa:

... Mshitakiwa ana maneno mengi kama kitabu. Nakanusha kuwa ajua kitu chochote juu ya hekima. Hekima ni kitu adimu kupatikana na mtu asiye mvi. Weusi wa nywele za mshitakiwa waonyesha wazi ujinga alionao... (uk .10).

Mtafiti anaamini kuwa Waziri Majivuno ni mtu mwenye kujivuna na dharau, dhidi ya tabaka tawaliwa. Hilo linaonesha uongozi mbaya ambao haufuati sheria, ambapo uongozi unapingamageuzi kwa jambo lolote, na badala yake viongozi hao wanatawala kimabavu na kidikteta. Msanii analielezea hilo kwa kusema:

Majivuno, mtu aliyejijisabu mwenyiwe kuwa kidole chake kidogo kilikuwa na akili nyingi kuliko vichwa na miili ya Wasadikika wote ikiwekwa pamoja, alikuwa amejifunga kwa kumtosa mshitakiwa katika bahari ya maangamizi. Kwa hivi, alisema kwa werevu kuwa uanasheria ungewezekana kufasiriwa wazi wazi sana na Mudir wa Sheria za Kusadikika kuliko mshtakiwa. Mudir wa sheria aliotakiwa kufanya tafsiri alisema, `Uanasheria ni elimu ya kupingana na sheria (uk.13).

Mfano huo hapo juu unatuthibitishia namna jinala mhusika Majivuno, linavyolandana na tabia za mhusika huyo. Hali hii ndiyo inayojitokeza kwa Hadithi Simulizi za Uswahilini zinazotumia wahusika kama vile Abunuwasi, anayesifika kwa ujanja. Matukio ya mhusika huyo, pia huwa yanaonekana ya ujanja.

Pia, Karama ni mhusika aliyechukuliwa katika Fasihi ya Masimulizi. Hii inatokana na kupewa jina linalolandana na matendo yake, kama walivyo wahusika wengi wa Hadithi Simulizi. Mhusika huyo, amelandana na jina lake kutokana na matendo anayowatendea Wasadikika. Karama amekarimiwa ulimi wa ufasaha, ubongo wa hekima na moyo wa

ushujaa, kutokana na vipawa hivyo, anafanikiwa kujiokoa yeye mwenyewe na kuwaokowa wajumbe wengine sita. Msanii anatueleza kwa kusema:

...Twaona kwamba mshitakiwa hana hatia, ila alikuwa akitafuta njia yakuisaidia sheria ya Kusadikika kwa njia ngeni. Mfalme alisema, "Taibu, hiyo ni huku njema... zaidi ya hayo, natoa amri kuwa watu sita walotajwa katika hukumu hii – Burhani, Fadhil, Kabuli, Auni, Ridhaa na Amini – wafunguliwe mara moja. Inasikitisha sana kuwa dhuluma juu ya watu hawa hazikutengenezwa mpaka leo (uk. 50-51).

Mhusika Karama amechorwa kuwa mhusika wa kisimulizi kutokana na kupewa nafasi ya utambaji mbele ya hadhira yake. Wazo hili linathibitika kupitia utafiti wa Senkoro (1997), ambapo anawatazama wahusika wa ngano na kueleza kwamba, katika ngano bibi ama babu awasimuliapo watoto hadithi fulani, watoto huweza na wao kuwasimulia wengine. Hivyo, watoto hao huwa ni sehemu ya hadhira.

Tunaporejelea nadharia ya Ujumi inayoongoza utafiti huu, tunabaini kwamba ujengaji wa wahusika katika kazi zinazotafitiwa zimetumia wahusika wa Fasihi ya Kisimulizi kwa kiwango kikubwa. Wengi wakisadifu majina yao na pia ni wa kiuhalia ajabu. Uhalisia ajabu ni mbinu muhimu ya kuwaumba wahusika wa kifasihi simulizi, jambo ambalo limejitokeza sana katika kazi za Shaaban Robert (Wamitila (2013).

4.2.4 Mandhari ya Kisimulizi

Madumulla (2011) anaeleza kwamba mandhari katika kazi za fasihi ni mahala ambapo tukio linatendeka. Mandhari katika kazi za fasihi huweza kuwa halisi au ya kidhahania. Utafiti wetu umegundua kuwa riwaya ya *Kusadikika* imetumia mandhari ya kufikirika. Kwa mfano tunaelezwa kuwa:

Kusadikika ni nchi ambayo kuwako kwake ni kwa kufikirika kwa mawazo tu (uk. Viii).

Katika mfano huu tunaelezwa kwamba, mandhari ya *Kusadikika* ni ya kidhahania ambazo ni mahususi katika fasihi simulizi. Mwandishi ameitumia mandhari hiyo ili

kukwepa mkono mrefu wa dola. Ni wazi kwamba, Robert ingemuwia vigumu kuichapisha kazi hii kwa matumizi ya mandhari halisi kutokana na vikwazo vya dola ya kikoloni iliyokuwepo Tanganyika wakati huo. Msanii anaichora nchi ya Kusadikika ili kuwakilisha nchi yoyote ya Kiafrika yenye sifa kama vile uongozi mbaya, ukosefu wa huduma za kijamii, utabaka, vita vya wenyewe kwa wenyewe na maovu mengine.

Aidha, mwandishi anaendelea kutuelezea mandhari ya nchi ya Kusadkika kwa kusema kuwa, nchi hiyo imezungukwa na mipaka sita. Kimsingi msanii anatuchorea uhalisia ajabu wa aina fulani ambao hautokei mipaka ya nchi zinazotuzunguka. Usanii wa aina hii unamfanya msomaji afikiri kwa kina ili kupata wazo alilolikusudia mwandishi baada ya kutegua fumbo lake. Kwa mfano:

Nchi hiyo iko katika mipaka sita. Kwa upande wa Kaskazini imepakana na upepo wa kaskazi, na kwa upande wa Kusini imepakana na upepo wa kusi. Mashariki imepakana na matlai na Magharibi mpaka wake ni upepo wa umande. Kwa kuwa nchi wenyewe inaelea katika hewa kama wingu zaidi ya kupakana na pepo nne hizo, ina mipaka mengine miwili yenyewe ni hii. Kwa juu nchi hiyo imepakana na mbingu na kwa chini imepakana na Ardhi (uk. 01).

Mtafiti amegundua kuwa lengo kuu la matumizi ya mandhari kama haya, ni kutokana na kukwepa mkono mrefu wa dola, wakati wa kufichua maovu yaliyokithiri katika jamii. Mtafiti amegundua kwamba, mandhari hayo, ni taswira halisi ya Bara la Afrika lililopakana na mabara sita yaliyotangulia katika harakati za kimaendeleo. Mabara hayo yako mbele kimaendeleo ukilinganisha na bara la Afrika. Hata hivyo, msanii anaitoa lawama kwa wale walioshika hatamu kwamba, kutokana na maovu yao kama vile uongozi mbaya, uroho wa madaraka, uchoyo, kutokubali mabadiliko, ukosefu wa elimu na kutothamini wataalamu ni miongoni mwa sababu zinazopelekea Bara la Afrika kuwa nyuma kimaendele.

Aidha, mtafiti amegundua kwamba, kazi hiyo imetumia mandhari ya aridhini, ikiwa na vidokezo vya Fasihi Simulizi. Mathalan, motifu anayoitumia mwandishi ya namna

Amini alivyoshuka kwa kutumia ndege aina ya Magera, na kutua katika mto mrefu, ni mfano wa Ufasihi Simulizi katika tukio hilo, msanii anasema:

Amini alishuka katika aridhi kwa msaada uliopatikana kwa Magera, ndege wakubwa kabisa walishao katika ardhi lakini walalao Kusadikika. Wakati wa kuenda chini Amini alijifunga bila kujuilikana juu ya paja la Magera aliyekuwa amelala fofofu usiku (uk. 44).

Mtafiti amegundua kuwa, ndege Magera ni ishara ya walowezi walioingia kuchukua rasilimali za Afrika na kuzipeleka Ughaibuni. Pia, mandhari hizi ni za Fasihi Simulizi kwasababu, katika hadithi za kisimulizi ndio tunakutana na mandhari kama vile mito, bahari na hata maziwa. Mandhari hizo ndizo tunazokutana nazo katika tanzu za kisimulizi kama vile ngano. Mwandishi anatupa mfano usemao:

Amini aliyaona maeneo makubwa ya maji yaliyoitwa bahari, mapana yaliyoitwa maziwa na marefu yaliyoitwa mito. Rangi na ladha za maji yao yalikuwa mbali mbali. Kwakuwa Kusadikika ilikuwa juu ya ardhi aliyashuku maji hayo kuwa ilikuwa damu ya Wasadiki iliyokuwa ikimwagika kila siku... (uk. 44-45).

Mtafiti amegundua kuwa, msanii anapotumia mandhari hayo, anaonesha namna nchi zinazoendelea zilivyo na utajiri mkubwa, hata hivyo, hazijatumika kwa manufaa ya Waafrika wenyewe. Pia, taswira ya umwagaji damu wa kupindukia unaofanywa na nchi ya Kusadikika inadokeza unyama, unyonyaji, ukandamizaji na uonevu unaofanywa na nchi za Magharibi katika Bara la Afrika.

Vile vile, mtafiti amebaini kwamba, kuna matumizi ya mandhari ya mto ambayo maji yake yanakwenda kwa kasi kubwa. Matumizi ya mito na safari kama hizo, kama tulivyosema hapo awali, ni miongoni mwa mandhari yaliyochotwa kutoka fasihi ya kimasimulizi. Kwa mfano:

Kutahamaki aliteleza akatumbukia katika mkondo wa mto uliokuwa ukikimbia kwa nguvu na upesi kama umeme. Miongoni mwa vita vingi vilivyokuwa vikielea katika mkondo wa huo lilikuwamo gogo moja la wastani. Auni alishika gogo hilo kwa mikono yake miwili... Alijibiwa 'Hapa ni Iktisadi, nchi ya utajiri na faraja kwa kila mtu. Fumbua macho

yako utazame, ulitumbukia katika maangamizi ya matumizi, yaani mto mmoja kati ya mito ya uharibifu... (uk. 31-32).

Kwa upande wa hadithi ya *Adili na Nduguze*, mtafiti amebaini kuwa kuna matumizi makubwa ya mandhari ya Fasihi Simulizi. Kazi hiyo, katika utangulizi inaelezea kwamba kitabu hicho kinataja habari za Malaika, majini na viumbe wengine, lakini vimetumika kwa sababu ya usanii tu. Msanii anasema:

Ingawa kitabu hiki kinataja habari za Malaika na majini na viumbe wa ajabu, lakini ni kwasababu ya utunzi tu. Mambo hasa yaliyotiliwa mkazo ni ardhi na mimea yake, machimbo na hazina zake, mifugo na mazao yake... mambo haya huhusu watu wengi kama si dunia nzima (uk. 35).

Mtafiti amegundua kuwa *Adili na Nduguze*, inatumia mandhari ya nyumba ya manyani, ambako Adili alikuwa anakwenda kuwapa chakula na kuwaadhibu manyani hao. Mandhari kama hayo, kwa kawaida hupatikana katika tanzu za Fasihi Simulizi.

Kuna matumizi ya nyumba ya Mfalme na Malkia wa majini. Mandhari hayo, yanaelezwa kuwa, yalikuwa ya aina yake; wasichana warembo, Bibi aliyejipambua kama Malkia, majohari mbali mbali. Katika *Adili na Nduguze*, msanii anasema:

Fahamu yake iliporudi alijiona katika nyumba kubwa sana iliyokuwa nzuri ajabu. Wasichana warembo waliochangamka walikuwa watumishi katika nyumba hiyo. Miongoni mwao palikuwa na Bibi mmoja aliyejipambanua kama malkia. Huyu alikuwa juu ya kiti cha enzi. Kilichopambwa na majohari mbali mbali. Rangi ya mavazi yake yalikuwa ya fua, na kichwani alivaa taji lililopigisha moyo mshindo kwa uzuri (uk. 34).

Mandhari kama haya hupatikana katika ngano za Fasihi Simulizi. Kwa hivyo, zinapotumika katika maandishi, huwa zimechotwa kutoka fasihi hiyo ya kisimulizi. Kazi kama vile ya *Alfulela Ulela*, imechota kwa kiwango kikubwa mandhari zinazoashiria majini. Pia, mwandishi ameyachora kama ni ishara ya viongozi wanaotumia mali za

umma ili kujifaharisha. Pia, mandhari hayo yanadokeza tabia ya kurithishana utawala kwa kisingizio cha kurithi ufalme.

Aidha, matumizi mengine ya mandhari ya fasihi simulizi katika *Adili na Nduguzeinajengwa* kupitia kwa Mfalme na Malkia wa Mji wa Mawe. Malkia huyo ndie aliekuwa mke wa Mfalme. Hata hivyo, waliangamizwa kutokana na laana ya Mrefu. Kwa mfano:

Alishuka chini akaingia katika halmashauri nyengine. Hiyo kadhalika ilikuwa sawasawa na ile ya Mfalme, ila ilikuwa na madiwani wanawake watupu. Baadhi ya madiwani walikuwa wamesimama mbele ya Malkia na mikono yao vifuani, na wengine walikuwa wamepiga magoti yao chini yake kwa unyenyekevu. Walakini halmashauri hiyo ilikuwa na mapambo bora kuliko ile ya mwanzo. Palikuwa na meza pembeni, juu ya meza palikuwa na bilauri za johari (uk. 25).

Mfano wa dondoo ya hapo juu unatuonesha matukio ya miji ya kifalme na malkia, ni mifano ya mandhari ambayo hujitokeza katika Hadithi za Fasihi Simulizi. Mandhari hii imechorwa ili kuonesha ubadhirifu wa mali za uma na ujengaji wa matabaka katika jamii. Msanii anaonesha kwamba viongozi hufanya ubadhirifu wa mali za uma pamoja na kuwanyonya na kuwandamiza watu wa tabaka la chini. Hata hivyo, msanii anaonesha kwamba matokeo ya dhambi hiyo ni maangamizi kwa jamii.

Pia, katika baraza ya sheria aliyofikishwa *Adili* kwa madhumuni ya kudai haki za waliodhulumiwa ni mfano mwingine wa mandhari ya Fasihi Simulizi. Tunaeleza kuwa, katika baraza hiyo, *Adili* alikuwa mshitakiwa, manyani walikuwa mashahidi na Mfalme Rai alikuwa ni hakimumu. Kwa mfano:

Baada ya kutua Adili alipelekwa mbele ya Mfalme na manyani yake. Manyani yalipomuona Mfalme yalifanya ishara mbili. Kwanza yaliinua juu mikono yao kama yaliokuwa yakiomba, pili yalilia kama yaliodhulumiwa. Ishara ya kwanza ilionesha ombi la msaada, na ile ya pili ilionesha mashtaka. Licha ya Rai hata mimi na wewe tungalifasiri hivi kama tungalikuwa kwenye baraza hiyo. Mfalme alipoona vile alitaka kujua kwa Adili sababu ya kuadhbiwa, kulishwa na kunasifiwa manyani yake kila siku, katika sababu zake alionywa kusema kweli tu (uk. 09).

Mandhari kama hizi, pia tunakutana nazo tunaposimuliwa Hadithi Simulizi za Waswahili. Kwa mantiki hiyo, ni dhahiri kwamba mtunzi alichota visa hivyo katika Fasihi Simulizi za Uswahilini na kuijenga kazi yake. Msanii anaamini kwamba, msaada unahitajika kwa watu wa tabaka la chini. Hivyo, viongozi wanapaswa kufanya kila juhudi ili kuwasaidia watu watabaka la chini wanapokabiliwa na matatizo.

Pia, katika riwaya ya *Adili na Nduguze* kuna matumizi ya mandhari ya baharini. Bahari hiyo inaoneshwa ina vitimbi na kila aina ya viumbe. Mandhari za aina hii pia ni mifano ya mandhari za Fasihi Simulizi ambazo Shaaban Robert alizichota katika kukamilisha utungo huo. Kwa mfano tunaeleza:

Mabaharia wote wakatafuta maji chini ya jabali. Adili alipanda juu ya jabali. Huko aliona tandu linakimbia. Rangi yake lipendeza sana. Linangara kama kioo. Nyuma yake alifuatwa mbio na nyoka aliyetisha kabisa. Nyoka alipolifikia aliliuma kichwani. Kisha alilibana jiweni. Tandu lilitowa mlilo wa kusikitisha. Kwa mlilo ule Adili alijua kuwa tandu liko hatarini. Mara ile moyo wake uliingiwa na huzuni. Hakuweza kuvumilia. Aliokota jwe... (uk. 18).

Kuhusiana na mandhari za fasihi simulizi, Ndungo (1991) anasema kwamba mandhari kama vile bahari, mito, maziwa na msituni ni miongoni mwa mandhari za Fasihi Simulizi. Mandhari haya yametumika ili kuonesha namna migongano ya kitabaka inavyosababisha vita miongoni mwa wanajamii.

Tunaporejelea nadharia ya Ujumi, tunagundua kuwa nadharia hiyo imelandana na kazi zilizotafitiwa kutokana na kazi hizo kuchota vipengele vya mandhari vinavyopatikana katika Fasihi Simulizi za Kiafrika na kuvitumia katika Fasihi iliyoandikwa.

4.3 Dhamira katika *Kusadikika* na *Adili na Nduguze*

Dhumuni mahususi la tatu la utafiti huu lililenga kuchambua dhamira zinazojitokeza katika riwaya za *Kusadikika* na *Adili na Nduguze*.

4.3.1 Dhamira katika *Kusadikika*

Uwasilishaji wa dhamira hizo katika *Kusadikika* umefanywa katika jedwali namba 4 hapa chini na kisha kila dhamira kuchambuliwa kwa kina zaidi.

Jedwali 4 : Dhamira katika *Kusadikika*

S/NA	DHAMIRA
1	Dhamira ya umuhimi wa elimu
2	Dhamira ya uchoyo
3	Umuhimu wa sheria
4	Umuhimu wa kilimo
5	Dhamira ya ukombozi
6	Dhamira ya ubadhirifu wa mali za uma
7	Ukosefu wa huduma muhimu za kijamii
8	Dhamira ya malezi
9	Dhamira ya ukweli na uwango
10	Dhamira ya israfu

4.3.1.1 Dhamira ya Umuhimu wa Elimu

Kwa mujibu wa Njogu na Chimera (1999), elimu ni kitu adhimu sana inapopaliliwa. Haifai kutumiwa kama nyenzo ya utabaka na ukabila. Chini ya elimu ni utu na huo ndio unaopaswa kutiwa maanani na kupaliliwa kwa udi na uvumba. Mtafiti amegundua kuwa Shaaban Robert anaona elimu ndio ngao muhimu sana inayoweza kuleta mabadiliko katika jamii yoyote. Data za utafiti huu zinaonesha kwamba, mafanikio aliyoyapata mhusika Karama ya kuleta ukombozi wa *Kusadikika* ni kutokana na elimu. Mwandishi ameonesha kuwa unyonyaji, ukandamizaji na kila aina ya uonevu unaotendeka katika jamii, unaweza kuzuiwa iwapo watu wataelimishwa. Mhusika Karama anafanikiwa kuleta mabadiliko katika jamii ya *Kusadikika* kutokana na elimu yake ya uanasheria. Kwa mfano:

Baadaye mnong'ono ule ule wa kwanza ulikaririwa katika sikio langu. Lakini sasa niliambiwa kuwa mshitakiwa alikuwa kiongozi mwenye wafuasi wengi waliokuwa wakijifunza uanasheria chini yake. Ukariri huu ulinishitusha sana. Niliona kama radi imenipasukia ghafla bila kufanya wingu ingawa nilikumbuka kuwa habari za mshitakiwa nilikwisha zisikia zamani (uk. 2).

Kutokana na taaluma aliyoitoa Karama mbele ya baraza, Mfalme wa Kusadikika aliweza kumpongeza Karama kutokana na kuisaidia Kusadikika, kwa elimu ya uanasheria. Kwa mfano:

Kwa kuwa uanasheria haukujuilikana, inakubalika kabisa kuwa mshitakiwa alitaka kuileta, na hasa aliileta elimu ngeni. Kwa tafsiri ya mashahidi tuliambiwa kuwa elimu hii ilikuwa pingamizi katika sheria zilizohalalishwa. Kuipinga sheria kwenda katika njia yake ya haki ni uhalifu mkubwa kabisa... (uk. 50).

Pia, mwandishi anaona kwamba, ipo haja ya kila mwanajamii kutafuta elimu ili kuelimka. Anatoa mfano kwamba, hapo kabla watu waliamini kwamba, kuwa na mvi kulitosha kuhesabiwa kuwa ni alama ya hekima. Hata hivyo, kwa sasa mawazo hayo, yamepitwa na wakati. Jambo la muhimu ni kila mmoja kutafuta elimu ili kujikomboa na kujenga heshima yake na jamii yake kama alivyofanya Karama kama kiwakilishi cha wanyonge. Kwa mfano:

...hekima ni kitu adimu kupatikana na mtu asiye mvi. Weusi wa nywele za mshitakiwa waonyesha waziwazi ujinga alionao. Nataka athibitishe kama nisemayo si kweli. Mshitakiwa alijibu Elimu ilipokuwa haijuilikani duniani, mvi zilihesabiwa alama ya hekima. Fikiria hii ilikuwa njema sana, lakini wakati wake umepita wala haurudi tena. Sasa kama mtu hakuelimishwa, mvi zake hazihesabiwi kuwa dalili ya hekima... (uk. 10).

Kwa kutumia nadharia ya mwitiko wa msomaji, mtafiti anaamini kwamba, elimu ni msingi wa kila kitu katika maisha ya kila siku. Waswahili ndio wakasema `elimu ni ufunguo` na wengine wakasema `elimu ni nuru`. Kwa maoni ya mtafiti kupitia uchambuzi wa data zake ni kwamba, bila kuwapo elimu na watu kuelimishwa, maisha yangekuwa kama ya wanyama. Na hata heshima ya watu isingekuwapo.

4.3.1.2 Dhamira ya Choyo

Katika hadithi ya *Kusadikika*, mwandishi anaelezea swala zima la choyo lililowakabili watu. Watu wengi wana tamaa na choyo, jambo hilo huwa linawapelekea watu katika

maangamizi. Kwa mfano, mwandishi anamtumia mhusika Sapa na Salihi. Sapa ni mhusika aliye na choyo, na kutokana na choyo anaamua kumdanganya Salihi juu ya dua anazoziomba na kukubaliwa. Kutokana na choyo chake, Sapa anapata upofu ambao hakuutarajia. Kwa mfano:

....Vipofu hawa wote walikuwa wanaume. Kipofu mmoja alikuwa mbele na wapili nyuma. Uso wa kipofu wa kwanza ulikuwa nafuraha kama uso wa bwana arusi, akaonekana kama aliyeridhika kabisa .Lakini uso wa kipofu wa pili ulikuwa umeghadhibika na kinywa chake kilijaa manung'uniko mengi kama aliyekuwa hakuridhika hata kidogo. Kila hatua aliyokwenda alibwata akailaani bahati yake. Auni alishangaa sana kwa kuona vile, akasema moyoni mwake kuwa watu hawa wana vilema namna moja, lakina mmoja amekinai na mwingine hakukinai. Ajabu kubwa ilioje hii Afadhali niulize ili nielewe sababu yake. Baada ya kukusudia hivyo, alitamka,`mabwana, nyinyi ni kina nani, na asili ya upofu wenu ni nini?

Kipofu wa pili alijibu, `bwana wangu mwema, mimi naitwa Sapa na mwenzangu ni Salihi. Salihi haombi neno akalikosa. Ameishi maisha haya tangu ujana wake, lakini vitu alivyovipata kwa maombi aliyoyafanya alikuwa hana matumizi navyo. Nilipoona hivyo nilimwambia kuwa, niliota ndoto kuwa akiomba kitu chochote tena bila... dua lake halitapokewa hata kidogo. Kwa sababu hii tuliafikiana kushirikiana kila kitu atakachokiomba tukaandikiana hati mbele ya Kadhi ... Lakini pale pale mwenzangu aliinua mikono yake juu akaomba upofu, na kabla sijatanabahi, sisi sote wawili tulikuwa vipofu, kama yeye anaipenda hali hii mimi naichukia kabisa...(uk.29-30).

Tunaporejelea nadharia ya mwitiko wa msomaji, tunagundua kuwa, uchoyo ni suala lililoikumba jamii kwa wakati tulionao. Kutokana na uchoyo, wapo wanajamii wanaoamua kujiingiza katika vikundi viovu, kama vile vya madawa ya kulevya, wizi, ujambazi pamoja na matendo mengine ya uhalifu ili kupata kitu au kufikia daraja kama walivyo wengine.

4.3.1.3 Umuhimu wa Sheria

Umuhimu wa sheria ni miongoni mwa dhamira zinazojitokeza katika hadithi ya *Kusadikika*. Mwandishi anaamini kwamba sheria ni muhimu sana katika maisha ya kila siku. Mwandishi anaonesha ukosefu wa sheria katika nchi za Kiafrika. Mwandishi

anaona kwamba hadi sasa sheria katika nchi hizo imekuwa ndoto tu. Watawala wamekuwa wakitawala bila kufuata sheria. Matokeo ya hali hiyo ni kutokea unyonyaji, ukandamizaji, uonevu na hata watu kuishia jela bila ya hatia.

Tabaka la juu wanajiona miungu watu. Wao hawakotayari kushauriwa na kukosolewa. Wakati wowote panapotokea ukosoaji wa maovu yanayojitokeza miongoni mwa watawala, wakosoaji hao humalizia katika mikono ya dola. Hao humalizia katika magereza na mara nyengine vifo na kuadhiriwa huwaandama. Kwa mfano, katika nchi ya Kusadikika tunaeleza kwamba, hakukuwahi kupewa fursa kwa mshitakiwa kujitetea na mashauri ya watu wadogo hayakuwa na nafasi. Kwa mfano, mwandishi anasema:

Sheria za Wasadikika zilikuwa hazimuamuru mshitakiwa kujitetea juu ya ushahidi wa mshitaki. Aghlabu mashtaka mengi yalikubaliwa bila ya swali wala kiapo. Labda hii ndiyo sababu ya nchi yao kuitwa Kusadikika. Kama mashtaka yaliletwa mbele ya baraza na Wafalme, watoto wao matajiri, au watu wengine maarufu nguvu ya desturi hii ilifanywa mara dufu. Hapana shaka kwamba salama ya watu wadogo ilikuwa kidogo sana katika nchi hii ... (uk. 07).

Aidha, data zinaonesha kwamba mwandishi anaamini watu wa tabaka la juu hupanga njama za kuhakikisha wamewaangamiza wale walio na chuki nao. Mwandishi anamtumia mhusika Majivuno ambaye amejidhatiti kumtia hatiani na kumuangamiza Karama mbele ya Mfalme. Kwa mfano:

Majivuno mtu aliyejihesabu mwenyewe kuwa kidogo chake kidogo kilikuwa na akili nyingi kuliko vichwa na miili ya wasadikika wote ikiwekwa pamoja, alikuwa amejifunga kwa kumtosa mshtakiwa katika bahari ya mangamizi. Kwa hivi alisema kwa werevu kuwa uwanasheria ungewezekana kufasiriwa wazi wazi sana na Mudir wa sheria za Kusadikika kuliko Mshitakiwa. Mudir wa sheria alipotakikana kufanya tafsiri alisema` Uanasheria ni elimu ya kupingana na sheria (uk. 8).

Tukirejelea nadharia ya mwitiko wa msomaji inayoongoza utafiti huu, nidhahiri kwamba, suala la sheria katika nchi za Kiafrika halitiliwi maanani. Sheria huwalinda

watawala, watoto wa watawala na wale wenye nacho. Kila siku hao hawatiwi hatiani na sheria. Sheria huchezewa, bila kujali, huo ni ukiukaji wa haki za binadamu.

Leo hii, watu wa tabaka la chini wamekuwa wakisogonea rumande bila ya kusomewa mashitaka yao. Mara nyingi, watawala wanapokerwa na mtu kutoka tabaka la chini, hunyoosha mkono na kumuweka gerezani bila ya kuelezwa kosa lake. Hali hiyo huendelea hadi bwana aridhike.

4.3.1.4 Umuhimu wa Kilimo

Mtafiti amegundua kwamba mwandishi amehubiri umuhimu wa kilimo katika jamii yetu. Mwandishi anaamini kwamba, kilimo ndio uti wa mgongo wa Watanzania. Anasisitiza kwamba ili maisha yaende sawa, watu hawana budi kujiingiza katika kilimo. Hata hivyo, mwandishi anaona bado serikali haijatililia maanani umuhimu wa kilimo kama nyezo ya ajira kwa tabaka la chini. Kutokana na hali hiyo, hupelekea Waafrika kukumbwa na njaa mara kwa mara. Hivyo, anaitaka jamii ithamini kilimo kwani hiyo ni hazina bora ya watu. Mwandishi anasema:

Kilimo ni uti wa mgongo wa maisha ya mwanadamu. Bila ya kilimo maisha hayawezi kudumu. Nchi hii yaonekana kama imesahau umuhimu wa kazi hii. Udongo usipohifadhiwa, hupotelewa na rutuba yake kila mwaka; na mara kwa mara njaa kali hutokea. Njaa hiyo hufanyiza madhara makubwa sana katika maisha ya watu wanaoishi juu ya udongo uliochujuka. Kama inatazamiwa kuwa watu huweza kuishi kwa nyama, samaki, na ndege, lazima ikumbukwe kuwa hata kuwako kwa vitu hivi hutegemea mimea ya nchi. Udongo wa nchi ndio hazina bora ya watu (uk.15).

Kutoka na nadharia ya mwitiko wa msomaji, mtafiti amegundua kwamba, mwandishi anaposisitiza umuhimu wa kilimo kama mbinu pekee ya ukombozi wa uchumi wetu, anakariri mahubiri ya wanasiasa wetu, ambao tangu kupata uhuru wamekuwa wakiimba wimbo huo. Kwa mfano, Watanzania wengi wamejiingiza katika kilimo tangu

tulipopata uhuru, hata hivyo, hali imekuwa duni kila uchao. Kwa maoni ya mtafiti ni vyema mwandishi angetueleza suluhisho jengine la hali ngumu ya maisha iliowakabili Watanzania.

4.3.1.5 Dhamira ya Ukombozi

Ukombozi ni dhamira nyengine inayojitokeza katika hadithi ya *Kusadikika*. Ukombozi ni mabadiliko yanayodhamiriwa kuleta usawa. Katika kazi ya *Kusadikika*, mapambano ya ukombozi yanafanywa na wazalendo wa Kusadikika wakiongozwa na Karama. Mwandishi anaamini kwamba Bara la Afrika linahitaji ukombozi ili haki itawale, na ukandamizaji, unyanyasaji na maonevu yote yaangamizwe.

Ili kuleta ukombozi wa kweli, mwandishi anaona kuwa, lazima watu wawe majasiri, wamoja na wajitoe mhanga. Kutokana na hali hiyo, mwandishi anawatumia wahusika Karama, Buruhani, Fadhili, Kabuli, Auni, Ridhaa na Amini, wakiwa wanajitoa mhanga, ili kuhakikisha wameleta ukombozi katika nchi ya Kusadikika. Kwa mfano, watu hawa walikumbwa na masaibu kadhaa lakini hawakurudi nyuma. Kwa mfano, tunaeleza kwamba,

Kama ijulikanavyo, kusini ni upande wa dunia yatokako matofani makubwa na baridi kali sana. Kabuli aliyakabili mashaka hayo bila ya kigeugeu. Naam alikuwa kama mtu aliyekuwa akinywa uchungu mwingi bila kigegezi. Mara ya kwanza alikamatwa Juju, nchi ya Mfalme Jeta ...
(uk. 23).

Aidha, mwandishi anaona kwamba ili kufanikisha ukombozi, lazima watu wawe na hekima, ushujaa na ufasaha katika kuzungumza. Mwandishi anamtumia mhusika Karama na kuonesha kwamba, aliweza kufanikiwa kuleta ukombozi wa nchi ya Kusadikika kutokana na sifa alizokuwanazo za hekima, ushujaa na ufasaha wa maneno. Kwa mfano:

Kwa wasifu wanje, mshitakiwa alikuwa hana umbo la kufanya mvuto kwa watu, lakini kwa wasifu wa ndani, alikuwa na ajabu tatu. Kichwa chake kilikuwa na ubongo wa hekima, kifuani alikuwa na moyo wa

ushujaa, na kinywani moyo wa ufasaha. Vipawa hivi vilikuwa katika siri kubwa sana ... Alijizoeza kuvitumia vipawa hivi mpaka vilikuwa tayari kutumika siku yoyote katika maisha yake... (uk. 08).

Pia, ili kufanya ukombozi wa kweli, inatupasa tuwe na uongozi bora. Uongozi uliopo ni mbaya. Walioshika hatamu za uongozi, ni wakandamizaji, wanyonyaji na wenye majivuno dhidi ya tabaka la chini. Viongozi hao hawataki kuachia ngazi za madaraka walioyakamata kwa miongo kadhaa, ingawa wameshindwa kuleta maendeleo katika jamii. Aidha, viongozi hao wamekuwa wakirithishana nyadhifa walizonazo kupitia kwa watoto ama ndugu katika familia zao. Mwandishi anatueleza hilo kwa kusema:

Waziri wa Kusadikika alikuwa mtu mwenye haiba kubwa na uhodari mwingi. Kwa hivi aliitwa Majivuno. Uwaziri wake ulianza zamani sana. Alikuwa waziri wa wafalme watatu katika nyakati mbali mbali. Babu yake mfalme anayesimuliwa aliposhika ufalme, yeye alishika uwaziri, baba yake alipokuwa nahodha wa chombo cha serikali, yeye alikuwa rubani wake; akaendelea katika hadhi hiyo mpaka enzi ya mfalme mpya...Mtu huyu alikuwa maarufu na mashuhuri lakini alijaa tadi na inda... (uk.01).

Aidha, mtafiti amegundua kwamba msanii anaitaka jamii ishiriki ipasavyo katika kilimo, ili kufanya ukombozi wa kiuchumi. Mwandishi anaona kuwa nchi kama vile Tanzania hazijawa katika usitawi mzuri wa kiuchumi kutokana na watu wake kutupilia mbali kilimo. Kwa mfano:

Kilimo ni uti wa mgongo wa maisha ya ya mwanadamu. Bila ya kilimo maisha hayawezi kudumu. Nchi hii yaonekana kama imesahau umuhimu wa kazi hii. Udongo usipohifadhiwa, hupotelewa na rutuba yake kila mwaka; na mara kwa mara njaa kali hutokea. Njaa hiyo hufanyiza madhara makubwa sana katika maisha ya watu wanaoishi juu ya udongo uliochujuka. Kama inatazamiwa kuwa watu huweza kuishi kwa nyama, samaki, na ndege, lazima ikumbukwe kuwa hata kuwako kwa vitu hivi hutegemea mimea ya nchi. Udongo wa nchi ndio hazina bora ya watu (uk.15).

Tunaporejelea nadharia ya mwitiko wa msomaji, mtafiti inathibitishia kwamba ukombozi ni suala muhimu miongoni mwa nchi za dunia ya tatu. Pamoja na kupata huo unaoitwa uhuru kutoka kwa Wakoloni, bado jamii inahitaji kufanya ukombozi katika

nyanja mbali mbali za maisha. Kwa mfano, kama msanii anavyoonesha, ni ukweli kwamba, uongozi tulionao katika bara la Afrika ni mbaya na bado haujakubali kuachia hatamu za uongozi. Viongozi hao wamekuwa wakirithishana madaraka ya uongozi. Aidha, viongozi wengi wa Afrika ni wenye tadi na inda na wavunjifu wa sheria. Sheria nyingi hupindwa ili kutenda yale wanayoyataka.

Kuhusu suala la ukombozi wa kiuchumi, ni wazi kwamba, kilimo ni uti wa mgongo wa Mtanzania. Hata hivyo, ni maoni ya mtafiti kwamba mwandishi angependekeza mbinu nyengine kama vile uanzishaji wa viwanda vikubwa ili kukuza uchumi wetu.

Aidha, ujasiri na uzalendo kama ni mbinu za ukombozi zinafana sana katika jamii. Tatizo kubwa lililoikabili jamii kwa wakati tulionao ni vijana kukosa uzalendo na ujasiri katika kuleta mabadilko ya jamii. Watu wengi ni wasaliti na wabinafisi. Hufikiria maslahi yao binafsi badala ya kufikiria maslahi na maendeleo ya ujenzi wa taifa.

4.3.1.6 Ubadhirifu wa Mali za Umma

Mtafiti amebaini kwamba kuna dhamira ya ubadhirifu wa mali za uma katika kazi ya *Kusadikika*. Mwandishi anaonesha kwamba, kutokana na ulafi uliokithiri miongoni mwa wanajamii, hasa wale waliokatika ngazi za madaraka, hupelekea ubadhirifu mkubwa wa mali za uma. Kutokana na ubadhirifu uliokithiri, viongozi hawachagui lipi halali na lipi haramu. Kwa mfano, mwandishi anatuonesha mfano wa watu wa taifa la Majuju. Mwandishi anaeleza kwamba watu wanchi ya Juju walikuwa hawajui halali wala haramu. Aidha, mwandishi anatuchorea taswira ya mfalme Jeta, ambapo tani milioni moja za mwamba, milioni moja za chuma, milioni moja za magogo na milioni nyingi za samaki, zilikuwa zikitiririka katika kinywa chake, lakini kila dakika moja, Jeta alilia kiu, njaa, kiu, njaa!

Kupiitia taswira hii, mwandishi anatueleza namna viongozi wengi walioshika hatamu walivyo walafi na wabadhirifu wa mali ya umma. Kutokana na tabia yao hiyo, chochote wanachokipata hawaridhiki na hawatosheki. Matokeo ya ulafi na ubadhirifu wanaoufanya ni maangamizi na vita vya wenyewe kwa wenyewe katika jamii. Msanii anatueleza suala hili kwa kusema:

Majuju ni taifa lafi na litishalo kabisa. Kila kitu kigumu kijiulikanaho duniani kilikuwa laini kama mkate kati ya meno ya Majuju; na kilichokichungu kilikuwa kitamu kama asali katika maonjo yao. Kwa ulafi uliokithiri viumbe hawa, walikuwa hawajui halali wala haramu. Kabuli alipopelekwa mbele ya Jeta alimkuta amekaa kitako midomo wazi. Mto mrefu na mpana ulikuwa ukimiminika katika kinywa chake kikubwa sana. Tone la maji hata moja halikupata nafasi ya kukiepuka kinywa hicho. tani milioni moja za mwamba, milioni moja za chuma, milioni moja za magogo na milioni nyingi za samaki, zilikuwa zikitiririka katika kinywa chake, lakini kila dakika moja, Jeta alilia kiu, njaa, kiu, njaa! Mfalme alitaka kumla Kabuli bila ya kugawana na wawinda waliomkamata. Choyo chake kikubwa kiliwaudhi wawinda, pakatokea vita baina ya majeshi ya mfalme na raia. Kwa vita hivyo, kila kitu kilichokuwa na uhai kiliangamizwa, akabakia Kabuli peke yake. Huu ulikuwa wokovu mwembamba kama unywele (uk. 23).

Kwa kutumia nadharia ya mwitiko wa msomaji tunaweza kusema kwamba swala hili limekuwa sugu miongoni mwa watawala wa Bara la Afrika. Nchi kama Tanzania, viongozi wake wamekuwa wakilaumiwa na raia wao kutokana na ubadhirifu wa mali za Watanzania. Mali nyingi za umma zimekuwa zikimalizia mikononi mwa viongozi wachache. Yote hayo, yanatokana na ulafi wa viongozi wa nchi hiyo. Kwa sasa inaonekana dhambi hiyo kama ni halali miongoni mwa wenye madaraka. Vilio vya raia kuhusu uovu huo havisikiki katika masikio ya viongozi walafi.

4.3.1.7 Ukosefu wa Huduma za Kijamii

Suala la huduma za kijamii ni dhamira nyingine aliyoijadili mwandishi wa *Kusadikika*. Kuhusu suala hili, mwandishi aneleza kwamba bado ni tatizo katika jamii nyingi za Afrika. Watawala bado hawajatilia maanani suala la huduma za jamii. Bado watawala

wanakasumba, hawajaona umuhimu wa kuweka huduma hizi muhimu. Mathalani, hakuna njia zilizo bora, uhaba wa vituo vya afya, majengo hayajawa yakuridhisha. Kwa mfano, msanii anasema:

Kwa habari za miji mikubwa ilisemwa kuwa, vibanda katika vijiji mbali mbali vikikusanywa pamoja vitatosha kuwa miji mikubwa. Juu ya majengo ya aushi ilihesabiwa kuwa maisha ya mtu ni mafupi, kwa hivi, majengo ya aushi yalikuwa kazi bure. Kwa kuwa unyayo wa mtu hauzidi urefu wa inchi kumi na mbili na upana wa inchi sita ilifikiriwa kuwa ilikuwa ni hasara tupu kutengeneza barabra na daraja. Njia yoyote ya desturi ilitosha kwa safari za mtu. Maradhi yalidhaniwa kuwa kama matokeo ya kuja na kuondoka wenyewe bila ya msaada wa tabibu... (uk. 14).

Mtafiti alirejelea nadharia ya mwitiko wa msomaji anagundua kwamba, nchi nyingi za Kiafrika, ikiwamo Tanzania, bado hazijatilia mkazo umuhimu wa huduma za jamii miongoni mwa raia wake. Huduma nyingi huelekezwa maeneo ya mijini, ambako watawala hukushanya kodi za kujinufaisha. Kwa hali hiyo, ipo haja ya kuchukua juhudi za makusudi ili kuhakikisha huduma hizo zinamfikia kila raia.

4.3.1.8 Ukweli na Uongo

Ukweli dhidi ya uongo ni dhamira na falsafa ya Shaaban Robert. Katika kazi zake amekuwa akionesha kuwa kila siku uongo haushindi ukweli. Hivyo, ukweli unashinda tu, ingawa mara nyengine, ushindi huo unachelewa. Kwa mtazamo wa mwandishi ni kwamba, ukweli huwafanya baadhi ya watu wawakimbie marafiki zao, lakini hilo likitokea anaona kuwa huwa ni tukio la muda. Aidha, ukweli hupelekea uokovu na ukombozi wa wengine wanaokandamizwa na kuonewa. Mwandishi anamtumia mhusika Karama ambaye ameshtakiwa kwa kuanzisha elimu ya sheria, jambo lililofasiliwa na Mudiri wa sheria kuwa, ni kupingana na sheria. Karama anaahidi kusimamia ukweli kwa hali yoyote. Kwa mfano:

Msema kweli hukimbiwa na marafiki zake. Nikipatwa na ajali kama hiyo sitaona wivu juu ya watu wawezao kudumu na marafiki zao siku zote.

Siwezi kuikana kweli kwa kuchelea upweke wa kitambo, nikajinyima ushirika wa milele unaotazamiwa kutokea baada ya kushindwa kwa uongo. Yaonekana kama mudiri wa sheria mheshimiwa hakufikiri sana alipofasiri kuwa uanasheria ulikuwa ni elimu ya kupingana na sheria... (uk. 09).

Katika kuthibitisha kuwa kila siku ukweli huushinda uongo, mwandishi anahitimisha kazi yake kwa kumuonesha Karama akipata ushindi mbeli ya baraza ya Mfalme. Baraza inaeleza kwamba mshitakiwa hakuwa na hatia, pia wajumbe wengine wanatolewa kifungoni. Kwa mfano:

Baada ya kusemezana kwa muda wa dakika chache, mkubwa wao alisema kuwa wameafikiana kwa umoja juu ya uamuzi wao. Mfalme aliuliza. Uamuzi gani mlioafikiana? Walijibu. Twaona kuwa mshitakiwa hana hatia, ila alikuwa akitafuta jinsi ya kuisaidia sheria ya Kusadikika kwa njia ngeni. Mfalme alinena. Taibu, hiyo ni hukumu njema. Naafikiana nanyi kabisa. Hakuna hukumu nyengine iliyowezekana juu ya ushahidi uliokuwa mbele yetu. Zaidi ya hayo, natoa amri kuwa watu sita waliotajwa katika kesi hii- Buruhani, Fadhili, Kabuli, Auni, Ridhaa na Amini wafunguliwe mara moja... (uk. 50).

Tukirejelea nadharia ya mwitiko wa msomaji, mtafiti anaamini kwamba, matukio yanayotokea katika jamii, ambayo huzushwa kwa chuki au unyonyaji dhidi ya tabaka lenyekuonewa, hupambwa na kuchagizwa hadi jamii ikaamini. Hata hivyo, kwavile matukio hayo ni ya uzushi, mwisho ukweli unachukua nafasi yake.

4.3.1.9 Malezi Mazuri ya Watoto

Suala la malezi mazuri kwa watoto limejadiliwa na mwandishi wa Hadithi ya *Kusadikika*. Mwandishi anaona kwamba bado wanajamii hawajatilia maanani juu ya malezi mazuri ya watoto. Mwandishi anaona kwamba watoto hawalelewi katika maadili mema. Kwa mfano, msanii anasema:

Twaoana kilasiku na twaachana kila siku. Mume mmoja anafedha kiasi gani ya kuwaoa na kuwakimu wanawake wote wazuri, au mke mmoja ana uzuri gani wa kuolewa na kila mwanamume? Tunazaa watoto wengi lakini hatuwalei kiungwana kwa kuwafunza kuzijua dhima zao kwa sababu fedha yote imetupotea (uk. 33).

Tukirejelea nadharia ya Ujumi tunagundua kuwa dhamira ya malezi inasadifu vyema jamii. Aidha, kwa kupitia nadharia ya Mwitiko wa msomaji tunakubaliana na mawazo ya mwandishi kuhusu suala la malezi katika jamii zetu. Ni wazi kwamba, bado watoto wetu hatujawakuza katika misingi iliyobora, kwa kuwapa elimu ya kukabiliana na mazingira ya maisha yao. Watu wengi wanaona fahari ya kupata watoto wengi katika ndoa zao, lakini bado hawajatilia maanani namna ya kuwatunza kwa misingi iliyobora.

4.3.1.10 Dhamira ya Israfu

Suala la israfu kama linavyojitokeza katika jamii, limegusiwa na mwandishi wa Riwaya ya *Kusadikika*. Mwandishi anaona kuwa bado jamii inatumia mali vibaya. Mathalan, pesa nyingi zimekuwa zikitumika katika ngoma pamoja na tafrija mbali mbali ambazo hazina maana. Mwandishi anaona kwamba hilo ni tatizo. Nivyema pesa hizo zingetumika katika malezi bora ya watoto. Kwa mfano, msanii anasema:

Kwa ujinga wa matumizi yetu mali zetu zote huishia katika ngoma na tafrija za kufukarisha... (uk. 33).

Tukirejelea nadharia ya mwitiko wa msomaji, mtafiti amegundua kuwa nchi nyingi za Afrika, Tanzania ikiwamo, wananchi wake wamekuwa wakitumia mali vibaya. Watu wengi wamekuwa wakifanya kazi za kutwa nzima na kujipatia chochote, hata hivyo, hicho wanachokipata humalizia katika anasa kama vile; katika kumbi za baa na vilabu vya ulevi.

Aidha, imekuwa ni tabia ya Watanzania kutumia pesa nyingi, ili kufanya sherehe mbali mbali. Kwa mfano, baadhi ya Watanzania hujilazimisha kukopa na kubakia na deni la muda mrefu, ili kufanikiasha sherehe ambayo haikuwa na ulazima wowote.

4.3.2 Dhamira katika *Adili na Nduguze*

Kwa upande wa hadithi ya *Adili na Nduguze*, mtafiti alichambua data na kugundua kuwa, kuna dhamira kadhaa ambazo zimejidhihirisha katika kazi hiyo. Dhamira hizo zimefanyiwa uchambuzi kama ifuatavyo:

Jedwali 5. Dhamira katika Riwaya ya *Adili na Nduguze*

S/NA	DHAMIRA
1	Dhamira ya wivu na husda
2	Dhamira ya ndoa
3	Dhamira ya mapenzi
4	Dhamira ya ujasiri
5	Dhamira ya ukweli
6	Dhamira ya uongozi bora
7	Dhamira ya kodi

4.3.2.1 Dhamira ya Wivu na Husda

Mtafiti amegundua kuwa hadithi ya *Adili na Nduguze* imeibua dhamira ya wivu na husda. Mwandishi anaonesha kwamba kutokana na wivu walionaowanajamii, hupelekea kutendana vitendo viovu ili kumhusudi mtu mwingine. Hili ni tatizo ambalo husababishwa na mtu kutoridhika na kile anachokipata au anachokipewa. Mwandishi anaonesha kwamba mtu mwenye wivu ni hatari sana katika jamii. Kwasababu huweza kufanya hata mauaji ili kutekeleza utashi wake. Msanii anawatumia wahusika Mwivu na Hasidi ambao, pamoja na kutendewa wema na ndugu yao, Adili, bado wana wivu na

wanamtendea husda. Kutokana na wivu wao huo wanaamua kumtumbukiza baharini.

Hivyo, mwenye wivu yuko tayari hata kufanya mauaji. Msanii anasema:

...Mawazo mabaya hurusha usingizi. Kuzinduka kwake usingizini Adili alijiona amechukuliwa hanga hanga. Kufungua macho aliwaona ndugu zake wamemfunga kifati. Mmoja alimshika kichwani na mwengine miguuni. Koo yake ilisongwa sana. Aliwauliza kwa pumzi nyembamba aliyoweza kuvuta neno walilotaka kumtendea. Alijibiwa Huss, fedhuli wee! Wauliza neno ulijualo. Koma sasa... Huna budi kufa. Alitoswa baharini kama kitu kilichokuwa hakifai... (uk. 33).

Tukirejelea nadharia ya Mwitiko wa Msomaji tunagundua kwamba, wivu na husda umetamalaki miongoni mwa wanajamii. Kwa mfano, Watanzania wamekuwa na tabia ya wivu katika taasisi mbali mbali za maisha yao. Katika ngazi za uongozi, wivu na husda huwa unajichomoza na hata mara nyengine kusababisha mifarakano miongoni mwa wanasiasa. Kutokana na wivu wanasiasa hawaelewani, hawashirikiani na wamekuwa wakisababisha migogoro ya mara kwa mara miongoni mwa wanajamii. Aidha, wivu husababisha kutokea kwa husda. Matukio kadhaa yanayojitokeza ya hujma, na mara nyengine hata mauaji, ni matokezeo ya wivu. Pia, mara nyengine wanandoa husababisha kuhujumiana na hata kutokea mauaji kutokana na wivu usio na mipaka miongoni mwao.

4.6.2 Dhamira ya Ndoa

Kuhusu dhamira ya ndoa, mwandishi anaeleza kuwa ndoa ni suala la mtu binafsi. Aidha ndoa huwa ni kati ya watu wawili, mke na mume wanaopendana. Hakuna ndoa ya kuweza kuchanganya mwanamume zaidi ya mmoja, kwa mwanamke mmoja. Mhusika mwivu na Hasidi walitaka wachanganye ndoa ya kumuoa Mwelekevu. Jambo hilo lilikataliwa na Adili. Pia, baada ya Adili kutoswa baharini, Mwelekevu hakukubali naye alijitosa baharini ili kuwatoroaka Hasidi na Mwivu. Kwa mantiki hii, msanii anaamini kwamba hakuna mapenzi yakulazimishana. Kwa mfano:

Adili alibisha kuwa, kulikuwa na mambo yaliyofaa na yaliyokuwa hayafai kushiriki. Ndoa ilikuwa jambo moja kati ya yale yaliyokataa ushiriki. Ushirika katika ndoa ulipaswa wanyama na ndege. Mtu alitukuzwa mno kuliko mnyama. Huchuiza akiishi katika maisha duni. Ilipasa watu wa wakati ujao katika Afrika, Asia na Janibu kuishi katika maisha bora ya utu, na kuifanya dunia mahali pa kiasi, sio ulafi na uchafu. Mwanamume hakukusudiwa kuwa fahali wa kila mtamba, wala mwanamke kuwa tembe la kila joo (uk. 32).

Tunaporejelea nadharia ya mwitiko wa msomaji tunaona kwamba, jamii haikubali kuhusu suala la ushirika wa ndoa. Hata hivyo, mtafiti amegundua kuwa watu wamekuwa si waaminifu kutokana na kufanya mapenzi na watu waliokuwa nje ya ndoa zao. Kwa mfano, Watanzania wengi wamekuwa wakifanya tendo la uzinzi, jambo linalosababisha mifarakano miongoni mwa wapendanao.

4.6.3 Dhamira ya Mapenzi

Mwandishi amejadili suala la mapenzi. Kuhusu dhamira ya mapenzi, msanii anaonesha kuwa mapenzi yana ncha mbili. Yapo mapenzi ya kweli na mapenzi ya uongo. Kuhusiana na mapenzi ya kweli, mwandishi anaonesha kwamba mwenyemapenzi ya kweli huwa yuko tayari kwa hali yoyote ili kumsaidia ampendae. Aidha, mwenye mapenzi ya kweli hutoa chake na kumpa yule ampendae bila ya kujali hatima yake. Kwa mfano, msanii anamtumia mhusika Adili, kuonesha namna mapenzi ya kweli yalivyo na ithibati. Kutokana na mapenzi ya kweli, Adili aliwasaidia kaka zake, Mwivu na Hasidi pale walipokuwa hawana kitu. Aidha, Adili aliwahurumia na kuwasamehe pale walipogezwa manyani, bila ya kujali uovu waliomtenda.

Kwa upande wa pili, kuna mapenzi ya uongo. Mwenye mapenzi ya uongo hajali na haoni. Hata akitendewa wema hulipa uovu. Mwenye mapenzi ya uongo huweza kufanya mauaji wakati wowote, kwani huwa na uadui moyoni mwake. Msanii anawatumia

wahusika Mwivu na Husidi, ambao wanamapenzi ya uongo kwa Adili. Kutokana na mapenzi ya uongo wanaamua kumtupa baharini ili wamuue. Kwa mfano:

Aligawa tunu zake katika mafungu manne yaliyokuwa sawasawa. Fungu la kwanza alimpa nahodha, na kila ndugu yake akapata fungu moja. Fungu lililobaki lilikuwa lake mwenyewe. Hili aliligawa tena katika mafungu mengi, kila baharia akapata sehemu yake, isipokuwa ndugu zake. Watu wote chomboni walishukuru wakamuomba heri. Nyuso za ndugu zake zilionekana zimekunjamana na macho yaliiva. Alifahamu hawakuridhika kwa sababu ya choyo chao kikubwa (uk. 31).

Aidha, msanii anatubainisha kwamba, wenye mapenzi ya kweli hawasahauliani. Upendo wao hubakia hivyo hivyo ingawa wametengana kwa muda mrefu. Kwa mfano, msanii anatuonesha namna Adili na Mwelekevu walivyopokeana walipokutana baada ya kutengana kwa muda. Kwa mfano:

Macho ya Adili na ya Mwelekevu yalipokutana mioyo ya giza ilijaa nuru tena. Wote wawili walishuka chini wakaamkiana. Aha, ilikuwa furaha kubwa ilioje! Mioyo miwili ya mapenzi iliyopoteana ilikutana tena. Neno halikuwezekana kusemekana. Walitazamana wakachekana. Walishikana mikono mikono wakabusiana. Walikuwa katika siku bora ya maisha (uk. 49).

Aidha, tunapochambua dhana ya mapenzi, kwa kutumia nadharia ya mwitiko wa msomaji, tunagundua kwamba, wanajamii kuhusu kipengele cha mapenzi wamegawika katika matapo mawili. Wapo wenye mapenzi yakweli. Kundi hili huwatendea na kusaidia kwa wema na utu wale wanaowapenda. Aidha, wapo wenye mapenzi ya uongo. Hawa ni wasaliti, waongo na wenyekuwadanganya wengine. Kundi hili linawakilisha watu wasioaminika katika matendo yao na wanayoyasema.

4.6.4 Dhamira ya Ujasiri

Ili kushinda vikwazo vya aina yoyote pamoja na kuleta mabadiliko mwandishi anaona kwamba, ni lazima watu wawe majasiri. Kwa mantiki hiyo, inawapasa watu wawe wavumilvu na kuondokana na woga katika kuyakabili matukio mbali mbali

yanayowakabili katika maisha yao ya kila siku. Msanii anatuelezea namana Adili alivyokuwa na ujasiri wakati alipokuwa ametoswa baharini. Alihakikisha kwamba ujasiri pekee ndio utamsaidia katika kuokoa maisha yake. Kuhusiana na suala la ujasiri mwandishi anasema:

Aliinua kichwa juu ya maji akahema kwa nguvu kama gari la moshi. Kulipopambazuka alikuwa katika bahari iliyoghadhibika kwa dhoruba kali, na hali yake ilikuwa taabani. Kutazama hatari usoni kunavunja moyo lakini alijikaza kiume (uk. 34).

Tukirejelea nadharia ya Mwitiko wa msomaji, tunagundua kuwa, katika maisha ya kawaida, ujasiri ni mbinu moja wapo ya kuweza kufanikisha lengo la mtu. Aidha, ili watu wafanikishe katika kutafuta maisha na kuondokana na madhila yaliyotukabili, hatunabudi kuwa majasiri.

4.6.5 Dhamira ya Ukweli

Mtafiti amebaini kwamba, dhamira ya ukweli imejitokeza katika riwaya ya *Adili na Nduguze*. Mwandishi anaamini kwamba popote penye ukweli, uongo huwa unashindwa. Kimsingi hii ni dhamira ya kifalsafa ya Shaaban Robert. Dhamira hii imejitokeza karibu kazi zake zote. Kwa mfano, katika kazi hii mwandishi anaonesha namna Adili anavyofanikiwa kuokoa maisha yake na kuwaokoa ndugu zake baada ya kuwa manyani, kutokana na sifa yake ya kuwa mkweli. Kwa mfano:

Mfalme wa Ughaibu alimsifu Adili kuwa alikuwa sababu kubwa ya uokovu wa ndugu zake katika dhila ya wanyama. Mateso yaliyompata yalishnda uvumilivu wa mtu. Alivumilia mashaka mengi kwa ajili yao. Alikuwa mwanamume barabara na faghari ya Ughaibu. Nchi yake ilimsifu hivi, haijuilikani nchi yangu au yako ingalimsifuje mtu wa namna ile (uk. 48).

Kwa kutumia nadharia ya mwitiko wa msomaji, jamii za Waswahili husema kuwa, 'Ukweli ukidhihiri uongo hujitenga. Hii ni dhahiri kwamba, vyovyote iwayo, ukweli utachukua nafasi ingawa mara nyengine huweza kuchelewa.

4.6.6 Dhamira ya Uongozi Bora

Mtafiti amebaini kwamba, dhamira ya uongozi bora ni miongoni mwa dhamira alizozijadili mwandishi. Msanii anaamini kwamba, jamii yoyote iliyo na uongozi uliobora itakuwa na maendeleo. Kwa mantiki hiyo, kukosekana kwa uongozi bora ni maangamizi na hali ngumu ya maisha kwa jamii husika. Kwa mfano, nchi ya Ughaibu ilikuwa na maendeleo makubwa kutokana na uongozi bora wa Mfalme Rai. Msanii anasema:

Rai alikuwa kiongozi mwadilifu na mfalme mwema sana. Hakusita kufanya kazi ndogo wala kubwa kwa mikono yake mwenyewe. Kazi nyingi za ufalme alizitenda yeye mwenyewe...Kwa bidii yake aliweza kushiriki katika mambo mengi ya maisha akasaidia mambo mengi makubwa katika nchi yake...alikuwa na mvuto mkubwa juu ya mioyo ya watu. Alitumia mvuto huu juu ya watu mpaka nchi yake ilikuwa haina mvivu goigoi wala mwoga (uk. 2).

Tukirejelea nadharia ya Mwitiko wa Msomaji, mtafiti amebaini kwamba, dhamira ya uongozi bora imelandana na kile anachokizungumza msanii. Ni kweli kwamba uongozi bora ndio msingi wa maendeleo kwa nchi yoyote. Nchi nyingi za Kiafrika hazina maendeleo kutokana na kukosekana kwa uongozi bora. Matokeo yake ni migogoro ya mara kwa mara miongoni mwa tabaka tawala na tabaka tawaliwa.

4.6.7 Dhamira ya Kodi

Dhamira ya kodi ni dhamira nyengine iliyojitokeza katika riwaya ya *Adili na Nduguze*. Msanii anaonesha kwamba, suala la kodi ni moja kati ya njia kuu za mapato ya serikali. Hata hivyo, msanii anaona kwamba, utozaji wa kodi unapasa kuangalia vipato vinavyopatikana kwa wale wanaotozwa kodi. Katika kujadili suala la kodi, msanii anaitumia nchi ya Ughaibu ambayo ilikuwa inachukua kodi katika mazizi ambayo wanyama wake walizaa pacha. Msanii anatumia ishara ya pacha, akimaanisha mapato

au faida kubwa iliyopatikana. Kwa hivyo, msanii anaiasa jamii na suala la kuwakamua wafanyabiashara wadogo wadogo, kwa kuwatoza kodi, jambo linalodhoofisha ustawi wa biashara zao.

Tukirejelea nadharia ya Ujumi, tunagundua kwamba, suala la kodi ni dhamira zinazojitokeza katika jamii za Kiafrika. Aidha, nadharia ya Mwitiko wa Msomaji inalandana na dhamira ya kodi, kwa sababu, kwa uzoefu wa mtafiti, anaona kwamba, kodi ni moja kati ya chanzo kikuu cha mapato kwa nchi nyingi za Afrika na ulimwenguni kwa jumla. Hata hivyo, utozaji wa kodi umekuwa ukichupa mipaka kutokana na wakusanyaji wa kodi kuwalazimisha hata wanajamii ambao hawana mitaji ya kutosha. Hivyo, uchukuaji huo wa kodi umekuwa ukirudisha nyuma juhudi zao za kupambana na hali ngumu za maisha.

SURA YA TANO

MUHTASARI, HITIMISHO NA MAPENDEKEZO

5.0 Utangulizi

Sura hii inahusu majumuisho ya jumla ya tatizo la utafiti juu ya mada ya utafiti, vipengele vilivyooneshwa katika sura hii ni muhtasari wa matokeo na mapendekezo ya utafiti.

5.1 Muhtasari

Lengo la utafiti lilikuwa ni kuchunguza ufasihisimulizi unaojitokeza katika kazi za Shaaban Robert za *Kusadikika* na *Adili na Nduguze*. Utafiti huu ulikuwa wa Maktabani. Mtafiti alihusisha kitabu cha *Kusadikika* na *Adili na Nduguze* ili kupata data za utafiti. Utafiti ulikuwa na jumla ya sura tano. Katika sura ya kwanza kuna utangulizi, katika utangulizi huo, mtafiti amebainisha mada ya utafiti, usuli wa tatizo la utafiti, tatizo la utafiti, madhumuni ya utafiti na maswali ya utafiti Pia, sehemu hiyo, imeonesha vikwazo vya utafiti na njia za utatuzi wa vikwazo hivo.

Katika sura ya pili, mtafiti ameonesha kazi kadhaa alizozitalii zinazohusiana na mada ya utafiti. Mtafiti aligundua kuna na nafasi ya kufanya utafiti huu, kwani mada hii haijafanyiwa utafiti wa kina. Vile vile katika sura hii mumelezwa nadharia ya Ujumi na nadharia Mwitiko wa msomaji ambazo zilimuongoza mtafiti katika utafiti huu. Sura ya tatu ya utafiti huu imeelezea mbinu zilizotumika kukusanyia data na kuzichambua. Imeelezwa kuwa, utafiti huu ni wa maktabani ambapo data zimekusanywa kutoka katika vitabu teule vya *Kusadikika* na *Adili na Nduguze*. Aidha, dataziliwasilishwa kwa njia ya majadweli na kuchambuliwa kwa njia ya kimaelezo. Pia, sura ya nne, imeshughulikia uchambuzi na uwasilishaji wa data zilizokusanywa na mtafiti. Na sura ya tano inaelezea

matokeo ya utafiti huu. Sura hii, imeelezea tathmini ya utafiti huu na mapendekezo ya utafiti.

Mtafiti amegundua kuwa riwaya teule zimetumia vipengele hivyo vya Fasihi Simulizi ndani yake kwa mawanda mapana kama malighafi ya kuzifanikisha riwaya hizo za Kiswahili. Matokeo hayo ya utafiti, kwa muhtasari, ni kama ifuatavyo:

5.1.1 Dhumuni Mahususi la Kwanza

Dhumuni la kwanza la utafiti lilikuwa kuchunguza Ufasihi simulizi unaojitokeza ndani ya hadithi ndefu ya *Kusadikika na Adili na Nduguze*. Dhumuni hili liliongozwa na swali lisemalo “Ni vipengele gani vya fasihi simulizi vinavyojitokeza ndani ya hadithi ndefu ya *Kusadikika na Adili na Nduguze*?”

Katika utafiti huu, mtafiti aligundua kuwa, ndani ya kazi teule kumejitokeza vipengele vya kifasihi Simulizi kama vile hadithi simulizi, methali, nyimbo, misemo, mandhari ya kisimulizi na wahusika wa kisimulizi. Kwa ujumla vipengele hivyo ndivyo vilivyobeba ujumbe wa mwandishi. Kwa hali hiyo, mtafiti amebaini kwamba, kazi yoyote ya fasihi ambayo imeandikwa haiwezi kuepuka vipengele vya kifasihi simulizi katika usanii wake. Kwa hivyo, mtafiti amebaini kuwa, fasihi ni moja tu. Usimulizi au andishi ni mbinu ya uwasilishaji tu.

5.1.2 Dhumuni Mahususi la pili

Dhumuni la pili la utafiti huu lilihusu kujadili mbinu zilizotumika kuhifadhi Ufasihi Simulizi uliomo ndani ya Hadithi ndefu ya *Kusadikika na Adili na Nduguze*. Dhumuni hili liliongozwa na swali lisemao “Jadili mbinu zilizotumika kuhifadhi Ufasihi Simulizi uliojitokeza ndani ya Hadithi Ndefu ya *Kusadikika na Adili na Nduguze*”. Mtafiti baada

ya kuchambua data alizozikusanya katika kazi teule, aligundua kwamba, kuna mbinu mbali mbali za Fasihi Simulizi zilizotumika katika kazi hizo. Mbinu alizozigundua mtafiti ambazo zimehifadhi Ufasihi Simulizi ni pamoja Mtindo wa kifasihi Simulizi, ambapo mtindo huo unatumia vipengele kama vile, motifu za safari, nyimbo, hadithi ndani ya hadithi, masimulizi na korasi kama mbinu ya kisimulizi. Kuhusu wahusika, mtafiti amegundua matumizi makubwa ya wahusika wa Fasihi Simulizi, kama vile, majini, wanyama, wadudu, Malaika, ndege na hata binadamu. Wahusika hawa ndio wale wale tunaokutana nao katika kazi za Fasihi Simulizi. Kwa mantiki hiyo, mtafiti amegundua kuwa, Fasihi Andishi yoyote huchota mbinu za kisimulizi kama malighafi ya kufikisha ujumbe kwa jamii. Hali hiyo, inathibitisha kwamba fasihi ni moja tu ingawa ina mbinu kadhaa za uwasilishaji.

Aidha, mandhari nayo ni mbinu iliyotumiwa na msanii kuhifadhi ufasihi Simulizi ndani ya hadithi ndefu ya *Kusadikika* na *Adili na Nduguze*. Mandhari zilizogunduliwa na mtafiti wa kazi hii ni kama vile, mandhari ya mji wa mawe, mandhari ya mji unaoelea angani, mandhari ya baharini, mandhari za msituni, mandhari ya mitoni, mandhari ya mbinguni na mandhari ya Ughaibuni. Kwa ujumla mandhari hizi ni za kiuhalisia ajabu (uhalisia mazingaombwe), ambazo pia husemwa kuwa ni mandhari za Kifasihi Simulizi. Mathalan, Wamitila (2013), anaeleza kuwa, mandhari zinazopatikana katika hadithi ya *Kusadikika* ni miongoni mwa mandhari za uhalisia ajabu zinazowakilisha maisha ya kawaida ya kila siku. Anahitimisha kwa kusema kwamba, mandhari hizo hujitokeza katika Fasihi ya Masimulizi.

Pia, muundo wa Hadithi Ndefu ya *Kusadikika* na *Adili na Nduguze*, ni muundo wa moja kwa moja. Mtafiti amegundua kwamba, muundo huo ndio unaojitokeza katika ngano za Kisimulizi za Fasihi ya Kiswahili.

5.1.3 Dhumuni Mahususi la Tatu

Dhumuni la tatu la utafiti lilihusu kuelezea dhamira zinazojitokeza ndani ya hadithi ndefu ya *Kusadikika* na *Adili na Nduguze*. Dhumuni hili liliongozwa na swali lisemalo “Eleza dhamira zinazojitokeza katika hadithi ndefu ya *Kusadikika* na *Adili na Nduguze*”. Baada ya kuchambua data, mtafiti amegundua kwamba, kuna dhamira mbali mbali zilizojitokeza katika hadithi ndefu ya *Kusadikika* na *Adili na Nduguze*. Katika riwaya ya *Kusadikika*, dhamira zilizojitokeza ni pamoja na umuhimu wa elimu, dhamira ya uchoyo, umuhimu wa sheria katika jamii, umuhimu wa kilimo, ukombozi, ubadhirifu wa mali za uma, dhamira ya malezi, ukosefu wa huduma za kijamii, dhamira ya ukweli na uongo na dhamira ya israfu.

Kwa upande wa riwaya ya *Adili na Nduguze*, mtafiti amebaini kuna dhamira kama vile, wivu na husda, dhamira ya ndoa, dhamira ya mapenzi, dhamira ya ujasiri, dhamira uongozi bora, dhamira ya ukweli na dhamira ya kodi.

5.2 Hitimisho

Utafiti huu ulilenga kutafiti, kukusanya na kuchambua data zinazohusiana na Ufasihi Simulizi ndani ya Fasihi Andishi katika kazi za *Kusadikika* na *Adili na Nduguze* za Shaaban Robert. Dhana ya kuwapo Fasihi Andishi na Fasihi Simulizi imekuwa gumzo kubwa sana miongoni mwa wataalamu wa Fasihi. Mjadala huu ulipelekea muelekeo hasi miongoni mwa wanafasihi. Wengi walidai kuwa, kuna aina mbili za Fasihi, yaani Fasihi Simulizi na Fasihi Andishi.

Matokeo ya utafiti huu yamedhihirisha kwamba, mbinu za Fasihi Simulizi ndizo zinazotumiwa na waandishi wa kazi za Fasihi ya Maandishi katika kusanii kazi zao. Pia, imebainika kwamba, tanzu zinazohusishwa na Ufasihi Simulizi pamoja na mitindo ya

Fasihi ya simulizi ndiyo inayotumika katika Fasihi inayowasilishwa kwa maandishi, ili kufikisha ujumbe uliokusudiwa na mwandishi wa kazi husika.

Data za utafiti huu zimethibitisha kwamba kuna muingiliano mkubwa kati ya fasihi iliyoandikwa na fasihi simulizi, hali hii inapelekea mtafiti kuungana na tapo la wanafasihi wanaosema kuwa fasihi ni moja tu. Kuwa katika maandishi au masimulizi hizo ni njia tu za namna ya kuiwasilisha katika jamii.

5.3 Mapendekezo

Utafiti umechunguza Ufasihi Simulizi unaojidhihirisha katika hadithi ndefu za *Kusadikika* na *Adili na Nduguze*. Mtafiti anahakika kwamba, utafiti huu umetoa msingi imara kwa wasomaji na wahakiki wa Fasihi ya Kiswahili. Hata hivyo, mtafiti anamapendekezo yafuatayo:

5.3.1 Kwa Watunga Mitaala

Wasiainishe Fasihi Simulizi na Fasihi Andishi kama ni aina za Fasihi, bali hizo ni njia za uwasilishaji wa fasihi.

5.3.2 Kwa Wahadhiri na Walimu

Wahadhiri na walimu wawafundishe wanafunzi mipaka iliyopo kati ya fasihi ya masimulizi na fasihi iliyo katika maandishi. Aidha, walimu na wahadhiri wawaeleze wanafunzi kwamba fasihi ni moja tu, kuwa simulizi au andishi ni njia za uwasilishaji au mpaka wa kuzitafautisha tu.

5.3.3 Kwa Wachapishaji

Wachapishaji wa vitabu na majarida ya Kiswahili wabadilike na kuiweka wazi dhana ya fasihi ya maandishi na fasihi ya masimulizi.

5.3.4 Kwa Watafiti

Watafiti wengine wanaweza kufanya utafiti zaidi kuhusu kazi za *Kusadikika* na *Adili na Nduguze*. Utafiti huo unaweza kuwa katika vipengele vyengine vya fani na kimaudhui na kwa kutumia nadharia nyengine.

5.3.5 Kwa Watunzi

Watunzi wa Fasihi ya Kiswahili wachote vipengele vya fasihi simulizi kama vile; ngano, hadithi simulizi, visakale, methali, vitendawili nakadhalika, ili kusanii kazi zao kwani huo ni ujumi unaowavutia wasomaji wa fasihi.

2.3.6 Kwa Wahakiki

Wahakiki wanapohakiki kazi za fasihi watumie nadharia zinazolingana na mazingira ya msanii wa kazi husika yaliyomuongoza wakati wa kutunga kazi zake.

MAREJELEO

- Ambrose, B. M. (2014), “Kuchunguza Dhamira za Kisiya katika Riwaya za Shaaban Robert: Mfano wa *Kusadikika* na *Kufikirika*,” Tasnifu ya Uzamili, Chuo Kikuu Huria Cha Tanzania.
- Babbie, E. (1999), *The Basics of Social Research*. Belmont: Wadsworth Publishing Company.
- BAKIZA (2010). *Kamusi la Kiswahili Fasaha*. London: Oxford.
- Chuachua, R. (2011), *Itikadi katika Riwaya za Shaaban Robert*, Dar es Salaam: TATAKI.
- Cresswell, J. W. (2009), *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*. Los Angeles: SAGE Publications.
- Enon, J. C. (1998). *Education Research Statistics and Measurement*. Kampala: Makerere University.
- Foiba, N. (2013). “Taswira ya Kifo cha Shujaa Katika Utendi.” Tasnifu ndogo ya Shahada ya Kwanza, Chuo Kikuu cha Dar es Salaam.
- Furlong, N. (2000), *Research Methods and Statistics: An Integrated Approach*, New York: Hartcourt Colledge Publishers.
- John, J. na Mduda F. (2011). *Kiswahili Kidato cha Tano na Sita*. Dar es Salaam: Oxford University Press.
- Haji, A. I. (1983). *Fasihi Simulizi Zanzibar*. Dar es Salaam: Tanzania Publishing House.
- Hamad, Y. S. (2013). “Mhusika Abunuwasi katika Ngano za Zanzibar.” Tasnifu ya M.A Kiswahili Chuo Kikuu cha OSO. (Haijachapwa).
- Kezilahabi, E. (1976), “Shaaban Robert Mwandishi wa Riwaya,” Tasnifu ya Uzamili, Chuo Kikuu Cha Dar es Salaam.
- Kihore, Y. (1996). *Kiswahili*. Dar es Salaam: Dar es Salaam University Press.

- Kyando, L. (2013), "Majina Sadfa ya Wahusika katika *Kusadikika* na *Kichwamaji*," katika *Mulika* namba, 31, TATAKI, Chuo Kikuu Cha Dar es Salaam, kur. 37-50.
- Macha, N. E. (2013, May 23). *Mwingiliano Matini katika Tendi*. Imetolewa 20/7/2015 kutoka chomboz.blogspot.com.
- Madumulla, J. S. (2011). *Riwaya ya Kiswahili Nadharia, Historia na Misingi ya Uchunguzi*. Nairobi: Phoenix Publishers.
- Maina, K. P. J. (2013). *Athari za Fasihi Simulizi katika Riwaya ya Utu Bora Mkulima, (Tasnifu ya M.A Kiswahili)*. Chuo Kikuu Cha Nairobi.(Haijachapwa).
- Mbogo, E. (1996). *Morani*. Dar es Salaam: UDP Limited.
- Matteru, B. N. (1983), "Fasihi Simulizi," Katika *Makala za Semina ya Kimataifa ya Waandishi wa Fasihi*, Chuo Kikuu Cha Dar es Salaam: TUKI.
- Mjema, R. (1990), "Kusadikika," katika *Mulika* namba 22, Dar es Salaam: TUKI, Kur. 26-31.
- Mlacha, S. A. K. (1996), "Utamaduni wa Mwafrika katika Riwaya ya *Bwana Myombekere* na *Bibi Bugonoka*," katika, *Mulika* namba 23, Dar es Salaam: TUKI, Kur. 24-35.
- Mulokozi, M. M. (1983). "Utafiti wa Fasihi Simulizi." Katika, *Makala za Semina za Kimataifa ya Waandishi wa Kiswahili*. Dar es Salaam: Taasisi ya Uchunguzi wa Kiswahili.
- Msabila, D. T. na Kinunda, J. E. (2009). *Geography for Secondary Schools*. Dar es Salaam: Nyambari Nyangwine Publishers.
- Ndungo, C. W. (1991). *Kiswahili Studies Part Two. Misingi ya Nadharia ya Kiswahili*. Nairobi: Nyambari Nyangwine Publishers.
- Ndungo, C. W. na Wafula, R. M. (1993). *Tanzu za Fasihi Simulizi*. Nairobi: University of Nairobi.
- Ndungo, C. W. na Mwai, W. (1991). *Kiswahili Studies Part Two: Misingi ya Nadharia ya Fasihi ya Kiswahili*. Nairobi: University of Nairobi.

- Njogu, K. na Chimera R. (1999). *Ufundishaji wa Fasihi Nadharia na Mbinu*. Nairobi: JomoKenyata Foundation.
- Njogu, K. na Wafula, R. M. (2007). *Nadharia za Uhakiki wa Fasihi*. Nairobi: The Jomo Kenyata Foundation.
- Nkwera, F. M. V. (1978). *Sarufi na Fasihi Sekondari na Vyu*. Dar es Salaam: TPH.
- Nyangwine, N. na Masebo, J. (2004). *Nadharia ya Fasihi*. Kidato cha Tano na Sita. Dar es Salam: Mkuki na Nyota Publishers.
- Oyoyo, J. O. (2013). *Uhakiki wa Fani katika Ngano za Kiswahili*. (Tasnifu ya M.A Kiswahili) Chuo Kikuu cha Nairobi, (Haijachapwa). Imetolewa 22-7-2015 kutokaerepository.uonbi.ac.ke/bit
- Robson, C. (2007), *How to do a research project: A guide for Undergraduate Students*, Cariton Victoria: Blackwell Publishing.
- Semzaba, E. (1997). *Tamthilia ya Kiswahili*. Dar es Salam: Chuo Kikuu Huria cha Tanzania.
- Sengo, T. S. Y. (1975). *Shaaban Robert .Uhakiki na Machapisho yake*. Dar es Salaam: LongmanTanzania Limited.
- Shaaban, R. (1991). *Kusadikika*. Dar es Salaam: Mkuki na Nyota Publishers.
- Shaaban, R. (1980). *Adili Na Nduguze (chapa ya 10)*. Dar es Salaam: Tanzania Publishing House.
- Theonestina, S. M. (2014). *Methali katika Jamii ya Wahaya. Fasihi Simulizi ya Mtanzania*. Dar es Salaam: AERA.
- TUMI (1988). *Kiswahili Sekondari*. Dar es Salaam. TUMI
- Wamitila, K. W. (2002). *Uhakiki wa Fasihi Misingi na Vipengele vyake*. Nairobi: Kenya Litho Limited.
- Yin, R. K. (1994), *Case Study Research: Design and Methods*, (2nd eds.) thousand Oaks Calif: SAGE Publishers.

Young, P. V. (1984), *Scientific Social Surves and Research*, Englewood Chiffs: Prentice Hall. Inc.